

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

В. В. ЗУЄВ

**КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСОБИ
ПРИ МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ПІД ЧАС
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Монографія

Харків
«Оберіг»
2017

УДК 343.12 (477)
ББК 67.311 (4Укр)
393

*Рекомендовано до видання рішенням вченої ради
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
протокол № 6 від 23.12.2016 р.*

Рецензенти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений юрист України *Ю. П. Аленін*; кандидат юридичних наук, професор, перший проректор Національної академії прокуратури України, державний радник юстиції 3 класу, заслужений юрист України *О. М. Толочко*

Зуєв В. В.

393 Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія / В. В. Зуєв. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2017. – 204 с.

ISBN 978-966-8689-36-9

Монографію присвячено комплексній розробці проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. Визначено процесуальну сутність міжнародного співробітництва, систему кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, наведено аргументи на користь того, що така група гарантій є системою, до складу якої входять гарантії прав і свобод особи, а також гарантії, що стосуються організації процесу міжнародного співробітництва. Проаналізовано підстави оскарження процесуальних рішень, дій та бездіяльності органів державної влади, а також окремих посадових осіб, пов'язаних з міжнародним співробітництвом, наданням міжнародної правої допомоги та екстрадиції в процесі відповідного кримінального провадження.

Для науковців, практичних працівників, аспірантів та студентів юридичних вищих навчальних закладів.

Бібліогр.: 276 назв.

УДК 343.12 (477)
ББК 67.311 (4Укр)

ISBN 978-966-8689-36-9

© В. В. Зуєв, 2017
© ТОВ «Оберіг», 2017

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс.

КК – Кримінальний кодекс.

КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України.

СНД – Співдружність Незалежних Держав.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ч. – частина.

ст. – стаття.

гл. – глава.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ	7
1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій.....	7
1.2. Система кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження	36
Висновки до розділу 1	61
Розділ 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЯХ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НАДАННЯМ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	63
2.1. Порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги як гарантія забезпечення прав особи	63
2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, як гарантія забезпечення прав особи.....	93
Висновки до розділу 2	118
Розділ 3. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВА ОСІБ У ПРОЦЕСІ ВИДАЧІ (ЕКСТРАДИЦІЇ)	120
3.1. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи.....	120
3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи.....	147
Висновки до розділу 3	172
Висновки	174
Список використаних джерел	178

ВСТУП

Входження України в європейський політичний, економічний, культурно-освітній і правовий простір, динамічний розвиток міжнародного співробітництва нашої держави з європейськими країнами в усіх сферах суспільного життя, в тому числі й у галузі протидії злочинності, ставлять перед вітчизняною наукою кримінального процесуального права та законодавцями нові завдання. Так, зокрема, у Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи з протидії злочинності наголошується, що в перспективі існуючі структури взаємної правової допомоги мають бути доповнені новими формами співробітництва.

Європейське право базується на принципових позиціях відносно того, що набуття нової якості міжнародного співробітництва в процесі кримінальних проваджень не повинно вступати у протиріччя з правами людини, додержання яких розглядається як головна умова законності процесуальних рішень і процесуальних процедур.

Водночас проблема гарантування прав осіб, які потрапили у сферу міжнародного співробітництва у кримінальних справах, наразі не отримала ґрунтовного фахового аналізу в кримінальній процесуальній доктрині, що актуалізує й зумовлює необхідність її дослідження.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, які тією чи іншою мірою стосуються даної проблематики, абсолютна їх більшість базується на аналізі міжнародних договорів України у сфері міжнародного співробітництва у зв'язку з наданням правової допомоги у кримінальних справах та практики їх застосування. Законодавчі ж новели сьогодення, закріплені в КПК України, потребують нових наукових узагальнень та їх осмислення. Все це визначило напрям наукового пошуку та мету даного дослідження, яке полягає в комплексній розробці проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Автор висловлює щиру подяку своєму науковому керівникові, кандидату юридичних наук, доценту, доценту кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава

Мудрого, заслуженому юристу України *Володимиру Михайловичу Трофименку* за спрямування творчого пошуку та всебічну допомогу при підготовці цієї праці.

Окремі слова вдячності вельмишановним рецензентам монографії – доктору юридичних наук, професору, професору кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, заслуженому юристу України *Юрію Павловичу Аленіну* та кандидату юридичних наук, професору, першому проректору Національної академії прокуратури України, державному раднику юстиції 3 класу, заслуженому юристу України *Олександру Миколайовичу Толочко* за цінні зауваження, поради та рекомендації, які сприяли підготовці й удосконаленню даного дослідження.

Монографія навряд чи відбулася б без допомоги колективів кафедр кримінального процесу і кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, які створили максимально сприятливі умови для її підготовки.

Висловлюю щиро подяку своїй родині за розуміння, підтримку та всебічну допомогу.

Розділ 1

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

На початку ХХІ ст. обов'язковою складовою будь-якої національної стратегії боротьби зі злочинністю є використання ресурсів і можливостей інших держав у рамках міжнародного співробітництва, яке на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права доцільно розглядати в широкому філософському контексті як рефлексивну реакцію держави й людської спільноти на розвиток кримінальної ситуації в країні та світі.

Формування і розвиток правової держави в Україні, забезпечення прав і свобод людини, відповідальності держави перед громадянами та громадян перед суспільством, зазначає Ю. П. Алєнін, нерозривно пов'язані зі зміцненням правової основи держави, а в суспільному житті – з неухильним дотриманням законності, підвищенням рівня боротьби зі злочинністю. Правова реформа, що здійснюється сьогодні в Україні, повинна привести судову систему, а також усі галузі права, у відповідність до норм Конституції з урахуванням тих соціально-політичних змін, які мають місце в суспільстві. Напрями реалізації цих реформ різноманітні, провідним з цих напрямів слід вважати вдосконалення кримінального процесуального законодавства, і в процесі вдосконалення врахувати всі конституційні норми, новітні досягнення юридичної науки і практики судових та правоохоронних органів¹.

Цю думку підтримує й розвиває О. М. Толочко, який зазначає, що нині Україна опинилася перед необхідністю серйозного реформування національної правової системи з урахуванням міжнародних правових стандартів та запозичення позитивного правового досвіду

¹ Алєнін Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Алєнін. – Одесса: Центрально-Украинское изд-во, 2002. – С. 3.

інших країн. Сучасні соціальні умови, в яких протікає реформування, суттєво ускладнені. Глобалізуються всі сфери суспільного життя. Відповідно виникає проблема оновлення механізму міжнародної взаємодії у боротьбі із злочинністю з метою попередження і розкриття злочинів, справедливого покарання особи, що вчинила протиправне діяння, а також для забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, осіб без громадянства та держави ¹.

Ця форма співробітництва має на меті вирішити завдання кримінального судочинства, враховуючи інтереси держави, на території якої було вчинено кримінальне правопорушення, задовольнити права фізичних та юридичних осіб на захист від злочинних посягань за рахунок використання правового потенціалу держави, яка надає таку допомогу. У сфері кримінального процесу, зазначає О. М. Толочко, це пов'язане з удосконаленням методу правового регулювання, спрямованого, зокрема, на забезпечення прав людини та визначення правових можливостей держави щодо їх обмеження в разі потреби ².

Дані статистики також свідчать про актуальність цієї проблеми. Так, упродовж останніх років Управління міжнародно-правової допомоги та екстрадиції Головного управління міжнародно-правових зв'язків та європейської інтеграції щорічно розглядає більш ніж 1500 запитів, які стосуються міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, у свою чергу українські органи досудового розслідування звертаються із відповідними запитами до компетентних органів більш ніж 60 держав світу, хоча далеко не завжди ці запити задовольняються належним чином ³.

Зазначена процесуальна діяльність є складною як за своїм правовим змістом, так і за процесуальними особливостями, у цій сфері виникають численні проблеми та протиріччя, які пов'язані з додержанням прав людини і громадянина, із забезпеченням законних інтересів учасників провадження.

¹ Толочко О. М. Сучасна типологічна модель кримінального процесу України: порівняльно-правовий аналіз [Електронний ресурс] / О. М. Толочко. – С. 323-324. – Режим доступу: http://pap.in.ua/3-2_2013/9/Tolochko%20O.M.pdf.

² Там само. – С. 324-325.

³ Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правових зв'язків та європейської інтеграції Генеральної прокуратури України у 2013 році. – Київ, 2014. – С. 2-4.

Саме тому потребує теоретичного осмислення проблема забезпечення прав, якими наділені учасники процесу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Підґрунтям для вирішення цієї теоретичної проблеми має стати уточнення змісту поняття «кримінальні процесуальні гарантії» та їх функціонального призначення.

Розглядаючи поняття кримінальних процесуальних гарантій у науковій площині, слід визнати, що нині серед науковців немає єдності щодо дефініції «юридичні гарантії» в цілому і «кримінальні процесуальні гарантії» зокрема, проте у довідкових джерелах можна знайти тлумачення змісту гарантій (від фр. *garantie* – забезпечення) як: 1) забезпечення якоїсь дії; 2) умову виконання дії, яка призведе до беззаперечного успіху; 3) додаткову страховку якоїсь дії¹. У широкому розумінні гарантії є тими об'єктивними умовами, які створює суспільство або встановлює держава з метою забезпечення повноцінної реалізації прав та законних інтересів громадян².

Розглядаючи поняття «гарантії» на загальнонауковому рівні, В. М. Корнуков зазначає, що все те, що тією чи іншою мірою сприяє досягненню певних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх. Також учений вважає, що загальне поняття гарантії часто досить умовне і рухливе, оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою³.

Як видається, з цією науковою позицією можна посперечатися, оскільки логіка гарантування як такого завжди вимагає й сприяє тому, щоб за будь-яких обставин та у будь-яких умовах гарантії забезпечували досягнення певного, раніше визначеного, позитивного результату, тобто вони є тим інструментом, який значною мірою знижує ризики негативного розвитку подій для особи, яка вчиняє певні дії або ж знаходиться в певній ситуації. Окрім того, «умовність» гаран-

¹ Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/umova>.

² Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 6.

³ Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид наук / В. М. Корнуков – Саратов, 1987. – С. 59.

тій, якщо розглядати їх у правовому сенсі, перетворює їх на «правову абстракцію», а саму правову систему – на репресивний інструмент тоталітарного управління безправним суспільством.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка О. М. Дроздова, який наголошує, що в умовах демократії права і свободи людини та громадянина не лише визнаються й юридично закріплюються державою, але й реально забезпечуються шляхом створення фактичних і правових умов їх здійснення. Важливе місце серед юридичних гарантій посідають норми Конституції, які покладають на державні органи обов'язок з охорони прав і свобод громадян¹.

Таким чином, можна вважати, що реально діючі гарантії є ознакою саме демократичного суспільства, в якому права людини вважаються найвищою цінністю, навкруги якої будується правова система, розвиваються правові інститути, будується правова держава. З точки зору виникнення або передумов походження юридичних гарантій слід наголосити на тому, що гарантії виникають як реакція держави на існування загроз, які існують у зв'язку із реалізацією особою своїх прав, відстоювання власних законних інтересів. Отже, можна погодитися з тим, що гарантія – це соціально необхідна умова реальності ймовірного явища, а правові гарантії – соціально необхідні умови, створювані правовим регулюванням реальності прав і обов'язків, закріплених у правовій нормі².

Вчені, розглядаючи гарантії відповідно до їх функціональної приналежності, зазначають, що гарантіями прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина є система соціально-економічних, моральних, політичних та юридичних умов, засобів та способів, що забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону і надійний захист³.

Що стосується юридичних гарантій, то їх своєрідність полягає в тому, що вони, на відміну від економічних, політичних, духовних гарантій, однаковою мірою яскраво виражаються при реалізації всіх без винятку прав і свобод особистості, оскільки виникнення, порядок

¹ Дроздов О. М. Конституція як джерело кримінально-процесуального права України [Електронний ресурс] / О. М. Дроздов. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2734>.

² Савенкова О. В. Понятіе и особенности гражданско-правовых гарантий / О. В. Савенкова, Ю. Е. Туктаров // Известия вузов. Серия: Правоведение. – 1999. – № 3. – С. 84.

³ Михайлюк О. А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. А. Михайлюк. – Київ, 2007. – С. 70.

реалізації і умови втрати конкретних прав і свобод особистості відбуваються в межах, чітко визначених відповідними правовими нормами¹.

Звертаючись до розгляду змісту та структури кримінальних процесуальних гарантій на основі аналізу наукових джерел, можна встановити, що дослідники пропонують декілька підходів до їх визначення, характеризують кримінальні процесуальні гарантії через низку близьких, але не синонімічних понять, таких як «засоби», «способи» та «умови», при чому вказані поняття використовуються вченими у різноманітних комбінаціях.

Деякі автори, такі як Б. Т. Безлепкин, Ю. Н. Білозеров, В. К. Бобров², А. В. Малько³, А. А. Мельников⁴ та ін., визначають процесуальні гарантії як двоелементну структуру, вважають, що це встановлені законом засоби і способи забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судочинстві, розрізняючи процесуальні гарантії правосуддя і особи.

Ще за радянських часів дослідники вказували, що у процесуальній літературі прийнято визначати гарантії як встановлені законом засоби, що сприяють успішному здійсненню правосуддя, захисту прав і законних інтересів особистості⁵. Однак щодо питання про те, яка їх сутність, у чому конкретно проявляються ці засоби, висловлені різні судження.

Звертаючись до розгляду цієї проблеми, сучасний дослідник Н. І. Капінус зазначає, що кримінальні процесуальні гарантії – це органічна цілісність процесуальних засобів і способів, які взаємодіють між собою при забезпеченні прав і законних інтересів учасників кримінального процесу з метою встановлення істини у кримінальному провадженні⁶.

¹ Лысенков С. Л. Гарантии прав и свобод личности в советском обществе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. Л. Лысенков. – Киев, 1976. – С.19-20.

² Советский уголовный процесс / Б. Т. Безлепкин, Ю. Н. Белозеров, В. К. Бобров. – М.: ВКИ, 1990. – С.14-15.

³ Малько А. В. Об ограничении прав и свобод человека и гражданина в проекте Конституции РФ / А. В. Малько // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 99.

⁴ Мельников А. А. Правовые проблемы положения личности в советском гражданском процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. А. Мельников – М., 1970. – С. 36-37.

⁵ Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – С. 59.

⁶ Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. И. Капинус. – М., 2001. – С. 44.

Існує також думка, що процесуальні гарантії є сукупністю не тільки засобів, способів, але й умов, що дозволяють безперешкодно реалізувати правові норми, користуватися суб'єктивними правами і виконувати юридичні обов'язки. На цій позиції стоять С. А. Комаров¹, Н. І. Матузова і А. В. Малько², В. Д. Перевалов і В. М. Корельський³.

Окремі науковці схильні до «одноелементного» визначення поняття процесуальні гарантії, спираючись при цьому, на термін «умови», наприклад, О. Ф. Фрицький зазначає, що правові гарантії являють собою створення державою формальних загальнообов'язкових умов, необхідних для того, щоб кожна людина могла скористатися особистими правами і свободами⁴.

Дещо іншої, більш конкретної позиції дотримується Є. Г. Коваленко, який зазначає, що процесуальні гарантії у кримінальному судочинстві являють собою систему встановлених процесуальним законом умов, за яких провадиться як діяльність у цілому, так і кожна процесуальна дія зокрема, і які визначають зв'язок і послідовність проведених дій і прийнятих рішень⁵.

«Одноелементного підходу» дотримується третя група дослідників, позиція яких полягає в тому, що процесуальними гарантіями у кримінальному судочинстві слід вважати засоби, що служать забезпеченню можливості здійснення захисту прав і свобод, законних інтересів громадян, які беруть участь у кримінальному процесі⁶.

Саме цю наукову позицію свого часу відстоював М. С. Строгович, який розглядав процесуальні гарантії у широкому контексті як сукупність процесуальних норм, вказуючи при цьому, що у вузькому

¹ Комаров С. А. Общая теория государства и права: Курс лекций / С. А. Комаров. – М.: Манускрипт, 1996. – С. 198.

² Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юристъ, 2001. – С. 275.

³ Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М.: Инфра-М, 1997. – С. 504.

⁴ Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 177.

⁵ Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – С. 19.

⁶ Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. Предмет, цель, содержание / Э. Ф. Куцова – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 8.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

значенні процесуальні гарантії являють собою засоби, встановлені законом, на основі яких громадяни можуть брати участь у кримінальному процесі, захищати свої права та інтереси¹.

Слідом за М. С. Строговичем цю позицію відстоює Є. Р. Мартинчик, який під процесуальними гарантіями розуміє закріплені у правових нормах засоби, а також засновану на законі діяльність органів попереднього слідства, прокуратури, суду і захисника щодо реалізації прав обвинуваченого на всіх стадіях кримінального процесу².

У свою чергу Л. Д. Удалова акцентує увагу на тому, що процесуальні гарантії являють собою передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь³.

До цього визначення наближається і класифікація В. Є. Юрченка, який під процесуальними гарантіями розуміє встановлені законом певні правові засоби, за допомогою яких особа може реалізувати свої права та законні інтереси. Заслуговує на увагу те, що В. Є. Юрченко акцентує увагу на тому, що завдяки наявності процесуальних гарантій особа має можливість домагатися відновлення власних прав у разі їх порушення⁴.

Звертаючись до структури процесуальних гарантій, В. М. Тертишник зазначає, що вони не є окремими розрізненими засобами, а являють собою цілісну система таких засобів, які в сукупності забезпечують правосуддя⁵.

Аналогічні викладеним є позиції В. З. Лукашевича (у частині включення до кримінальних процесуальних гарантій діяльності захис-

¹ Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1966. – С. 69.

² Мартынич Е. Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве / Е. Г. Мартынич, В. П. Радьков, В. Е. Юрченко; под ред.: Т. И. Карпова – Кишинев: Штиинца, 1982. – С. 27.

³ Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посіб. / Л. Д. Удалова – Київ: Кондор, 2005. – С. 23.

⁴ Юрченко В. Е. Обеспечение прав потерпевшего в судебном разбирательстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.Е. Юрченко. – Томск, 1972. – С.11.

⁵ Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2009. – С. 25.

ника)¹; С. О. Александрова², Б. Т. Акрамходжаєва³, Л. А. Кротова⁴ та інших авторів.

Узагальнюючою в цій групі вчених можна вважати позицію Л. М. Лобойко, який наголошує на тому, що кримінальні процесуальні гарантії являють собою визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу⁵.

У структурному плані слід відокремлювати «гарантії захисту прав та свобод людини» та «гарантії кримінального провадження». Гарантії захисту мають забезпечувати повноцінну охорону прав та свобод учасників кримінального провадження, друга група гарантій спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, яким є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Значний інтерес являє точка зору на правову природу процесуальних гарантій, що висловлювали Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна та Е. Ф. Куцова, які, формулюючи поняття кримінально-процесуальних гарантій, розглядали їх поза зверненням до засобів, способів або ж умов.

Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна звертають увагу на те, що процесуальні гарантії – це сукупність встановлених законом правових норм, які забезпечують законність кримінального провадження, прийняття обґрунтованого рішення і виконання інших завдань кримінального судочинства. Цінним є зауваження науковців, що процесуальні гарантії у широкому значенні охоплюють весь кримінально-процесуальний порядок, у вузькому значенні систему процесуальних гарантій

¹ Лукашевич В. З. Гарантії прав обвиняемого в стадиях предварительного расследования и предания суду : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук / В. З. Лукашевич. – Л., 1967. – С. 12.

² Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе / С. А. Александров. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1976. – С. 46.

³ Акрамходжаев Б. Т. Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б. Т. Акрамходжаев. – М., 1991. – С. 13.

⁴ Кротова Л. А. Процессуальные гарантии достижения задач уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. А. Кротова. – Казань, 1982. – С. 9.

⁵ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2005. – С. 18.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

складають ті з них, що надаються особам, які беруть участь у кримінальному провадженні¹.

У свою чергу Э. Ф. Куцова всебічно досліджувала процесуальні гарантії, розглядала їх предмет, мету, зміст процесуальних гарантій прав і законних інтересів особистості, їх зв'язок з іншими видами гарантій прав громадян. Ця автор бачить сутність процесуальних гарантій у правах та обов'язках посадових осіб, органів і громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві².

Аналіз і синтез вище визначених доктринальних підходів до розуміння сутності кримінальних процесуальних гарантій дозволяє дійти висновку, що це поняття потребує уточнення, а саме визначення того, наскільки гарантії можуть бути визначені через поняття «спосіб», «засіб» або ж «умова».

Якщо знов звернутися до довідкової літератури, то можна з'ясувати, що спосіб являє собою певну дію (послідовність дій), прийом або система прийомів (засобів), яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. Таким чином, маємо констатувати, що засіб забезпечує той спосіб, за допомогою якого реалізується та або інша дія.

Що стосується поняття «умова», то його можна розглядати як взаємну усну чи письмову домовленість про що-небудь; вимогу, пропозицію, що висувається однією із сторін, які домовляються про що-небудь, необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь, правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь³.

Таким чином, як видається, звернення до поняття «умова» при характеристиці поняття «гарантія» дещо сумнівне, оскільки широта цього визначення дає змогу досить широко трактувати і саме поняття «гарантія», вважати, що гарантії є вимогами або ж пропозиціями, правилами або ж обставинами.

¹ Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків : Право, 2010. – С. 28.

² Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. Предмет, цель, содержание / Э. Ф. Куцова – М.: Юрид. лит., 1973. – С.127-128, 158-161.

³ Академічний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/umova>.

У той же час ми поділяємо думку вчених, які до структури кримінальних процесуальних гарантій відносять не лише засоби, але й способи, оскільки такий підхід дає можливість більш повно охарактеризувати правовий механізм гарантування.

Для обґрунтування цієї позиції слід зазначити, що В. М. Горшенев розглядав засоби правового регулювання (суб'єктивні права, закріплені у нормах закону, юридичні обов'язки, юридичну відповідальність) як інструменти правового впливу на поведінку особи, за допомогою яких впорядковуються суспільні відносини та задовольняються законні інтереси суб'єктів права¹.

Що стосується способів забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, то ними науковці вважають конкретні правові приписи, за допомогою яких той чи інший спосіб правового регулювання набуває практичного наповнення; у структурі цих приписів вчені О. Ф. Скакун², П. М. Рабінович³, В. Ф. Сіренко⁴, Н. М. Оніщенко, С. В. Бобровник⁵ виокремлюють дозволи, заборони та зобов'язання.

Таким чином, якщо засоби забезпечують загальне змістовне наповнення правової норми, її спрямованість та сферу дії, ті факти, які є основою для гарантування (наприклад факт наявності громадянства), то способи визначають її конкретну практичну спрямованість, тобто, наприклад, суб'єктивні права й юридичні обов'язки можуть складати зміст правової норми і бути реалізовані в практичній площині на основі дозволів, заборон або ж зобов'язань.

Отже, ми підтримуємо думку вчених, які вважають, що гарантіями кримінального судочинства є визначені законом засоби та способи забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві з метою реалізації завдань кримінального провадження.

¹ Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 111.

² Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Київ: Алерта, 2009. – С. 267.

³ Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права / П. М. Рабінович. – Київ: Атіка, 2001. – С. 158-161.

⁴ Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти / В. Ф. Сіренко // Законодавство: проблеми ефективності. – Київ, 1995. – С. 8.

⁵ Оніщенко Н. М. Соціальна та юридична ефективність законодавства / Н. М. Оніщенко, С. В. Бобровник – Київ: Наук. думка, 1995. – С. 19.

Це визначення є підставою для того, щоб констатувати, що процесуальні гарантії у кримінальному провадженні не слід ототожнювати із правовими нормами, вони (гарантії) є саме засобами та способами, які закріплені в нормах КПК та забезпечують права осіб та органів, які беруть участь у кримінальному провадженні, визначають процесуальний порядок, процесуальну форму кримінального правління. Відповідно сутнісною формою гарантій є не їх формальний прояв у нормах права, а їх фіксоване наповнення, тобто ті способи та засоби, що забезпечують ефективне функціонування кримінального судочинства,

У той же час у сучасній науці дискусійним залишається питання стосовно того, які елементи мають бути включені до системи гарантій кримінального провадження.

А. В. Гриненко вважає, що до системи кримінальних процесуальних гарантій входять три складові: 1) кримінальна процесуальна форма; 2) принципи кримінального судочинства; 3) закріплені в законі права і свободи учасників процесу¹.

Авторський колектив курсу лекцій з кримінального процесу за редакцією В. І. Качалова й О. В. Качалової виокремлює такі процесуальні гарантії: 1) права суб'єктів; 2) закріплені в законі обов'язки, спрямовані на охорону законних інтересів обвинуваченого; 3) кримінально-процесуальна форма; 4) принципи кримінального судочинства².

Ю. А. Іванов до системи процесуальних гарантій відносить: 1) кримінально-процесуальну форму; 2) принципи правосуддя; 3) систему процесуального примусу; 4) порядок контролю за законністю процесуальних дій; 5) процесуальні санкції. Зауважимо, що він не включає до системи норми, які закріплюють права та обов'язки учасників процесу, але разом з тим, на відміну від інших, додатково виділяє процесуальні санкції³.

Р. П. Хімічева, О. В. Хімічева і А. В. Бородулін зазначають: «Кримінально-процесуальні гарантії не слід зводити до якогось одного засобу. Вони являють собою багаторівневу систему». На їхню

¹ Гриненко А. В. Уголовный процесс. Общая часть: учебник / под ред. А. В. Гриненко. – М.: Норма, 2009. – С. 26-27.

² Уголовный процесс: курс лекций / под ред. В. И. Качалова, О. В. Качаловой. – М.: Омега-Л, 2004. – С. 16.

³ Иванов Ю. А. Уголовно-процессуальные гарантии. Курс советского уголовного процесса: общая часть / Ю. А. Иванов. – М.: Юрид.лит., 1989. – С. 215.

думку до цієї системи входять: 1) кримінально-процесуальна форма; 2) принципи кримінального судочинства; 3) процесуальні норми, що закріплюють права та обов'язки учасників кримінального судочинства; 4) перевірка законності й обґрунтованості процесуальних дій і рішень (відомчий контроль, прокурорський нагляд і судовий контроль); 5) зміст та владний характер діяльності державних органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне судочинство; 6) обов'язок органів та посадових осіб, що здійснюють кримінальне судочинство, роз'яснювати права особам, що беруть участь у справі і забезпечити можливість здійснення цих прав та ін.¹

Останні два елементи відрізняють систему цієї групи авторів від інших перерахованих вище систем процесуальних гарантій.

Найбільш широкий спектр елементів, які входять до системи кримінальних процесуальних гарантій пропонує Л. М. Лобойко, який до складу цієї системи відносить: достатній ступінь урегульованості кримінальної процесуальної діяльності; кримінальну процесуальну форму; засади кримінального провадження; процесуальний статус учасників кримінального процесу; можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних та інших заходів); судовий контроль; прокурорський нагляд; відомчий контроль; обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них (про обшук у житлі особи, про взяття особи під варту тощо); право на оскарження дій і рішень органів і посадових осіб, які ведуть процес; юридичну відповідальність².

Позиція Л. М. Лобойко дає змогу звернутися до розгляду кримінальних процесуальних гарантій з точки зору системного підходу, тобто кримінальні процесуальні гарантії є елементами системи, під якою ми, звертаючись до загальної теорії систем, розуміємо множину взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою, утворюючи єдине ціле, а відокремлення окремого елемента від інших елементів неможливо поза змінами у функціонуванні цієї системи³.

¹ Химичева Г. П. Понятие и назначение уголовного судопроизводства (уголовного процесса): учеб. пособие / Г. П. Химичева, О. В. Химичева, А. И. Бородулин // Уголовный процесс: общая часть. Вып. 1. М. - 2002. - С. 18.

² Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2005. – С. 18-19.

³ Горбань О. М. Основи теорії систем та системного аналізу / О. М. Горбань, В. С. Бахрушин. – Запоріжжя: ГУ ЗДМУ, 2004. – С. 70.

Також ми поділяємо думку, що співвідношення гарантій, встановлення істини і гарантій захисту прав і свобод людини характеризується єдністю та боротьбою протилежностей, але об'єднуючись єдиною метою, вони створюють систему гарантій правосуддя¹.

Відносно завдань, як зазначає В. М. Трофименко, гарантії кримінального судочинства як система складаються з гарантій прав особи та гарантій правосуддя, які значною мірою часом співпадають, але їх повне ототожнення неприпустиме².

Разом з тим вважаємо за можливе погодитися з думкою В. С. Шадріна, який зазначає, що частина гарантій може тією чи іншою мірою одночасно забезпечувати інтереси як особистості, так і держави³.

У свою чергу К. М. Нисневич, підтримуючи позицію В. С. Шадріна, зазначає, що зіставлення гарантій прав особистості і гарантій інтересів держави (з одного боку, захист прав і законних інтересів осіб і організацій, потерпілих від злочинів, з іншого – захист особистості від незаконного та необгрунтованого обвинувачення, осуду, обмеження її прав і свобод) не повинно розглядатися як протиставлення особистості державі. Особистість і правова держава – не протилежні, ворогуючі сторони, хоча межі державної влади, що спирається на можливість примусу та можливість правового втручання у сферу прав і свобод особистості для досягнення цілей боротьби із злочинністю, стосовно особи мають бути чітко і недвозначно визначені⁴.

Визнаючи пріоритет особистості по відношенню до інтересів держави, слід чітко розуміти, що без держави, без встановлених і забезпечуваних державою юридичних процедур ці права не можуть бути реалізовані⁵. Сильна держава, що визнає у відносинах з особистістю її

¹ Тертишник В. М. Проблеми істини та гарантії захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі / В. М. Тертишник, С. М. Смоков // Вісн. Одеськ. ін-ту внутр. справ : наук. журнал. – Одеса : – МВС України. – 2000. – № 1. – С. 143.

² Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Трофименко; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2000. – С. 175.

³ Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений : монография / В. С. Шадрин; 2-е изд. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. – С. 89.

⁴ Нисневич К. М. Процессуальные гарантии защиты личности от незаконного и необоснованного обвинения и ограничения ее прав и свобод в стадии предварительного расследования: дис.... канд. юрид. наук / К. М. Нисневич. – СПб., 2003. – С. 105.

⁵ Лукашева Е. А. Эффективность юридических механизмов защиты прав человека: политические, экономические, социально-психологические аспекты // Конституция Российской Федерации и совершенствование механизмов защиты прав человека. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1994. – С. 20.

пріоритет на основі верховенства права, здатна при необхідності ефективно захистити демократію всіма законними засобами, є гарантом демократичного правового положення особистості¹.

Таким чином, у системі процесуальних гарантій виділяються гарантії суб'єктивних прав особистості та гарантії публічного інтересу (тобто гарантії правосуддя), спрямовані на забезпечення правопорядку, вони є складовою частиною правового статусу особи і виключно за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина².

Передумовою для взаємодії окремих елементів системи процесуальних гарантій служить єдина цільова спрямованість правового поля їх дії, тобто завдання кримінального провадження. Основою ж взаємодії є багатофункціональний характер процесуальних гарантій, їх здатність одночасно забезпечувати як основні, так і допоміжні завдання.

І хоча кожна процесуальна гарантія має власне цільове призначення, в сукупності гарантії, виконуючи функцію охорони і захисту прав особи, забезпечують завдання досягнення істини у кримінальному провадженні³.

Отже, попередній аналіз дозволяє запропонувати наступну систему елементів, що гарантує права та свободи особи під час кримінального провадження:

1. Загальні засади кримінального провадження (ст. 7 КПК), у яких знаходить вираз сутність та зміст кримінального провадження, наведені його принципи, визначені елементи процесуальної форми. Саме у загальних засадах кримінального провадження знаходять вираз найбільш актуальні положення, які розглядаються міжнародною спільнотою як правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності. Основою для включення загальних засад кримінального провадження у КПК є Конвенція про захист прав

¹ Ростовщиков И. В. Реализация прав личности и деятельность органов внутренних дел / И. В. Ростовщиков. – Воронеж, 1996. – С. 105.

² Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду. – С. 174.

³ Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. И. Капинус. – М., 2001. – С. 49.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

і основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., інші міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України¹.

2. Процесуальна форма, визначає процесуальний порядок кримінального провадження, конкретизує окремі аспекти діяльності його учасників (послідовність окремих процесуальних дій, прийняття юридичних рішень, порядок їх оскарження), передбачений процесуальним законодавством і покликаний забезпечити правильне застосування закону та встановити об'єктивну істину².

3. Процесуальний статус особи, тобто сукупність наданих законом прав та обов'язків, яких набуває особа, що бере участь у кримінальному провадженні, що надають цій особі процесуальної правосуб'єктності, за наявності якої вона здатна особисто реалізовувати надані їй процесуальні права, а також виконувати обов'язки³.

4. Кримінальний процесуальний механізм реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, на відміну від процесуальної форми, визначає сукупність засобів та способів впливу права на дії, що фактично здійснюються суб'єктами права в межах процесуальної форми, що виражені у правових нормах (дозволах і заборонах) та забезпечують реалізацію права⁴.

До складу цього механізму входять:

а) процесуальна діяльність, яка врегульована законодавчими нормами національного та міжнародного кримінального процесуального права;

б) контроль за реалізацією прав та гарантуванням свобод особи під час кримінального провадження (прокурорський контроль; судовий (прийняття рішення слідчим суддею, оскарження); контроль виконання покарань. У цій системі, як зазначає О. В. Капліна, про-

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків: Фактор, 2013. – С. 68.

² Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – С. 139-140.

³ Бородавська Н. О. Забезпечення кримінально-процесуального статусу особи, засудженої судами України до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. О. Бородавська. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 47.

⁴ Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 156.

відна роль має належати судовому контролю за діями і рішеннями суб'єктів, що здійснюють провадження у кримінальній справі, обмежують конституційні права особистості.

Такий контроль, по-перше, дисциплінує осіб, які приймають, реєструють та розглядають заяви про злочини та проводять дізнання та досудове слідство, підвищує їх почуття відповідальності як за проведені дії і прийняті рішення, так і за відмову в їх проведенні або прийнятті відповідних рішень; по-друге, зобов'язує суддю перевіряти законність і обґрунтованість дій і рішень органу дізнання, слідчого, прокурора; по-третє, є додатковою гарантією дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина¹.

Також треба визнати актуальною і принципову позицію, яку висловила О. Г. Шило стосовно того, що право на судовий захист є абсолютним правом людини, яке характеризується низкою ознак, а саме: не відчужуваністю, непризупиненістю та необмеженістю, монопольною можливістю людини діяти у своїх, визначених законом, інтересах, що належать людині від народження².

5. Відповідальність за порушення прав та свобод особи під час кримінального провадження є особливою формою правовідносин, що виникають між державою і правопорушником, і характеризуються засудженням протиправного діяння суб'єкта правопорушення із застосуванням кримінального покарання, яке відповідає тяжкості скоєного³.

Зв'язок між елементами системи гарантій є найтіснішим та органічним, наприклад, процесуальні гарантії та процесуальний статус осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні перебувають у нерозривному зв'язку, оскільки набуваючи процесуального статусу особа набуває і гарантії реалізації своїх прав, свобод та законних інте-

¹ Капліна О. В. Проблеми створення належного правового механізму захисту прав заявника про вчинений злочин / О. В. Капліна, О. М. Дроздов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. – № 4 (56). – С. 386-395.

² Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія / О.Г. Шило. – Харків: Право, 2011. – С. 48.

³ Сміх В. В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Сміх. – Львів, 2011. – С. 13.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

ресів, у той же час своєчасність набуття цього статусу залежить від інших процесуальних гарантій, зокрема від процесуальної форми.

Узагальнення наукових позицій вчених щодо поняття «права» дає змогу визначити їх як юридичні або моральні санкції, які надають особі можливість існувати в суспільстві та діяти у певний спосіб, відстоювати та захищати власні інтереси, не порушуючи при цьому соціальні, юридичні або ж морально-етичні норми.

У свою чергу свобода являє собою можливість вибору особою моделі власної поведінки в межах тих прав, які надані цій особі нормами права і моралі. Ця свобода, у позитивному сенсі, не є абсолютною, про що свідчить її існування саме в правовому полі, відповідно свобода знаходиться у тісному взаємозв'язку із законним інтересами особи, що охороняються нормами права. Як вказує Конституційний Суд України поняття «охоронюваний законом інтерес» у його логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», слід розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції України і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально правовим засадам¹.

Слід звернути увагу, що інтерес особи, яка бере участь у кримінальному провадженні, може бути як законним, так і незаконним, тобто таким, що не захищається ні законом, ні правом, не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними, оскільки такий інтерес спрямований на ущемлення прав і свобод інших фізичних і юридичних осіб, обмежує захищені Конституцією та законами України інтереси суспільства, держави, або не відповідає Конституції чи законам України, загально визнаним принципам права.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) Справа N 1-10/2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.

Таким чином, саме ознака «законності» стає головною із точки зору гарантування як прав і свобод, так і інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні.

У процесі міжнародного співробітництва у особи, яка потрапила у сферу його дії, виникає процесуальний статус, який ґрунтується на низці прав, що надаються особі не лише нормами Конституції України, нормами КПК, інших законів України, але ці права закріплені у міжнародних конвенціях та договорах. Відповідно, в процесі міжнародного співробітництва створюється унікальна джерельна база, яка гарантує права людини і громадянина, що потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

За джерелами закріплення кримінальні процесуальні гарантії можуть бути класифіковані таким чином:

а) гарантії, що закріплені у нормах вітчизняного законодавства зокрема:

– у Конституції України (статті 3, 8, 9, 10, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 55, 56, 58, 59, 61, 62, ст. 63, 64, 124 Конституції України);

– у КПК України, особливостями якого є те, що значний перелік гарантій, наведений в окремому IX розділі КПК, який визначає гарантії особам, що потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

– в інших нормативно-правових актах (закони України «Про громадянство України», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо видачі особи (екстрадиції)», «Про безоплатну правову допомогу», «Про міжнародні договори України» та ін.);

б) гарантії, що закріплені в міжнародних правових актах, які діють в межах ООН або на регіональному рівні. Норми, які гарантують права осіб при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, містяться у прийнятій ООН Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті з громадянських і політичних прав, Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими, Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила),

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

Зводі принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в якій би то не було формі, в Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. (а також Додатковим протоколом 1978 р. та Другим додатковий протокол 2001 р. до цієї Конвенції); Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (Мінська конвенція) та Протоколом до Конвенції 1997 р., Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.; Конвенцією про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності; Конвенцією ООН проти корупції та інші конвенції, характерною ознакою яких є їх чинність для більшості держав – учасниць відповідної міжнародної організації.

Серед вказаних міжнародно-правових документів фундаментальне значення набуває Загальна декларація прав людини (1948 р.), якою встановлена фундаментальна гарантія, що стосується всіх без винятку аспектів міжнародного та національного процесуального права, а саме гарантія права на судовий захист і справедливе судочинство. Зокрема, у ст. 8 Декларації йдеться про те, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом¹.

Також гарантія справедливого судочинства закріплена Міжнародним пактом про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Для реалізації права на судовий захист у Пакті визначено такі юридичні гарантії: обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було допущено особами, які діяли як офіційні; обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити застосування компетентною владою засобів правового захисту, коли вони надаються; рівність усіх перед судами та трибуналами².

¹ Второй дополнительный протокол к Европейской конвенции о взаимной правовой помощи по уголовным делам. від 8 ноября 2001 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/rus/Treaties/Html/182.htm>.

² Международный пакт о гражданских и политических правах, принятый резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

Перераховані міжнародно-правові акти також рекомендують державам включити у національне кримінальне судочинство комплекс міжнародних стандартів, які гарантують дотримання умов, що стосуються неприпустимості катувань, поганого поводження із затриманими, гарантують участь адвокатів, перекладачів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із міжнародною правовою допомогою; крім цього, міжнародні стандарти гарантують неприпустимість дискримінації за ознакою раси, національності, статі, права на справедливий судовий розгляд, гарантують право на оскарження прийнятого рішення, гарантуються також належні умови утримання під вартою (харчування, приміщення, медичне обслуговування, дисципліна тощо).

Практично в усіх конвенціях, орієнтованих на запобігання і припинення міжнародної злочинності (Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, Конвенція про боротьбу із захопленням заручників, Конвенція про боротьбу проти незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів), містяться гарантії, які стосуються прав осіб, відносно яких надійшов запит про видачу. Такі гарантії, як правило, мають обмежувальний характер, наприклад, згідно зі ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. у допомозі може бути відмовлено: а) якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитованої сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним із політичним правопорушенням або податковим правопорушенням; б) якщо запитована сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни¹.

У свою чергу Конвенція про боротьбу із захопленням заручників у ст. 9 гарантує, що прохання про видачу можливого злочинця

¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

відповідно до цієї Конвенції не задовольняється, якщо у держави-учасниці, до якої звернене прохання про видачу, є вагомі підстави вважати: а) що прохання про видачу за вчинення злочину було подане з метою переслідування чи покарання особи з причин, пов'язаних з її расовою, релігійною, національною чи етнічною належністю або політичними поглядами; б) що позиції такої особи може бути завдана шкода; в) з тієї причини, що відповідні власті держави, які мають право на здійснення права захисту, не можуть зв'язатися з нею¹.

У деяких конвенціях, таких як Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти корупції, питання гарантій прав осіб, які беруть участь у провадженні, поряд з традиційними положеннями про визнання діянь кримінально караними за законодавством обох держав містяться норми про те, що ці злочини мають бути включені до будь-якого існуючого між державами-учасницями договору як злочини, що тягнуть видачу, що в разі невидачі особи, яка вчинила злочини, держава порушує проти неї кримінальне переслідування;

в) гарантії, що закріплені у багатосторонніх і двосторонніх договорах, серед яких основними міжнародними багатосторонніми нормативними актами є Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р.² та Додатковий протокол до неї від 17 березня 1978 р.³, які визначають пріоритетні напрями міжнародного співробітництва. Досить неоднозначною є ситуація з укладенням багатостороннього договору на теренах СНД. 10 листопада 1994 р. Україна ратифікувала Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах держав – членів Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993 р. Але 7 жовтня 2002 р. у м. Кишинів підписано Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, яка ще не ратифікована Україною.

¹ Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_087.

² Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

³ Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників Рада Європи від 17.03.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.

Враховуючи те, що згідно зі ст. 120 цієї Конвенції між державами – учасницями Конвенції припиняє свою дію Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах держав – членів Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993 р., слід взяти до уваги лист Міністерства юстиції України «Щодо застосування конвенцій про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах»¹, в якому зазначено, що Міністерство юстиції України готує пропозиції щодо ратифікації Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 р. Тобто для України зазначена Конвенція чинності не набула, а тому діють лише Конвенція 1993 р. та Протокол до неї 1997 р.

Окремі міжнародні договори регулюють порядок проведення конкретних процесуальних дій або окремі питання міжнародного співробітництва. Зокрема, таким договором є Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р. (набрала чинності для України 29 грудня 1995 р.).

Таким чином, основною правовою підставою для міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є двосторонні та багатосторонні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, хоча КПК надає можливість міжнародного співробітництва і за відсутності міжнародного договору України, коли міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ч. 1 ст. 544 КПК).

Належне місце в системі забезпечення гарантій прав осіб, що потрапили у сферу міжнародної правової допомоги належить договорам про правову допомогу. Як зазначає Н. А. Сафаров, захист прав осіб, підданих різним процесуальним процедурам у межах міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, являє собою правовий інститут, інкорпорований у багатосторонні та двосторонні договори, жоден подібний договір не може обминати проблему юридичних гарантій прав індивідів².

¹ Щодо застосування конвенцій про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах: Лист Міністерства юстиції України від 21 січня 2006 р.

² Сафаров Н. А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики / Н. А. Сафаров. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 351.

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

У деяких міжнародних договорах може бути чітко визначений перелік процесуальних дій, які здійснюються в порядку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, але не обмежений перелік кримінальних проваджень, у яких така допомога надається. Так, ст. 9 Угоди між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу у цивільних і кримінальних справах¹ визначено, що правова допомога відповідно до цієї угоди включає в себе:

а) одержання свідчень від обвинувачених, свідків, експертів та інших учасників процесу, необхідних для судового розгляду або розслідування справи;

б) сприяння присутності осіб, які тримаються під вартою, та інших осіб для дачі свідчень або надання допомоги у проведенні розслідування;

с) вручення викликів та інших процесуальних і судових документів;

д) проведення обшуку і виїмки предметів;

е) проведення огляду;

ф) надання речових доказів та інформації;

г) надання оригіналів або засвідчених копій відповідних документів і матеріалів;

h) проведення необхідної експертизи;

і) виконання інших процесуальних дій, що не суперечать законодавству запитуваної сторони.

В інших договорах обсяг процесуальних дій розширено за рахунок дій, пов'язаних із збиранням доказів, наприклад, у ст. 22 Договору між Україною та Монголією про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах йдеться, що договірні сторони зобов'язуються виконувати на прохання доручення у кримінальних справах про допит свідків, потерпілих, експертів, обвинувачених; проведення обшуку, експертизи, огляду та про інші процесуальні дії, пов'язані зі збиранням доказів: про передачу речових доказів та документів, цінностей, здобутих шляхом скоєння злочину, а також про вручення документів,

¹ Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/434_029.

пов'язаних з провадженням у кримінальній справі; інформувати одну одну про результати провадження у кримінальній справі.

Договірні сторони зобов'язується на прохання другої договірної сторони порушувати, згідно зі своїм законодавством, кримінальне переслідування проти своїх громадян, підозрюваних у скоєнні злочинів на території другої сторони¹.

Існують і договори, в яких обсяг правової допомоги залежить від переліку діянь, у зв'язку з провадженням за якими така допомога надається, наприклад, у ст. 55 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах йдеться, що у справах щодо воєнних злочинів і злочинів проти людства кримінальне переслідування своїх громадян, а також іноземців, які мають місце постійного проживання на її території застосовується також тоді, коли вони скоєні за межами запитуючої договірної сторони².

Звертає на себе увагу, що йдеться про «договори про правову допомогу», хоча аналіз цих документів свідчить, що мова в них йде саме про міжнародне співробітництво, в тому його контексті, в якому такий термін застосовується у вітчизняній науці кримінального процесуального права та в діючому КПК.

Таким чином, обсяг міжнародного співробітництва залежить від тих умов, які викладені у двосторонньому договорі які, у свою чергу, визначаються відношеннями між державами, практикою співробітництва та його традиціями.

Відповідно до двосторонніх і багатосторонніх договорів про правову допомогу держави гарантують забезпечення громадянам договірних сторін і особам, що проживають на їх території, а також юридичним особам прав і засобів правового захисту нарівні з власними громадянами та юридичними особами, хоча із погляду того, що, як привило, держави не видають своїх громадян, ця гарантія є дещо декларативною.

¹ Договір між Україною і Монголією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/203_018.

² Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kosylo.com/ua/dogovir_ua_pl.html.

Також слід акцентувати на тому, що розроблені світовою спільнотою міжнародні стандарти прав людини, імplementовані в національне законодавство, знаходять втілення у загальних засадах кримінального провадження¹ й спрямовані на перетворення гарантій на реальні інструменти забезпечення завдань кримінального судочинства.

Метою ж існування процесуальних гарантій є досягнення результату, який виражений у повноцінному забезпеченні предмету гарантування на основі системних зв'язків між окремими елементами вказаної вище системи².

При цьому А. С. Стройкова акцентує увагу на тому, що метою процесуальних гарантій є забезпечення кримінальному судочинству певної безконфліктності, оскільки вони охоплюють сферу гострих конфліктних відносин, пов'язаних із застосуванням заходів процесуального примусу, що призводять до обмеження конституційних прав і свобод людини і можуть знизити рівень соціальної напруги під час кримінального провадження³.

Що стосується функціонального призначення кримінальних процесуальних гарантій, то вони, на думку вчених-правознавців, забезпечують законність⁴, правильне застосування правових норм⁵, реалізацію суб'єктивних прав⁶ та норм права у кримінальному судочинстві⁷.

Безумовно і те, що функції процесуальних гарантій полягають у тому, щоб забезпечувати учасникам процесу (підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому та ін.) можливість реалізувати свої права, вони обумовлені тим, що фактичне використання прав учасників кри-

¹ Руда К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. М. Руда. – Харків, 2004. – С. 12.

² Богомолов А. А. Процессуальные гарантии правильности и своевременности рассмотрения и разрешения гражданских дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Богомолов. – Саратов, 2004. – С. 17.

³ Стройкова А. С. Гарантии прав обвиняемого на предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Стройкова. – Ростов-на-Дону, 2005. – С. 40.

⁴ Иванов Ю. А. Уголовно-процессуальные гарантии. Курс советского уголовного процесса: общая часть / Ю. А. Иванов. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 80.

⁵ Недбайло П. Е. О юридических гарантиях правильного осуществления советских правовых норм / П. Е. Недбайло // Сов. государство и право. – 1957. – № 6. – С. 20-29.

⁶ Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Д. Воеводин. – М.: ИНФРА • М-НОРМА, 1997. – С. 229.

⁷ Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. А. Боброва. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – С. 68.

мінального справдження – одна з найважливіших умов об’єктивного, неупередженого дослідження справи, встановлення істини, захисту законних інтересів особи в процесі. У цьому сенсі процесуальні права особи виступають як особливий вид процесуальних гарантій правосуддя, а кримінальні процесуальні гарантії правосуддя і прав особи в кримінальному процесі становлять єдину, взаємопов’язану жорстку систему. Порушення будь-якого елемента цієї системи не лише порушує права конкретного учасника кримінального судочинства, але й неминуче відбивається на всій системі, призводить до збитковості, неефективності, спотворення результату провадження.

Поряд із вказаним вище, кримінальні процесуальні гарантії повинні у функціональному плані забезпечувати не лише можливість використання громадянином наданого йому процесуального права, але і сприяти забезпеченню законного інтересу, який знаходить відображення у праві, що реалізовується¹.

Як зазначається у настанові Міжнародної амністії по справедливому судочинству, кожен кримінальний процес є перевіркою поваги держави до прав людини².

Відповідно до п. 25 ст. 3 КПК України учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник³.

Отже, охороні підлягають права як тих фізичних і юридичних осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення, так і права тих, кого обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення.

¹ Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. Предмет, цель, содержание / Э. Ф. Куцова – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 52.

² Руководство по справедливому судопроизводству. Международная Амнистия. – М.: Права человека. – 2003. – С. 18.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

На підставі викладеного можна виділити такі напрями процесуальної діяльності, яка має завдання забезпечення (гарантування) охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження:

1) створення умов, необхідних для реалізації прав та здійснення законних інтересів. Так, згідно з ч. 1 ст. 11 КПК під час кримінального провадження має бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи;

2) обмеження прав виключно уповноваженими на те суб'єктами, за наявності до того підстав і умов, у передбаченому законом порядку. Так, ч. 1 ст. 132 КПК визначає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК;

3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав та законних інтересів учасників провадження. Частина 3 ст. 11 КПК встановлює, що кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. При цьому відповідно до ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Окрім того, цілком обґрунтованою є думка, що функціональне призначення процесуальних гарантій полягає у забезпеченні реальної кримінальної процесуальної активності учасників кримінального провадження у дослідженні фактичних обставин справи і прийнятті правомірних процесуальних рішень¹.

Вони сприяють досягненню істини в кримінальному провадженні, правильному встановленню фактичних обставин, точній кваліфікації злочину, справедливому покаранню винуватого, звільненню від кримінальної відповідальності і реабілітації невинуватого².

¹ Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду. – С. 46.

² Там само. – С. 48.

Враховуючи той факт, що засоби і способи забезпечення кримінальних процесуальних гарантій знаходять своє вираження у тих або інших правових нормах, які мають різну природу в сенсі захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, гарантій процесуальної діяльності та її організації, процесуальні гарантії у кримінальному провадженні пропонується класифікувати таким чином:

1. За критерієм функціонального призначення: гарантії захисту, що спрямовані на захист прав людини та громадянина у кримінальному провадженні. До їх числа належать правові принципи, дефініції, правові декларації, презумпції, юридичні конструкції, які закріплюють фундаментальні права людини і громадянина у національному праві. Також до цієї групи гарантій можна віднести організаційно-правові гарантії, що спрямовані на чітке додержання норм національного процесуального права при вчиненні тих або інших процесуальних дій. До цього переліку можна віднести гарантії процесуальної діяльності, що спрямовані на додержання процесуальної форми кримінального судочинства, сприяють прийняттю законного та справедливого рішення, забезпечують законні інтереси сторін та держави під час кримінального провадження. Їх значення важко переоцінити, оскільки саме вони володіють безпосереднім регулятивним впливом, породжують права і обов'язки, створюють певні правові наслідки. До їх числа можна віднести, наприклад, правила юридичної відповідальності, процедури в праві тощо.

2. За критерієм поширення їх дії: загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій.

Використання цієї класифікації в процесі дослідження, на нашу думку, дає можливість дослідити процесуальні гарантії, що фіксу-

1.1. Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій

ються в нормативно-правових приписах різного роду і рівня. На відміну від системи, яка акумулює цілісність кримінально-процесуальних гарантій, забезпечуючи права і законні інтереси учасників кримінального процесу у вигляді правових засобів (в широкому сенсі) і санкцій (у вузькому сенсі), що взаємодіють між собою, наведена класифікація дає можливість на теоретичному рівні глибше розглянути особливості окремих видів гарантій у кримінальному процесі і надати тим самим найбільш повну і чітку структуру.

Як видається, така класифікація є певною мірою універсальною, може бути застосована і для розподілу гарантій у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Отже, на підставі проведеного дослідження з'являється можливість запропонувати дефініцію кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, під якими слід розуміти визначені законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, засоби та способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, що застосовуються з метою реалізації завдань кримінального провадження.

На закінчення цього підрозділу зазначимо, що нинішні умови розвитку кримінальної картини світу стають передумовою для активізації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, що у свою чергу сприяє тому, що процесуальні гарантії виходять за національні межі, їх перелік визначається багато численними конвенціями, міжнародними договорами, але, в той же час, у найбільш системному вигляді вони закріплені у національному законодавстві. Відповідно актуальною проблемою сьогодення має бути створення дієвих механізмів охорони й захисту прав та свобод людини, систематизація та вдосконалення законодавства, що стосується, зокрема, кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, адже умови глобалізації значною мірою сприяють розвитку міжнародних контактів у цій сфері кримінального процесуального права.

1.2. Система кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

Розглядаючи систему кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, перш за все слід визначитися, що саме являє собою ця процесуальна форма як окремий сегмент процесуального права.

КПК України закріплює чотири форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. До них належать: міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція); кримінальне провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб. Дані офіційної статистики свідчать про те, що останні дві форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження займають лише приблизно 5 % від загальної кількості запитів¹. У зв'язку з цим у роботі акцентовано увагу на таких формах співробітництва, як міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій та видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція).

Досліджуючи юридичну природу наведених форм міжнародного співробітництва, слід звернути увагу на те, що кримінальні процесуальні гарантії при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження включають в орбіту своєї дії не лише людину як суб'єкта права, але й громадянина, який наділений особливими правами у порівнянні із загальними правами людини.

Як зазначають вчені, права людини належать кожній людині незалежно від громадянства – наприклад право на судовий захист, у свою чергу права громадянина – це права, якими володіє лише громадянин певної держави. На відміну від прав громадян права людини не завжди виступають як юридичні категорії, а можуть бути виключно моральними або соціальними стандартами, встановле-

¹ Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правових зв'язків та європейської інтеграції Генеральної прокуратури України у 2013 р. – С. 2-4

ними суспільством та державою. Ці гарантії можуть існувати незалежно від їх державного визнання і законодавчого закріплення, поза зв'язком людини з конкретною країною¹.

Що стосується прав громадянина, то вони найтіснішим чином пов'язані з діяльністю держави, виникають на політичному тлі державного управління суспільними відносинами. У контексті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження політична воля держави полягає в тому, щоб надати особливі гарантії власним громадянам, знаходить, зокрема, вираз в тому, що, як наголошує ч. 2 ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Звертаючись до змісту досліджуваного процесуального сегменту діяльності компетентних органів, треба проаналізувати співвідношення понять «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» та «міжнародна правова допомога», які паралельно існують у КПК України.

КПК України пропонує розуміти міжнародне співробітництво під час кримінального провадження як вжиття необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. У ч. 1 ст. 542 КПК вказано, що міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Як бачимо ч. 1 ст. 542 КПК розкриває зміст поняття «міжнародного співробітництва під час кримінального провадження», вдаючись до терміна «міжнародна правова допомога», що потребує уточнення, оскільки поняття «міжнародне співробітництво» більш широке за своїм змістом та структурою ніж поняття «міжнародна правова допомога».

У свою чергу, як зазначають Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна, у сучасному міжнародному праві поняття міжнародна правова допомога в кримінальних провадженнях є предметом правового регулювання ряду двосторонніх і багатосторонніх договорів у цій сфері. Водночас

¹ Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – Київ: Ін Юре, 1997. – С. 44.

слід зазначити, що договори не містять його дефініції, а лише визначають обсяг наданої міжнародної правової допомоги. У літературі можна знайти різні точки зору щодо поняття і характеру міжнародної правової допомоги. В узагальненому вигляді суть їх зводиться до такого, що під міжнародною правовою допомогою пропонують розуміти: здійснення певних дій на прохання запитуючої сторони, виконання яких необхідне для розслідування, розгляду в суді кримінальної справи чи для виконання призначеного у справі покарання в іншій договірній країні¹.

Що стосується наукового визначення цього поняття, то слід звернути увагу на визначення правової допомоги Т. С. Гавриш, яка зазначила, що це передбачена міжнародними договорами або заснована на умовах взаємності діяльність компетентних органів запитуваної держави з проведення на її території процесуальних дій, а іноді й оперативно-розшукових заходів, у зв'язку із виконанням слідчих чи судових доручень компетентних органів запитуючої держави з метою сприяння у розслідуванні і розгляді кримінальної справи шляхом збирання і надання доказів, виконання процесуальних рішень, забезпечення відшкодування збитку, заподіяного злочином, здійснюване незалежно від територіальних меж, особливостей національного законодавства і правозастосовної практики держав, що співробітничують².

В. В. Міленчук під правовою допомогою у кримінальних справах розуміє «...засновану на внутрішньому законодавстві діяльність компетентних органів запитуваної держави у виконанні слідчих доручень судових та інших компетентних органів запитуючої держави з проведення на території запитуваної держави процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів у збиранні доказів у кримінальній справі, що розслідується у запитуючій державі»³.

З цього питання А. І. Бастрикін зазначив, що головна відмінність між цими поняттями полягає у характері тих дій, які приймаються у разі надання допомоги або співробітництва у кримінальних

¹ Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків: Право, 2010. – С. 550.

² Гавриш Т. С. Кримінально-процесуальні аспекти міжнародного співробітництва України у галузі надання правової допомоги в кримінальних справах / Т. С. Гавриш // Вісник. – Хмельницький, 2003. – № 3-4 (7–8). – С. 255.

³ Милинчук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития / В. В. Милинчук. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 19.

провадженнях. Так, «... правова допомога має на меті виконання окремих дій, які покликані лише сприяти вирішенню певних питань, пов'язаних з розслідуванням, судовим розглядом і виконанням покарання в окремих кримінальних провадженнях» (доповнимо, що, як правило, ці справи стосуються лише інтересів однієї країни – ініціатора правової допомоги).

Співпраця, навпаки, означає цілеспрямовану і постійну, спільну і узгоджену, ширшу за масштабами і варіативну за формами і напрямками діяльність компетентних органів, яка стосується загальних інтересів співпрацюючих держав і спрямована на досягнення єдиних цілей у боротьбі зі злочинністю. А. І. Бастрякин зазначав, що міжнародне співробітництво складається не тільки (навіть не стільки) у наданні допомоги у провадженні (або у спільному провадженні) певної процесуальної дії, а включає здійснення будь-яких дій (процесуального, оперативного-розшукового, адміністративного, інформаційного, організаційного характеру), спрямованих на боротьбу із злочинністю¹.

На цих позиціях стоїть і Т. С. Гавриш, яка вважає, що потрібно розрізняти поняття «міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях» і «міжнародне співробітництво у сфері боротьби із злочинністю», оскільки вони не збігаються як за обсягом і змістом вчинених дій, так і за характером і цілями здійснюваної діяльності².

Принципову позицію щодо питань, які аналізуються, займає Н. І. Пашковський, який зазначає, що терміни «правова допомога» та «співробітництво у кримінальних справах» фіксують різний рівень включеності установ юстиції країн світу у взаємодію у сфері кримінального правосуддя. Співпраця з розслідування кримінальних справ власне передбачає правову допомогу, але ця допомога має з точки зору отримання певного результату двосторонній (двонаправлений) характер в момент її надання. Тобто держави в межах співпраці, надаючи один одному правову допомогу у певній кримінальній справі, переслідують єдину мету, зумовлену конкретним випадком (або навпаки,

¹ Бастрякин А. И. Процессуальные проблемы участия СССР в международной борьбе с преступностью / А. И. Бастрякин – Л., 1985. – С. 25.

² Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах (проблеми сучасного співробітництва України): монографія / Т. С. Гавриш. – Харків: Право, 2006. – С. 16.

це співробітництво зорієнтовано на певну категорію кримінальних справ, конкретний склад яких не визначений)¹.

Що стосується нормативно-правового визначення терміна «міжнародна правова допомога», то його знаходимо у п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України, в якій вона визначена як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

У науковій літературі міжнародна правова допомога визначається аналогічним чином. Так, на думку В. П. Зіміна, міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях полягає у здійсненні компетентними органами однієї держави дій, виконання яких необхідне для розслідування кримінальної справи, її розгляду у суді (в тому числі у Міжнародному) або виконання призначеного покарання в іншій (запитуючій) державі².

У свою чергу О. І. Виноградова зазначає, що міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є, з одного боку, умовою, а з іншого – засобом зміцнення і гарантією внутрішньодержавної і міжнародно-правової законності і правопорядку. Основною метою такого співробітництва є вироблення єдиної стратегії і узгодженості дій держав у попередженні злочинності і безпосередній боротьбі з нею, а також у виконанні покарань³, а в основі міжнародного кримінального процесуального права лежать процеси співробітництва і відповідно термін «співробітництво» слід розглядати у широкому розумінні, маючи на увазі і питання правової допомоги у кримінальних провадженнях⁴.

¹ Пашковський Н. И. Понятие и предмет международной правовой помощи по уголовным делам [Электронный ресурс] / Н. И. Пашковский. – Режим доступа: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=3438>.

² Зимин В. П. Правовое обеспечение участия правоохранительных органов России в международном сотрудничестве по борьбе с преступностью / В. П. Зимин // Проблемы расследования преступлений в условиях формирования правового пространства СНГ и развития международного сотрудничества: сб. статей. – СПб., 1994. – С. 24.

³ Виноградова О. Г. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. Г. Виноградова. – Харків, 2000. – С. 26.

⁴ Бирюков П. Н. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система Российской Федерации: теоретические проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / П. Н. Бирюков. – Воронеж, 2001. – С. 159.

Зазначимо, що український законодавець послідовно відокремлює надання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях (гл. 43 КПК) від інших видів процесуальної взаємодії (глави 42, 44, 45, 46 КПК України), які включені в широку сферу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Таким чином можна зробити висновок, що діючий КПК сприйняв саме широкий підхід до тлумачення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. У той же час принципово невірним є те, що діючий КПК звужує сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження виключно наданням міжнародної правової допомоги, хоча таке співробітництво включає в себе, окрім безпосередньо надання міжнародної правової допомоги, видачу (екстрадицію, гл. 44 КПК), кримінальне провадження у порядку перейняття (гл. 45 КПК), визнання та виконання судових вироків іноземних держав та передачу засуджених осіб (гл. 46 КПК).

Як видається, доцільно визначати сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження як виконання запитів іноземної держави й викласти ч. 1 ст. 542 КПК, враховуючи цю поправку. Визначити, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у виконанні компетентними органами запитів іноземної держави, яка має потребу в такому співробітництві, що полягає у врученні документів, виконанні окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасовій передачі осіб, перейнятті кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконанні вироків, а також реалізується в інших формах співробітництва під час кримінального провадження, які не суперечать законам України.

Вчені вважають, що правовою підставою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є міжнародний кримінальний процес, який являє собою систему особливих процедурних правил щодо порушення, розслідування, розгляду і прийняття рішень у межах кримінального провадження¹.

¹ Лукашук И. И. Функционирование международного права / И. И. Лукашук ; отв. ред.: Р. А. Мюллерсон – М.: Наука, 1992. – С. 35-36.

На нашу думку, кримінальні процесуальні гарантії при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження визначаються низкою наступних характерних ознак:

1. У процесі міжнародного співробітництва відбувається диференціація процесуальної форми, виникають зміни, що визначають особливий порядок цього провадження (запит, суб'єкти провадження, порядок міжнародного співробітництва і т. ін.). Особливості процесуальної форми обумовлені специфікою правовідносин у сфері міжнародного співробітництва, які пов'язані із забезпеченням суверенітету кожної держави, як суб'єктів взаємодії у цій сфері. Зважаючи на це, законодавець передбачив порядок здійснення міжнародного співробітництва, який суттєво відрізняється від загального порядку кримінального провадження.

Наприклад, виключно в межах міжнародного співробітництва виникає такий суб'єкт кримінального провадження як консульські установи або дипломатичні представництва (ст. 547 КПК); якщо загальний порядок використання доказів у кримінальному провадженні закріплений у статтях 84 – 90 КПК, то особливості зберігання та передачі речових доказів і документів під час міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні визначаються ст. 549 КПК, що також пов'язано із особливостями процесуальної форми цього провадження.

Низка норм КПК, які регулюють відносини у сфері оскарження рішень, дій та бездіяльності посадових осіб, здійснення окремих процесуальних дій, підлягають застосуванню виключно в процесі міжнародного співробітництва, не використовуються у кримінальних провадженнях, не пов'язаних із міжнародним співробітництвом. Наприклад, якщо статті 303, 304 КПК визначають порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, а також порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування, то ст. 572 КПК регламентує особливості оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, відшкодування завданої шкоди та витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України. Звертає увагу, що статті 303, 304 КПК визначають перелік рішень, дій чи бездіяльність слідчого або прокурора, а також перелік ухвали слід-

чого судді, які можуть бути оскаржені. У той же час ч. 1 ст. 572 КПК такого переліку не містить, що дає підстави стверджувати, що особи, які потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, мають право оскаржувати всі дії, бездіяльність, усі ухвали, які, на їх думку, завдають шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам. Такий порядок оскарження буде розглянутий у наступних розділах, але на цьому етапі дослідження можна констатувати, що він пов'язаний і з тим, що особи, які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із міжнародним співробітництвом, потребують підвищених гарантій оскарження рішень, оскільки в цьому провадженні процесуальна форма не передбачає подальшого судового розгляду і ухвалення судового рішення за його результатами, відсутні і такі стадії як касаційне провадження, перегляд судових рішень Верховним Судом України, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами¹.

2. У процесі міжнародного співробітництва під час кримінального провадження діє особливий кримінальний процесуальний механізм, характерною ознакою якого є особлива нормативно-правова врегульованість.

Підставою для того, щоб кримінальне провадження було розпочате, є запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво (ст. 548 КПК), в процесі міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні також виникає особливий порядок судового контролю стосовно окремих процесуальних дій, який закріплений у статтях 562, 583, 584 КПК, а також судового контролю, який відноситься до загального порядку надання міжнародної правової допомоги, що закріплений у статтях 572, 591 КПК.

3. У процесі міжнародного співробітництва в осіб, які потрапили у сферу його дії, виникає низка прав, які ґрунтуються на ознаці громадянства, про що вже йшлося вище. Частина 2 ст. 25 Конституції України наголошує, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі, а п. 1 ч. ст. 589 КПК прямо забороняє видачу особи, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ: Юстініан, 2012. – С. 26.

(екстрадицію) є громадянином України. При цьому зазначимо, що, на відміну від Конституції України, аналогічні гарантії КПК України надає і особам, яким надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту або їй надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України (ч. 2 ст. 589 КПК).

У той же час, якщо розглядати цю гарантію з точки зору засобів та способів гарантування, то впадає в око, що якщо способом у цьому випадку є єдиний інструмент – відмова у видачі, то засоби гарантування мають певні відмінності, зокрема у першому випадку йдеться про наявність факту громадянства, який гарантує невидачу, в інших випадках таким способом є набуття особою статусу біженця, статусу особи, яка потребує додаткового захисту, а також встановлення факту наявності певних небезпек для особи в країні, яка звертається за допомогою.

Отже, процесуальні гарантії при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження можна розглядати в практичній площині як способи і засоби, що визначають зміст і порядок процесуальної діяльності при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях, забезпечують права людини і громадянина у сфері дії міжнародного процесуального права, є організаційною та законодавчою основою міжнародного співробітництва, сприяють досягненню його мети.

Ці гарантії входять у систему міжнародного процесуального права як окремий елемент його структури і включаються в цю систему за допомогою різноманітних спеціальних юридичних джерел (пактів, статутів, договорів, декларацій тощо), являють собою певну систему, яка склалася під впливом практики взаємовідносин у сфері міжнародного співробітництва. Ці відносини значною мірою врегульовані нормами міжнародного кримінального процесуального права, але більшою мірою цей інститут являє собою елемент національного

права, яке передбачає низку правил і норм, що забезпечують права та законні інтереси держави, людини і громадянина¹.

Така система, тобто система національних правових гарантій, які надаються державою у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, може бути умовно визначена як внутрішня підсистема процесуальних гарантій, є комплексом взаємопов'язаних між собою норм національного кримінального процесуального права.

Водночас ця система гарантій є достатньо складною з точки зору її практичної класифікації, оскільки у їх викладі відсутня певна системність. Наприклад у ст. 551 КПК йдеться про підстави надання міжнародної правової допомоги, якими є запит про міжнародну правову допомогу (ч. 2 ст. 551 КПК), про організаційні гарантії (ч. 3, 4 ст. 551 КПК), про процесуальні гарантії, що стосуються кола осіб, яким надано право надсилати до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 551 КПК).

Вказана ситуація, тобто відсутність системної класифікації гарантій, що мають відношення до міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, перешкоджає, по-перше, подальшому вдосконаленню процесуального законодавства, по-друге, системному аналізу процесуальних норм, які стосуються надання такої допомоги з погляду захисту прав людини і громадянина, а також захисту законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Авторська класифікація гарантій, які надаються особам, що потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження ґрунтується на їх функціональному призначенні. Йдеться про необхідність розподілу таких гарантій за наступними групами:

1. За критерієм їх функціонального призначення: а) гарантії, спрямовані на захист прав людини (зокрема, ст. 557 КПК (відмова у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу); ст. 564 КПК (вручення документів); ст. 581 КПК (права особи, видача якої запитується); ст. 572 КПК (оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів

¹ Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах. – С. 16.

державної влади, їх посадових чи службових осіб, відшкодування завданої шкоди та витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України); ст. 589 КПК (відмова у видачі особи (екстрадиції) та ін.); б) гарантії, спрямовані на додержання процесуальної форми (зокрема, ст. 548 КПК (запит про міжнародне співробітництво), ст. 552 КПК (зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу), ст. 545 КПК (центральный орган України) та ін.); в) організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (зокрема, ст. 547 КПК (виконання процесуальних дій дипломатичними представництвами або консульськими установами) та ін.).

2. За критерієм поширення їх дії: а) загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; б) спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій. Зазначимо, що при дослідженні кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у формі видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції), значення гарантії набуває ознака громадянства, яка, з огляду на імперативний характер ч. 2 ст. 25 Конституції України, унеможлиблює видачу громадян України і у такий спосіб забезпечує їх правову захищеність.

Розглянемо цю систему гарантій послідовно та ґрунтовно, враховуючи той факт, що вказана система гарантій охоплює своєю дією розділ IX діючого КПК, хоча безпосередньо перелік гарантій, які КПК надає особам, що потрапили у сферу дії міжнародного процесуального законодавства, розподілений між окремими статтями Кодексу, навіть в межах однієї статті можна знайти окремі положення, які мають бути віднесені до різних груп гарантій. У принципі така система гарантій охоплює усі статті Кримінального процесуального кодексу, які стосуються міжнародного співробітництва та надання правової допомоги під час кримінального провадження.

Першою групою таких гарантій, слід вважати положення, що спрямовані на захист прав людини та громадянина при наданні міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, які закріплені у Конституції України, в нормах діючого КПК (п. 5 ч. 2 ст. 557, ч. 5 ст. 564; ч. 3 ст. 565, ч. 6 ст. 565, ч. 7 ст. 565 КПК, ч. 5 ст. 564; ч. 3 ст. 565, ч. 6 ст. 565, ч. 7 ст. 565, ч. 2 ст. 566, ч. 3 ст. 566, ст. 572, ч. 1 ст. 573, ч. 4 ст. 573, ст. 576 (окрім ч. 5 ст. 576), ст. 577, ст. 581, ч. 6 ст. 582, ч. 7 ст. 583, ч. 4 ст. 584, ч. 8 ст. 584, ч. 9 ст. 584, ч. 11 ст. 584, ч. 12 ст. 584, ч. 2 ст. 585, ч. 1 ст. 588, ч. 2 ст. 588, ч. 3 ст. 588, ч. 5 ст. 588, ст. 589 (окрім ч. 3 ст. 589), п. 4 ст. 590, ч. 1 ст. 591, п. 2 ч. 1 ст. 592, ст. 596, ч. 3 ст. 597, ч. 9 ст. 603, ч. 1 ст. 606 КПК України), а також в інших законах України.

Конституція України визначає, що життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3); ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55). Наявність цього положення дає змогу учасникам кримінального провадження без обмеження користуватися своїми правами, наданими КПК і вимагати від судових органів можливості їх реалізації у кримінальному провадженні, яке пов'язано з наданням міжнародної правової допомоги.

Цю гарантію уточнює положення ст. 12 КПК, відповідно до якої кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Зазначене право закріплено у статтях 3 і 9 Загальної декларації прав людини¹, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права² і ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³.

Також зазначимо, що у Конституції України закріплена найважливіша гарантія, спрямована на захист громадян України – у ч. 2 ст. 25 Конституції України визначено, що громадянин України не

¹ Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

³ Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

може бути вигнаний за межі України або виданий іншої державі. У той же час українське законодавство не обмежує дії гарантії виключно за ознакою належності до громадянства України. Окремі гарантії закон надає біженцям, особам, які потребують додаткового захисту, у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» у ст. 3 якого визначено, що біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де її життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження¹.

У чинному ж КПК гарантії, які спрямовані на захист прав людини та громадянина під час надання міжнародної правової допомоги викладені у широкому переліку статей, зокрема, у п. 5 ч. 2 ст. 557 КПК, у ч. 5 ст. 564 КПК, у ст. 581 КПК, ст. 572 КПК, ст. 589 КПК та ін.

Цей перелік статей КПК забезпечує особам, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, додержання стандартів гуманного поводження та відсутність дискримінації, наприклад п. 5 ч. 2 ст. 557 наголошує, що запитуючій стороні може бути відмовлено у задоволенні запиту про правову допомогу у випадках, передбачених міжнародним договором України у разі, якщо є достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Гарантії прав особи у частині додержання законності надані у ст. 557 КПК, в якій вказано, що за відсутності міжнародного договору у виконанні запиту повинно бути відмовлено, якщо виконання такого запиту суперечитиме конституційним засадам України, або якщо запит

¹ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16, – Ст.146.

стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили, або ж якщо запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність і т. ін.

У КПК зазначено, що вичерпний перелік підстав, за якими може бути відмовлено у виконанні запиту, встановлюється міжнародним договором або ч. 2 ст. 557 КПК. Відмова з інших підстав є неприпустимою, оскільки порушуватимуться міжнародні зобов'язання України. Вирішення питань щодо можливості надання міжнародної правової допомоги покладено на центральний (уповноважений) орган або на орган, визначений у міжнародному договорі. Принципове вирішення питання про допустимість надання правової допомоги не може бути ревізоване компетентним органом, який зобов'язаний лише безпосередньо вчиняти дії, спрямовані на виконання запиту. Одним із питань, яке вирішується при оцінці запиту, є співмірність витрат на виконання запиту та шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У виконанні запиту може бути відмовлено, якщо витрати є неспівмірними шкоді за умови, що це питання не врегульовано відповідним міжнародним договором.

У свою чергу ч. 5 ст. 564 КПК надає особі право відмовитися отримати документи за запитом компетентного органу іноземної держави, якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є незрозумілою особі і т. ін. Певної унікальності вказаним гарантіям надає той факт, що, не зважаючи на примусовий характер кримінального процесуального права в частині реалізації прийнятих та узгоджених рішень, вони, тим не менш, гарантують підозрюваному, обвинуваченому відносно свободу вибору в частині вирішення на власний розсуд доцільності тимчасової передачі (ч. 7 ст. 565), спрощеного порядку видачі осіб з України (ч. 2 ст. 588), умов передачі осіб і відбування покарання (п. 4 ч. 1 ст. 606).

Зазначені вище гарантії можливо розглянути за ознакою засобів і способів, які забезпечують функціонування цих гарантій. Наприклад, ст. 557 КПК визначає засіб гарантування право осіб, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги як наявність підстав вва-

жати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, та спосіб – відмову у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу.

Також засобом гарантування прав особи є переклад документів, які мають бути вручені мовою, зрозумілою особі, способом реалізації такого права є відмова в отриманні документів, якщо це право не забезпечується (ст. 564 КПК).

Відповідно до ст. 581 КПК засобом, що гарантує особі одержання необхідної інформації під час кримінального провадження, є забезпечення права знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про видачу, способом реалізації цієї гарантії є ознайомлення із запитом про видачу або одержанням його копії, участь особи у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу.

Аналогічним чином можливо структурно аналізувати й інші гарантії, що існують у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Наступною групою гарантій є сукупність нормативних вимог, які спрямовані на додержання процесуальної форми при наданні міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження і забезпечення національних інтересів у цій сфері. Вказані гарантії викладено у статтях 546, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 555, п. 3. ч.1 ст. 558, п. 5 ч. 1 ст. 558, ст. 559, ст. 560, ст. 562, ст. 563, ст. 564, ч. 1 ст. 565, ч. 2 ст. 567, ч. 3 ст. 567, ч. 4 ст. 568, ч. 5 ст. 568, ст. 572, ст. 580, ч. 3 ст. 582, ч. 1 ст. 587, ч. 7 ст. 591, п. 1 ч. 1 ст. 592, ч. 2 ст. 595, ч. 2 ст. 598, ч. 4 ст. 598, ч. 5 ст. 598, ст. 601, ч. 3 ст. 603, ч. 6 ст. 603, ст. 605, ч. 7 ст. 607, ч. 1 ст. 610, ч. 3 ст. 610, ч. 4 ст. 610, ч. 2 ст. 611, ч. 3 ст. 611, ст. 614 КПК України.

Норми КПК, яким надані ці гарантії, доволі різноманітні, але всі вони забезпечують прийняття законного, справедливого рішення відносно осіб, які знаходяться у сфері дії міжнародного процесуального судочинства, на основі сумлінного додержання процесуальної форми, традицій та принципів вітчизняного кримінального процесу.

У діючому КПК у сфері регулювання міжнародного співробітництва використовується два поняття: «запит про міжнародне співробітництво» (ст. 548 КПК) та «запит про міжнародну правову допомогу» (ст. 551 КПК).

Аналіз цих понять дає змогу констатувати, що у першому випадку йдеться про запит, який стосується тих процесуальних дій, які виходять за межі надання міжнародної правової допомоги, при проведенні процесуальних дій.

Забезпечуючи дотримання прав, свобод, охорону законних інтересів осіб, що потрапили у сфері дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження законодавець особливу увагу звернув до форми запиту, який є формальним приводом для того, щоб вказане провадження було розпочато.

Статтею 548 КПК визначена форма (письмова), обов'язкове засвідчення підписом та печаткою, мова документа, спосіб надсилання. Запит має містити обґрунтування необхідності надання правової допомоги та перелік дій, виконання яких є необхідними для розслідування чи судового розгляду справи. Поняття «запит» у назві й тексті цієї статті охоплює різноманітні процесуальні дії різновид звернення як запит, але і такі його різновиди, як доручення та клопотання. Зазначимо, що запит може бути комплексним, тобто містити цілий перелік процесуальних дій: проведення допиту, витребування документів від офіційних органів, проведення обшуку тощо. Запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво, відповідно до ч. 1 ст. 548 КПК, складається органом, який здійснює кримінальне провадження або уповноваженим ним органом. У свою чергу ч. 1 ст. 551 КПК уточнює коло цих осіб, визначає, що запит про міжнародну правову допомогу складає суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором, тобто ці суб'єкти на практиці здійснюють кримінальне провадження та мають право ініціювати провадження під час міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. У ст. 551 КПК встановлено дві загальні вимоги до запиту: а) обґрунтованість; б) відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України. При підготовці запиту необхідно з'ясувати чи існують правові підстави для міжнародного

співробітництва (конвенції, дво-, багатосторонні договори) між Україною та державою, до якої спрямовується відповідний запит.

Безумовно, що формальні та змістовні ознаки запиту слід вважати гарантіями, які сприяють додержанню прав суб'єктів міжнародного співробітництва, включаючи забезпечення прав людини і громадянина.

Одним із критеріїв допустимості відомостей та документів, отриманих у результаті міжнародного співробітництва, є відповідність порядку передання запиту у передбаченому законом порядку, недопустимим є відомості, які одержані у порядку надання міжнародної правової допомоги, однак з порушенням порядку передання запиту.

Також доречно звернути увагу на те, що законодавство України не встановлює вичерпного переліку процесуальних дій та заходів, які можуть бути проведені у порядку надання правової допомоги, про що вже йшлося у цьому дослідженні.

Перелік процесуальних дій не вичерпується посиланням на процесуальні дії, різновид та порядок яких визначений у КПК, оскільки вони можуть бути встановлені і у міжнародному договорі. Процесуальні дії можна класифікувати на дії, які не потребують спеціального дозволу (санкціонування), та дії, які потребують спеціального дозволу. Незважаючи на те, що процесуальна дія вчиняється у межах надання правової допомоги, якщо вона потребує спеціального дозволу суду або прокуратури, такий дозвіл необхідно отримувати у загальному порядку.

Статтею 562 КПК врегульовано і порядок проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу при зверненні за правовою допомогою. Такі процесуальні дії можна визначити як діяльність правоохоронних органів, яка здійснюється в межах, окреслених у запиті про надання міжнародної правової допомоги, і потребує спеціального дозволу судових органів на виконання таких дій, які, відповідно до ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають ґрунтуватися на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини.

Законодавство, незалежно від того, як вирішується питання спеціального дозволу у запитуваної сторони, вимагає наявності такого дозволу у випадку звернення до компетентного органу України для проведення процесуальної дії іноземною стороною.

Отже, одним із документів, який долучається до матеріалів запиту, є копія дозволу, наданого уповноваженим органом України для проведення процесуальної дії. При цьому таке співробітництво, як правило, ґрунтується на принципі взаємності, на що прямо вказано, наприклад, у ст. 21 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», в якій йдеться, що міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу за принципом взаємності¹.

Порядок надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів особі, яка перебуває на території України, визначено у ст. 564 КПК. Вручення документів є важливим різновидом міжнародної правової допомоги, оскільки від часу та факту вручення документів залежить виникнення певних прав, обов'язків тощо. При цьому факт вручення повинен бути належним чином зафіксований. Особами, уповноваженими здійснювати вручення документів, згідно зі ст. 564 КПК є слідчий, суддя та прокурор, які мають право викликати особу для вручення їй документів та рішень, долучених до запиту про міжнародну правову допомогу. Для належного надання правової допомоги шляхом вручення документів до особи, яка добровільно не з'явилась на виклик уповноваженої особи для вручення документів, має бути застосовано привід.

Відмова особи від одержання документів повинна бути зафіксована у протоколі. Така відмова означає, що процесуально особі вручені документи та рішення. Документ має містити переклад українською мовою або викладатися мовою, зрозумілою одержувачу. Недотримання вимоги щодо мови документів унеможливило виконання процесуальної дії, якщо особа відмовилась від отримання таких документів. Таким чином, протокол має підтверджувати факт того, що мова документів є зрозумілою для одержувача.

Важливою гарантією, яка спрямована на подержання стандартів справедливого судового розгляду, є забезпечення права на оскар-

¹ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

ження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК). Відповідно до ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Конституційний суд України у правовій позиції, сформульованій у Рішенні від 25 листопада 1997 р. у справі гр. Дзюби Г. П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи, вказав, що ч. 2 ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або зачіпають права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді¹.

Право особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності до суду, якщо органами державної влади України, їх посадовими чи службовими особами у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу завдано шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам, закріплено ст. 572 КПК. Стаття гарантує відшкодування шкоди за рахунок держави, яка заподіяна як неправомірними діями чи бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, так і неправомірними діями представників запитуючої сторони. На нашу думку, таке положення унеможливорює двозначність позиції щодо відповідальності представників іноземної держави.

Фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування, якщо шкода правам, свободам чи інтересам заподіяна: а) у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу; б) неправомірними діями; в) діями, які вчинені органами державної влади

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248–2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

України, їх посадовими чи службовими особами або представниками запитуючої сторони.

У той же час норми КПК мають відношення не тільки до гарантій, що стосуються фізичних осіб, вказані норми гарантують і права держави у процесі міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Одним із найважливіших питань, які підлягають регулюванню в межах міжнародного співробітництва, є взаємний захист інформації, яка становить державну таємницю. Загальні положення щодо регулювання цього питання закріплені у ст. 546 КПК. Україною укладено ряд договорів про взаємний захист інформації. В Угоді між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про взаємний захист таємної інформації¹ таємною інформацією визначено факти, об'єкти або відомості незалежно від форми їх представлення, які в державних інтересах підлягають збереженню в таємниці. Сюди також належить таємна інформація, створена організаціями сторін у межах співробітництва та засекречена на основі чинного законодавства та відповідно до критеріїв цієї Угоди. Аналогічні за змістом положення закріплені в угодах Уряду України із урядами Французької Республіки, Словацької Республіки, Республіки Узбекистан та інших держав.

Загальне правило, визначене у таких угодах, полягає в тому, що сторони забезпечують стосовно таємної інформації щонайменше такий самий захист, який передбачається при поводженні з власною таємною інформацією з відповідним ступенем секретності. Це правило стосується й інформації, яка стала відомою в межах кримінального процесу.

У чинному КПК присутні і організаційно-правові гарантії, які впорядковують таке провадження і спрямовані на чітке додержання норм міжнародного та національного права по відношенню до вчинення окремих процесуальних дій в межах надання правової допомоги у кримінальному провадженні. Ці гарантії викладені у широкому колі статей КПК України, зокрема у статтях 543-547, ст. 549, ст. 552, ст. 556, ст. 561, ст. 564 (окрім ч. 5 ст. 564), ст. 565 (окрім ч. 3, ч. 6, ч. 7 ст. 565), ст. 566 (окрім ч. 2, ч. 3 ст. 566), ст. 567 (окрім ч. 2 ст. 567, ст. 568 (окрім

¹ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про взаємний захист таємної інформації від 14 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276_008.

Розділ 1. Сутність кримінальних процесуальних гарантій

ч. 4, ч. 5 ст. 568), ст. 569, ст. 570, ст. 571, ст. 573 (окрім ч. 1, ч. 4 ст. 573), ст. 574, ст. 575, ч. 5 ст. 576, ст. 578, ст. 579, ст. 582 (окрім, ч. 3, ч. 6 ст. 582), ст. 583 (окрім ч. 7 ст. 583,) ст. 584 (окрім ч. 4, ч. 8, ч. 9, ч. 11, ч. 12 ст. 584), ст. 585 (окрім ч. 2 ст. 585), ст. 586, ст. 587 (окрім ч. 1 ст. 587), ст. 588 (окрім ч. 2, ч. 3, ч. 5, ст. 588), ч. 3 ст. 589, ст. 590 (окрім ч. 4 ст. 590), ст. 591 (окрім ч. 1, ч. 7 ст. 591), ст. 592 (окрім п. 1, п. 2 ч. 1 ст. 592), ст. 593, ст. 594, ст. 595 (окрім ч. 2 ст. 595), ст. 597 (окрім ч. 3 ст. 597), ст. 598 (окрім ч. 2, ч. 4, ч. 5 ст. 598), ст. 599, ст. 600, ч. 2 ст. 602, ч. 3 ст. 602, ч. 4 ст. 602, ч. 5 ст. 602, ч. 6 ст. 602, ч. 8, ч. 9 ст. 602, ст. 603 (окрім ч. 3, ч. 6, ч. 9 ст. 603), ст. 604, ст. 606 (окрім ч. 1, ч. 7 ст. 606), ст. 607 (окрім ч. 7 ст. 607), статтях 608-610 (окрім ч. 1, ч. 3, ч. 4 ст. 610), ст. 611 (окрім ч. 2, ч. 3 ст. 611), ст. 612, ст. 613.

У наведених вище статтях КПК України викладено норми – гарантії, які надаються особам, що потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва під час кримінального провадження на рівні законодавчого регулювання взаємодії правоохоронних та судових органів при застосуванні процедур, пов'язаних із допомогою в межах кримінального провадження в частині застосування екстрадиції, тимчасової видачі, екстрадиційного та тимчасового арешту, екстрадиційних перевірок, інформаційного забезпечення таких процедур, призначення покарань тощо.

Важливою ознакою цих гарантій є те, що процес міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є впорядкованим із точки зору органів, що мають право реалізовувати процесуальні дії, тобто держава гарантує що будь-які процесуальні дії будуть вчинені виключно органами, які на це уповноважені. Хоча ст. 545 КПК не встановлює вичерпний перелік органів, уповноважених брати участь у міжнародному співробітництві, вона розмежовує повноваження визначених органів залежно від стадії, на якій знаходиться розгляд кримінальної справи. Тому, якщо справа знаходиться на стадії досудового розслідування, уповноваженим органом є Генеральна прокуратура України, якщо справа знаходиться на стадії судового провадження, уповноваженим органом визначено Міністерство юстиції України. Забезпечення Генеральною прокуратурою України виконання зобов'язань України за чинними міжнародними договорами про правову допомогу у кримі-

нальних справах – це один із напрямів міжнародного співробітництва її структурних підрозділів. Вони діють в інтересах всіх установ України, які здійснюють досудове розслідування в Україні.

Загальні засади та порядок надання міжнародної правової допомоги регулюються розділом XI Закону України «Про прокуратуру»¹ та наказом Генерального прокурора України «Про організацію роботи органів прокуратури України в галузі міжнародного співробітництва»².

Статтею 547 КПК на законодавчому рівні закріплено право представництв та консульських установ сприяти компетентним органам своєї держави у виконанні певних процесуальних дій, тобто без залучення відповідних компетентних органів держави, в якій таке представництво або консульська установа діє. Підставою для виконання відповідних дій консульством або представництвом є відповідне доручення компетентного органу іноземної держави, що ґрунтується на низці міжнародних та національних нормативно-правових актів (Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., Конвенція про правову допомогу та правові відносин у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні від 10 червня 1993 р. № 198/93. та ін.). Безумовно, що надання права цим установам виконувати окремі процесуальні дії є певним компромісом між необхідністю професійного виконання окремих дій та необхідністю ефективно та в розумні строки реалізовувати завдання кримінального провадження. У той же час, певна відсутність професіоналізму у діях дипломатичних представників належним чином компенсується гарантіями, які надані особам, відносно яких ведеться кримінальне провадження.

По-перше, ці дії мають відповідати національному законодавству держави, в якій діє дипломатична установа, по-друге, основною вимогою та відповідно фундаментальною гарантією є добровільність участі вказаної особи в окремих процесуальних діях (ч. 1 ст. 547 КПК), дії

¹ Про Прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст.12. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

² Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва [Електронний ресурс] : Наказ № 223 від 18.09.2015 р. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=09QSC4AE9D&abz=HHVXJ>.

дипломатичних представників в будь-якому випадку не можуть носити примусовий характер, стосуватися заходів процесуального примусу.

Важлива гарантія міжнародного співробітництва закріплена у ст. 549 КПК, яка містить положення щодо забезпечення збереження речових доказів і документів, що передані однією державою іншій у процесі надання міжнародної правової допомоги. Відповідальними за збереження речових доказів та документів є ті органи, які володіють цими речами у процесі здійснення міжнародної правової допомоги. За загальним правилом речові докази та інші документи підлягають поверненню після закінчення кримінального провадження.

Водночас окремими домовленостями може бути врегульовано інший порядок та строки повернення речових доказів та документів, використаних у межах кримінального провадження.

Частиною 2 ст. 549 КПК передбачено, що компетентний орган під час передання речових доказів і документів може відмовитися від вимоги їх повернення в Україну, якщо на території України: а) відсутня потреба в їх використанні для досудового розслідування та судового розгляду в іншому кримінальному провадженні; б) відсутні правомірні вимоги третіх осіб щодо права на відповідне майно чи спір стосовно нього розглядається в суді.

Наявність цих обставин або однієї з них унеможлиблює відмову компетентного органу України від вимоги про повернення речових доказів та документів в Україну.

Порядок та гарантії виклику особи для проведення слідчих чи інших процесуальних дій на території України визначені у ст. 566 КПК. Основним є питання про розмір і порядок відшкодування витрат, пов'язаних із таким викликом, які повинні бути повідомлені викликаній особі, якщо вона не є підозрюваним, обвинуваченим. У КПК зазначено граничні строки направлення запиту та явки особи. Різниця між направленням запиту та запитуваною явкою особи має бути не менше 60 днів.

Важливими є гарантії, закріплені у ч. 2 цієї статті, існування якої унеможлиблює зловживання аналізованим різновидом міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях. Зокрема, це гаран-

тії щодо неможливості притягнення особи до кримінальної відповідальності, тримання під вартою, виконання щодо неї вироку суду. Іншими словами, особа наділяється «іммунітетом». Крім того, закон обмежує гарантії для особи строком у 15 діб від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування, прокуратури або суду про відсутність необхідності у проведенні слідчих чи інших процесуальних дій за її участю. Якщо особа залишається на території України після закінчення визначеного строку, вона втрачає гарантії, закріплені у ч. 2 ст. 566 КПК.

У ст. 567 КПК регулюється порядок допиту шляхом проведення відео- або телефонної конференції. Закон не дає вичерпного переліку підстав, за наявності яких у порядку надання міжнародної правової допомоги може бути проведено допит особи за допомогою відео- або телефонної конференції. Ключовими підставами для існування такого різновиду міжнародної правової допомоги є неможливість прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави або необхідність належного забезпечення безпеки допитуваних осіб.

При цьому участь перекладача при проведенні допиту є обов'язковою. Допит здійснюється у присутності слідчого судді у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони, з урахуванням вимог процесуального законодавства України. Під час проведення допиту не може бути допущено порушення вимог КПК, який регулює порядок проведення такої слідчої дії. Порушення такого порядку призводить до зупинення допиту та подальшого узгодження процедури для недопущення порушень процесуального закону та загальноновизнаних стандартів забезпечення прав людини і основоположних свобод. Допит повинен бути зафіксованим у протоколі та на носії відео- або аудіоінформації, які в подальшому надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

Одним із найбільш важливих та актуальних різновидів міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях є розшук, арешт, конфіскація майна. Порядок виявлення, арешту, конфіскації майна, яке отримане злочинним шляхом та/або належить підозрюванним, обвинуваченим або засудженим особам, визначено у ст. 568 КПК.

До основних гарантій, що визначені у цій статті, слід віднести те, що накладення арешту на майно супроводжується необхідними заходами з метою його збереження до прийняття судом рішення щодо такого майна. Виявлене майно або передається як доказ у кримінальному провадженні, необхідний для її розслідування, або передається власнику майна на території іноземної держави. У решті випадків виявлене майно конфіскується за наявності правової підстави – вироку чи іншого рішення суду запитуючої сторони, які набрали законної сили. Також у ст. 568 КПК передбачена пріоритетність проведення кримінального провадження в Україні, а тому визначено, що майно не може бути передано запитуючій стороні, якщо це майно потребується для цілей розгляду цивільної або кримінальної справи в Україні чи не може бути вивезено за кордон з інших підстав, передбачених законом. Крім того, передання майна може бути відкладено, якщо це необхідно для досудового розслідування та судового розгляду в Україні або розгляду спору про права інших осіб. Тобто при наданні такого різновиду міжнародної правової допомоги мають бути дотримані загальні принципи щодо пріоритетності інтересів кримінального провадження в Україні.

Майно, конфісковане за вироком чи рішенням суду іноземної держави, передається в дохід Державного бюджету України. Однак за клопотанням центрального органу України перед судом України конфісковане майно підлягає передачі, якщо це потрібно для відшкодування шкоди потерпілому від злочину на території іноземної держави.

Аналіз вказаних вище норм дозволяє стверджувати, що український КПК та інші закони України у частині надання гарантій особам, які потрапили у сферу дії міжнародного кримінального процесуального права, досить повно та всебічно регламентують їх права, в той же час забезпечуючи повноцінне міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства.

Перелік гарантій, які розглянуті в цьому розділі дослідження являє собою збалансовану систему, в якій інтереси держави та осіб, що потрапили у сферу дії міжнародного співробітництва у кримінальних справах, знаходяться у певній правовій гармонії, забезпечують повноцінну реалізацію прав людини і громадянина та надають державам можливість ефективно вирішувати завдання боротьби із злочинністю.

Висновки до розділу 1

Процесуальні гарантії являють собою інструмент кримінального судочинства, мають цілком практичний зміст і складаються із засобів та способів правового регулювання, які у своїй сукупності забезпечують реалізацію прав особистості під час кримінального провадження, спонукають всіх його учасників сумлінно виконувати свої обов'язки, а також в силу повноважень, наданих державою, захищати права учасників кримінального провадження.

Окремою формою процесуальних гарантії є гарантії при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, які можна визначити як способи і засоби, що визначають зміст і порядок процесуальної діяльності при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях, забезпечують права людини і громадянина у сфері дії міжнародного процесуального права, є організаційною та законодавчою основою міжнародного співробітництва, сприяють досягненню його мети.

Процесуальні гарантії у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з правовими нормами, оскільки гарантії є саме засобами та способами, що закріплені в нормах КПК і забезпечують права осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Структурно гарантії кримінального провадження складають систему елементів, до складу якої входять загальні засади кримінального провадження, процесуальна форма, процесуальний статус особи, кримінальний процесуальний механізм реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, відповідальність за порушення прав і свобод особи під час кримінального провадження.

Запропоновано систему гарантії, які надаються особам, котрі потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, що охоплює всі аспекти цієї допомоги. Відповідно до статей КПК та їх змісту ці гарантії за системним принципом можна згрупувати таким чином:

– за критерієм їх функціонального призначення: гарантії, спрямовані на захист прав людини та додержання процесуальної форми; організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення

відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

– за критерієм поширення їх дії: загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в усіх його формах; спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій.

Вказані гарантії визначають права учасників кримінального провадження, забезпечують їх законні інтереси в процесі міжнародного співробітництва під час кримінального справдження.

Розділ 2

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЯХ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НАДАННЯМ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

2.1. Порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги як гарантія забезпечення прав особи

Сучасний світ невпинно змінюється, суттєвими рисами цих змін є процеси глобалізації та інтеграції, з якими тісно пов'язане спрощення міграційних процедур, спрямоване на забезпечення свободи пересування капіталів, товарів і людей. Об'єктивною характеристикою сучасної злочинності є її поступова не тільки організованість, але й транснаціоналізація – поширення злочинної діяльності на території кількох держав. У зв'язку з цим в процесі кримінального провадження виникає необхідність звернення до слідчих, прокурорських, судових органів іноземних держав за правовою допомогою у виконанні певних кримінально-процесуальних дій, отримання інформації щодо розслідуваної справи, видачі переслідуваних осіб, передачі кримінального провадження¹.

Процесуальна доктрина зарубіжних країн, як правило, визнає, що правова допомога надається лише судовим органам (власне суду, органам державного обвинувачення, органам досудового слідства) та не надається поліцейським органам, що проводять дізнання, у такому випадку може вимагатися надання так званої офіційної допомоги. Розрізняються і провадження, за яким надається правова допомога, для того, щоб вона була надана, потрібно, щоб було порушено провадження у справі про вчинений злочин.

На нашу думку, міжнародно-правову допомогу під час кримінального провадження слід вважати самостійним правовим інститутом, рів-

¹ Пашковский Н. И. Понятие и предмет международной правовой помощи по уголовным делам [Электронный ресурс] / Н. И. Пашковский. – Режим доступа: <http://inter.criminology.opua.edu.ua/?p=3438>.

ним за юридичним статусом іншим інститутам (екстрадиції, передачі кримінального переслідування, передачі осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання та ін.), складовою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Незважаючи на наявність легальної дефініції міжнародної правової допомоги (п. 1 ст. 541 КПК України), пропонується її наукова дефініція, яка, на погляд автора дослідження, є більш конкретною за змістом: під міжнародною правовою допомогою під час кримінального провадження розуміється проведення компетентними органами запитуваної держави на своїй території процесуальних дій за запитом компетентних органів запитуючої держави, виконання яких необхідне для здійснення досудового розслідування, судового розгляду кримінального правопорушення або для виконання вироку суду чи міжнародної судової установи.

Слід зазначити, що необхідність дотримання передбаченого законом та міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги, має значення гарантії прав осіб, які є суб'єктами відповідних правових відносин.

Що стосується безпосередньо поняття «процесуальна дія», вчені-процесуалісти завжди тлумачили двояко – у широкому сенсі, включаючи всі дії, які уповноважена особа здійснювала на основі кримінально-процесуального законодавства, і у вузькому значенні, розуміючи під ними лише дії, які реалізуються на стадії судового розгляду справи.

Наприклад, зарубіжні автори В. А. Мусін, Н. А. Чечина, Д. М. Чечот визначають процесуальні дії як встановлені законом правила поведінки суду, з одного боку, та інших залучених до процесу осіб – з іншого. При цьому дослідники вказують на такі основні особливості процесуальних дій: по-перше, зміст процесуальних дій, можливість їх здійснення встановлені законом, по-друге, процесуальні дії, як правило, здійснюються у визначеній послідовності, по-третє, виникнення юридичних наслідків – реальний результат здійснення процесуальних дій¹.

¹ Гражданский процесс: учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Проспект, 2000. – С. 216 - 218.

Заслугує на увагу наукова позиція, відповідно до якої процесуальні дії, для того, щоб вважатися законними, мають бути оформлені у вигляді процесуального документа. Поза встановленою формою такі процесуальні дії існувати не можуть¹.

На думку вітчизняних вчених, процесуальні дії являють собою всі передбачені кримінальним процесуальним законодавством заходи, які спрямовані на досягнення мети кримінального провадження, включають в себе слідчі дії, що виконують функції збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів; розшукові заходи; організаційні заходи, що спрямовані на забезпечення проведення процесуальних, слідчих і розшукових дій; дії, які вчиняються судовими органами на всіх стадіях кримінального провадження².

Л. М. Лобойко і А. П. Черненко визначають кримінальну процесуальну дію як таку, що передбачена та регламентована нормами кримінально-процесуального закону, проводиться виключно уповноваженими органами в чітко визначених межах кримінального процесуального закону, спрямована на досягнення мети кримінального провадження, а результат якої має самостійне юридичне значення³.

Як зазначають Ю. М. Groшовий, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило процесуальні дії охоплюють усі передбачені кримінальним процесуальним законодавством заходи, проте відрізняються від слідчих за метою, колом уповноважених суб'єктів і порядком провадження, отримуваними результатами тощо⁴. Слід погодитися з думкою Ю. М. Чорноус стосовно того, що процесуальні дії співвідносяться зі слідчими діями як ціле і частина⁵. У той же час в контексті цього дослідження можна підтримати і позицію дореволюційних юристів,

¹ Васильєв С. В. Гражданский процесс: учеб. пособие / С. В. Васильев. – Харьков: ООО «Одиссей», 2006. – С. 47.

² Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. М. Чорноус. – Київ, 2005. – С. 7-8.

³ Лобойко Л. М. Поняття кримінально-процесуальної дії / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко // Вісн. Запорізь. юрид. ін-ту. – 2004. – Вип. 1 (26). – С. 208–219.

⁴ Groшовий Ю. М. Досудове розслідування кримінальних справ : навч.-практ. посіб. / Ю. М. Groшевой, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило; за заг. ред. Ю. М. Groшевого. – Харків: ФІНІ, 2009. – С. 49.

⁵ Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. М. Чорноус. – Київ, 2005. – С. 8.

які зазначали, що процесуальні дії сторін є засобами здійснення процесуальних прав, внаслідок цього вони відбивають властивості цих прав¹ і, таким чином, порядок вчинення процесуальних дій, який визначений на рівні норм, викладених у КПК, слід вважати гарантією прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, в том числі й у провадженні, яке пов'язане із наданням міжнародної правової допомоги.

С. Я. Фурса вважає, що всі процесуальні дії, які вправі вчиняти той чи інший суб'єкт юридичного процесу, здійснюються активним або пасивним способом. Наприклад, такі права осіб, які беруть участь у справі, як право знайомитися з матеріалами справи, брати участь у судових засіданнях, заявляти клопотання та відводи, оскаржувати рішення й ухвали суду, передбачають їх реалізацію шляхом активних процесуальних дій зазначених осіб. Однак суб'єктивні процесуальні права і обов'язки можуть реалізовуватися шляхом утримання суб'єктів судочинства від вчинення певних дій (не перешкоджати процесуальним діям інших осіб, дотримуватися порядку у залі судового засідання тощо)².

А. Р. Калугін і Д. В. Шинкевич всі процесуальні дії, регламентовані в міжнародних договорах, підрозділяють на чотири групи³:

1) процесуальні дії, які спрямовані безпосередньо на пошук, виявлення і закріплення (фіксацію) відомостей, що мають доказове значення у кримінальній справі: допит (свідків, підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, експертів та інших осіб або отримання показань і заяв від окремих осіб, або опитування сторін); огляд (судовий, безпосередній, на місці); обшук; виїмка предметів; експертиза та інші процесуальні дії;

2) процесуальні дії забезпечувального характеру, які спрямовані на створення найбільш сприятливих умов для подальшого збирання відомостей, що мають доказове значення:

– встановлення місцезнаходження та ідентифікація осіб та/або предметів;

¹ Гражданский процесс: учебник. – С. 39.

² Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / С. Я. Фурса, С. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – Київ: Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. – С. 130.

³ Калугин А. Г. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: вопросы теории и практики: учеб. пособие / А. Г. Калугин, Д. В. Шинкевич. – Красноярск: Изд-во СибЮИ МВД России, 2006. – С. 46-47.

- забезпечення участі окремих осіб у дачі показань;
- складання, надсилання (пересилання) та вручення документів (повісток, що потребують явки осіб, і судових постанов про виклик до суду і слідчі органи) і матеріалів кримінального провадження;

- надання на прохання іншої сторони інформації (про законодавство і судову практику; про діюче право; відомостей про судимість обвинуваченого, про результати провадження у кримінальній справі), документів (судових та інших, досьє злочинців), матеріалів (судочинства і держустанов; кримінальних і судових справ, а також матеріалів державних органів) та інших предметів;

3) процесуальні дії, пов'язані з передачею і використанням матеріальних об'єктів, які мають доказове значення у кримінальному провадженні: отримання і передача речових доказів, майна, цінностей, отриманих в результаті злочину, оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи банківські, фінансові, юридичні та ділові документи;

4) процесуальні дії, спрямовані на забезпечення відшкодування шкоди від злочину: встановлення місцезнаходження, накладення арешту, вилучення майна, отриманого в результаті злочину (коштів, призначених для цілей тероризму), з метою його конфіскації, відшкодування збитків і стягнення штрафів.

З цією класифікацією можна погодитися, але лише в суто теоретичному плані, оскільки конкретизація таких дій наводиться у міжнародних договорах і національному кримінальному процесуальному законі.

Цей порядок, сам по собі, є важливою гарантією прав осіб, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, оскільки є, за своєю суттю, переліком засобів та способів її надання, що закріплені в чинному КПК та вимагають від співпрацюючих сторін сумлінного додержання усіх процесуальних формальностей, послідовності процесуальних дій та визначених законом особливостей їх виконання.

Невиконання встановлених правил (порядку) може призвести до того, що фактичні дані, отримані в результаті конкретної процесуальної дії, втрачають доказове значення. Законодавець не тільки вимагає від особи, що веде кримінальне провадження, використовувати лише

ті слідчі дії, які зазначені в законі, але і встановлює порядок проведення кожної з них.

Порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги є її найважливішою ознакою, принциповим питанням цієї допомоги, оскільки забезпечує її практичну реалізацію на рівні суб'єктів міжнародного кримінального процесу.

Розглядаючи проблеми суб'єктності треба звернути увагу на те, що, визначаючи терміни щодо надання міжнародної правової допомоги, законодавець виокремив поняття «уповноважений орган» та «компетентний орган». У КПК уповноваженими органами визначено Генеральну прокуратуру України під час досудового розслідування та Міністерство юстиції України під час судового розгляду. У свою чергу компетентним органом є орган, що безпосередньо здійснює провадження у певній справі (п. 6, 7 ст. 541 КПК).

Головними суб'єктами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є сторони, які співпрацюють у цьому провадженні (запитувана та запитуюча сторона), від імені яких діє орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги тобто «уповноважений (центральний) орган» (п. 6 ст. 541 КПК).

У главах 42, 43 КПК законодавець вживає словосполучення «уповноважений (центральний) орган», тлумачення якого дозволяє дійти висновку, що уповноважений і центральний є синонімами у цьому контексті, проте, враховуючи міжнародні договори, це не завжди так, оскільки на практиці має місце диференціація процесуальної форми – здійснення зносин між державами в процесі надання міжнародної правової допомоги може відбуватися як в централізованій, так і в децентралізованій формі.

Згідно з ч. 1 ст. 545 КПК України Генеральна прокуратура України звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів.

У свою чергу відповідно до ч. 2 ст. 545 КПК Міністерство юстиції України звертається із запитом судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

У той же час ч. 3 ст. 545 КПК не виключає і можливостей застосування іншого порядку зносин, якщо такий порядок передбачений КПК або чинним міжнародним договором України. Наприклад ч. 5 ст. 544 КПК передбачений ускладнений порядок зносин між сторонами, коли за відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитованої сторони дипломатичним шляхом. Відповідно в такому разі суб'єктом міжнародної правової допомоги стає Міністерство закордонних справ України.

На нашу думку, функції Міністерства закордонних справ України не вичерпуються цим завданням, оскільки відповідно до п. 72 Положення про Міністерство закордонних справ України воно вживає через закордонні дипломатичні установи України заходів для поновлення порушених прав юридичних осіб та громадян України¹.

Таким чином, у разі порушення за кордоном прав громадян України, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, Міністерство закордонних справ України має реагувати на ці факти відповідним чином.

Спрощений порядок, який також передбачений у КПК, включає у сферу надання міжнародної правової допомоги при кримінальному провадженні консульські установи або дипломатичні представництва інших держав в Україні, які мають право самостійно, не зносячись із уповноваженим органом закордонної держави, одержувати на добровільній основі пояснення, речі, документи від громадян держави, яку вони представляють, а також вручати документи таким особам (ст. 547 КПК).

¹ Указ Президента України «Про Положення про Міністерство закордонних справ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/381/2011>.

Наведені аргументи дають можливість стверджувати, що при здійсненні міжнародного співробітництва у формі надання міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій кримінальна процесуальна форма є диференційованою, що знаходить свій прояв у закріпленні загального (стандартного), спрощеного та ускладненого порядку, який, у першу чергу, залежить від наявності відповідного міжнародного договору та передбаченого ним порядку міжнародних зносин у цій сфері.

Що стосується міжнародних двосторонніх договорів України, то як правило в них є посилання на те, що при наданні правової допомоги договірні сторони зносяться одна з іншою через свої центральні органи, якщо цим договором не передбачено інше.

В Україні діє близько 30 двосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних провадженнях з країнами як ближнього, так і далекого зарубіжжя.

Такі договори укладені з Республікою Білорусь, Республікою Грузія, Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Республікою Польща, Канадою, Сполученими Штатами Америки, Республікою Куба, Федеративною Республікою Бразилія, Російською Федерацією та іншими. Вони визначають обсяги і види правової допомоги при розслідуванні злочинів, можливість застосування норм процесуального законодавства запитуючої сторони під час виконання доручення, умови, підстави і порядок видачі осіб для кримінального переслідування, перелік уповноважених органів тощо¹.

Наприклад, відповідно до ст. 4 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах до центральних органів належать: з боку України – Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура; з боку Литовської Республіки – Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура².

¹ Сердюк В. В. Загальні засади міжнародного співробітництва при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних справах: процесуальний аспект / В. В. Сердюк, Р. Ш. Бабанли // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 167-171.

² Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/9706>.

Відповідно до ст. 3 Договору між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах запити про надання допомоги згідно з цим договором подаються через Центральні органи Договірних Сторін. В Україні Центральними органами є Генеральна прокуратура України (щодо запитів органів досудового слідства) та Міністерство юстиції України (щодо запитів судів). У Республіці Індія Центральним органом є Міністерство внутрішніх справ¹.

Водночас і двосторонні договори передбачають можливість спрощеного порядку зносин у процесі надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, наприклад у ст. 3 Договору між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу у цивільних справах, визначено, що Центральні органи можуть домовитися стосовно того, що органи юстиції договірних сторін зноситимуться між собою безпосередньо².

Подібне положення містить ст. 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах яка визначає, що центральні органи (Міністерство юстиції України, Генеральна прокуратура України, а та Міністерство юстиції та Прокуратура Республіки Молдова) органи можуть домовитися, що установи юстиції Договірних Сторін зносяться між собою безпосередньо³.

Ця норма знаходить свій практичний розвиток в Угоді між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання ст. 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 р., в якій зазначено, що обласні та прирівняні до них прокуратури України та Генеральна прокуратура Республіки Молдова під час виконання клопотань про надання пра-

¹ Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 03.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/356_012.

² Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203_018.

³ Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_604.

вової допомоги у кримінальних справах і перейняття кримінального переслідування зносяться між собою безпосередньо¹.

Зазначимо, що у наказі «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародно-правового співробітництва»² зазначено, що міжнародно-правове співробітництво під час кримінального провадження, наглядова діяльність у цьому напрямі здійснюються органами прокуратури України відповідно до Конституції України, чинного законодавства і міжнародних договорів, а також без договору у випадках, коли для належної реалізації завдань і функцій прокуратури необхідне застосування норм міжнародного права або взаємодія з іноземними державними установами чи міжнародними організаціями. Організацію роботи на цій ділянці та здійснення нагляду за дотриманням законів у міжнародно-правовій галузі під час кримінального провадження покласти на Головне управління міжнародно-правових зв'язків та європейської інтеграції Генеральної прокуратури України, структурні підрозділи прокуратур обласного рівня з міжнародно-правових доручень та спеціально визначених відповідними наказами працівників прокуратур, де такі структурні підрозділи не створені.

У той же час, як зазначено в Інструкції про організаційно-протокольне забезпечення заходів міжнародного співробітництва, які здійснюються органами прокуратури України, офіційні контакти працівників органів прокуратури з представниками іноземних держав і міжнародних організацій здійснюються виключно у порядку та обсягах, передбачених чинним законодавством України, міжнародними договорами нашої держави та міжвідомчими угодами Генеральної прокуратури України³. Тобто ця діяльність цілком лежить в нормативно-правовому полі і не припускає будь-яких відхилень від норм міжнародного та національного процесуального права.

¹ Угода між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 р. від 19.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/departament_agreements.html.

² Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародно-правового співробітництва [Електронний ресурс]: Наказ № 8гн від 11.02. 2013 р. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.51809.0>.

³ Інструкція про організаційно-протокольне забезпечення заходів міжнародного співробітництва, які здійснюються органами прокуратури України (із змінами відповідно до наказу Генерального прокурора України від 18.09.2015 р. № 223).

Про перспективність прямих зносин органів прокуратури під час надання міжнародної правової допомоги говорить Й. Крстич, який цілком справедливо вважає такий порядок таким, що прискорює кримінальне провадження, додає динамічності та ефективності роботі правоохоронної системи¹.

У той же час такий порядок має певні обмеження. У випадках, коли місце виконання запитуваних процесуальних дій на території України невідоме або правову допомогу необхідно надавати на території кількох адміністративно-територіальних одиниць України, клопотання передається до Генеральної прокуратури України.

Такий самий порядок застосовується під час пересилання матеріалів про перейняття кримінального переслідування, коли місце постійного проживання підозрюваного (обвинуваченого) на території України невідоме або ж у справі притягуються до відповідальності кілька підозрюваних (обвинувачених), які проживають на території різних адміністративно-територіальних одиниць України. Також прокуратури України та Республіки Молдова зносяться між собою через центральні органи: з питань, які є предметом Договору, але не охоплюються цією Угодою; в інших випадках, коли центральні органи вважають такий порядок відносин необхідним².

Отже, слід звернути увагу на те, що тлумачення ст. 545 КПК, а також (двосторонніх) міжнародних договорів, дає підставу виділяти два види уповноважених органів: центральний орган (ст. 545 КПК) та інші органи, передбачені міжнародними договорами та нормами КПК.

Що стосується наявності у КПК спрощених порядків надання допомоги на основі безпосередніх взаємозв'язків між органами юстиції, то вони вирішують завдання удосконалення форм співробітництва, методів взаємної правової допомоги у сфері криміналь-

¹ Крстич Й. Ускорение процесса предоставления международной правовой помощи через прямое правовое общение прокуроров / Й. Крстич // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 102-106.

² Угода між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 р. від 19.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/department_agreements.html.

ного правосуддя¹. Такий порядок можна визначити як встановлену міжнародним двостороннім договором і нормами КПК процедуру, для якої властивий прискорений термін виконання запитів іноземних держав, а також реалізації інших процесуальних процедур, які передбачені кримінальним провадженням. Спрощений порядок є важливим засобом підвищення ефективності кримінального судочинства, сприяє раціоналізації здешевлення та прискорення процедур, які пов'язані із наданням міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження.

Слід звернути увагу на те, що порядок зносин визначається двома правовими підставами, а саме на основі міжнародного двостороннього договору або ж на умовах взаємності (ст. 544 КПК).

У КПК (ст. 544 КПК) передбачено, що відсутність міжнародного договору не є підставою для відмови у наданні міжнародної правової допомоги, оскільки вона може надаватися на основі взаємності, завдяки направленню відповідних запитів.

Міжнародна правова допомога чи інше міжнародне співробітництво під час кримінального провадження здійснюється на засадах взаємності на основі низки принципових положень: а) уповноважений (центральный) орган України при направленні запиту гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги; б) розгляд запиту іноземної держави відбувається лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони, що у майбутньому запит України буде прийнятий і розглянутий. У цих випадках, звернення із запитом відбувається дипломатичним шляхом, коли Міністерство закордонних справ України звертається до компетентного органу запитуваної сторони.

Згідно зі ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. у допомозі може бути відмовлено: а) якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитуваної сторони, є політичним правопорушенням або податковим правопорушенням; б) якщо запитувана сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити

¹ Смирнов М. И. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества / М. И. Смирнов // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 92-95.

суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни¹.

У той же час п. 3 ч. 2 ст. 557 КПК України надає можливість відмовити у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу в разі, якщо запитуюча сторона не забезпечує взаємності у цій сфері.

Аналіз норм КПК України дозволяє відокремити складові частини порядку реалізації процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги, які є гарантіями того, що така допомога буде відповідати повноцінному забезпеченню прав людини і громадянина, захищаючи та гарантуючи про цьому законні інтереси сторін.

Найважливішою гарантією є також системний та послідовний процесуальний порядок розгляду запиту про надання міжнародної правової допомоги. Аналіз міжнародних договорів та норм діючого КПК України, а також методичних розробок вчених², свідчать про стадійний характер порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги. Треба наголосити на тому, що стадійність юридичного процесу взагалі і процесу надання міжнародної правової допомоги зокрема, потрібно розглядати як найважливішу гарантію законності та сталості усіх процесуальних дій. З цього приводу важливою є думка В. М. Горшенева відносно того, що стадії юридичної процесуальної діяльності є динамічною сукупністю законодавчо закріплених вимог, що забезпечують здійснення процесуальних дій і є внутрішнім компонентом структури процесуальних стадій, «накопичувачем» її просторово-часових, динамічних параметрів, а процедурно-процесуальні вимоги, що є складовими змісту стадій юридичного процесу, відображають не тільки те, що необхідно робити уповноваженим суб'єктам тієї чи іншої стадії юридичного процесу, але і яким чином, за допомогою яких засобів і способів здійснювати свої повноваження³.

Також на найважливішому значенні стадійності кримінального процесу як гарантії для його учасників наголошували Ю. М. Гроше-

¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

² Волеводз А. Г. Методика заявления ходатайств о международной правовой помощи по уголовным делам / А. Г. Волеводз // Прокурорская и следственная практика – орган Координационного Совета Генеральных прокуроров стран СНГ. – 2001. – № 1 – 2. – С. 169 – 175.

³ Теория юридического процесса / под общ. ред. В. М. Горшенева. – Харьков: Изд-во при ХГУ Ю «Вища школа», 1983. – С. 129.

вий та О. В. Капліна, зазначаючи, що кожна стадія, передусім, вирішує загальні завдання кримінального процесу у властивій цій стадії процесуальній формі, яка визначає специфіку процесуального становища суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, засобів доказування, правозахисних механізмів, процесуальних рішень та повноважень органів і посадових осіб, що ведуть кримінальний процес¹.

Тобто українські науковці стоять на принциповій позиції, яка полягає в тому, що будь-яке кримінальне провадження на будь-якій його стадії здійснюється у встановленому законом порядку, будь-яке відхилення від цього порядку порушує закон, додержання якого є важливою гарантією захисту прав людини і громадянина, захисту законних інтересів осіб, які беруть участь у провадженні з надання міжнародної правової допомоги.

Відповідно до передбаченого КПК України порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги він включає наступні етапи:

1) отримання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК);

2) розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу (ст. 554 КПК), прийняття рішення з приводу надання допомоги, відмови виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК);

3) виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК);

4) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги (ст. 560 КПК).

Наведений порядок включає як загальні гарантії прав особи, що стосуються всіх видів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, так і спеціальні гарантії, які стосуються виконання окремих процесуальних дій (зокрема, порядок виклику особи, яка перебуває за межами України (ст. 566 КПК), допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567 КПК) тощо).

¹ Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – С. 17.

У той же час, якщо розглядати такий порядок з точки зору його спрямованості щодо гарантій, які стосуються умов, обсягу процесуальних дій та процедури їх виконання, то вони мають диференційовану структуру.

Якщо прийняти таку позицію, то можна виділити два види гарантій:

1. Загальні гарантії, які визначають порядок надання міжнародної правової допомоги, гарантують загальні права осіб, законні інтереси сторін під час її надання на всіх етапах провадження, пов'язаного із виконанням запиту. Наприклад, відповідно до ч. 3 та ч. 4 ст. 552 КПК до запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків.

2. Спеціальні гарантії, які визначають порядок проведення окремої процесуальної дії, гарантують загальні права осіб, законні інтереси сторін під час їх проведення. До таких гарантій ми відносимо норму, що викладена у ст. 562 КПК і стосується процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу, норму, яка стосується порядку вручення документів (ст. 564), виклику особи, яка перебуває за межами України (ст. 566 КПК), допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео - або телефонної конференції (ст. 567 КПК) і т. ін.

Як видається, наявність спеціальних гарантій, які виникають на певному етапі реалізації конкретної процесуальної дії, не виключає важливості загальних гарантій, які характерні для всіх без винятку процесуальних дій, виникають на всіх етапах надання міжнародної правової допомоги, регламентують загальний порядок її надання.

Важливою гарантією, яка надається особам, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, є вимоги законності процесуальних дій, до виконання яких в нормативних актах можуть бути закріплені різні вимоги.

За ст. 27 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом якщо співпраця вимагає вжиття примусових заходів, у запиті повинні зазначатися «тексти положень закону або, якщо це неможливо, виклад застосовного закону; заява про те, що запитуваний захід або будь-який інший

захід, що веде до аналогічних результатів, може бути прийнятий на території запитуючої сторони згідно з її власним законодавством; у разі потреби і в міру можливості – відомості про відповідну особу чи осіб із зазначенням імені, дати і місця народження, національності та місцезнаходження, а також, якщо йдеться про юридичну особу, місцезнаходження її органу і інформація про майно, що є предметом запиту, його місцезнаходження, згідно з відповідною особою чи особами, а також з правопорушенням і будь-які наявні відомості про права інших осіб на це майно; і конкретна процедура, якої, на думку запитуючої сторони, було б бажано слідувати»¹.

На підставі ст. 3 Договору про порядок перебування і взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць СНД 1999 р. у запиті про направлення для вжиття заходів відповідно до Договору повинні бути відображені: а) назви запитуваного та запитуючого органів; б) мета відрядження та його строки; в) перелік заходів і масштаби взаємодії; г) відомості про направлених співробітників, відомості про автотранспорт (якщо група виїжджає на автотранспортних засобах), про табельну зброю, спеціальні засоби і засоби індивідуального захисту співробітників, що відряджаються; д) інша необхідна інформація².

Європейська комісія Ради Європи з проблем злочинності розробила типову форму запиту про правову допомогу, відповідно до якої запит повинен містити: найменування запитуючої держави та органу (п.і.б. особи), її адресу, телефон і факс; дату запиту; номер, на який необхідно посилатися запитуваній стороні при відповіді; найменування запитуваної держави та органу; предмет запиту, в тому числі заходи, які необхідно вжити; очікувану дату відповіді; координати і п.і.б. зацікавленої посадової особи запитуючої держави. Клопотання також може містити прохання підтвердити його отримання та повідомити дату, до якої можна очікувати відповідь³.

¹ Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

² Договір про порядок перебування і взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць СНД від 04.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/997_836.

³ Лосицкая Л. Применение конвенций «О взаимной помощи по уголовным делам» и «О выдаче» / Л. Лосицкая // Российская юстиция. – М.: Юрид. лит., 2000. – № 12. – С. 9.

У свою чергу ч. 2 ст. 552 КПК України визначає, що запит повинен містити:

- 1) назву органу, який звертається за допомогою та компетентного органу запитуваної сторони;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;
- 3) найменування кримінального провадження щодо якого запитується міжнародна правова допомога;
- 4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;
- 5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України;
- 6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи з предметом кримінального провадження;
- 7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку з предметом кримінального провадження;
- 8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;
- 9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

Спеціальні вимоги до запиту містяться у ч. 3-5 ст. 552 КПК і стосуються допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого; запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом; запиту про вручення особі документів або викликів до суду.

Аналіз цих норм засвідчує, що вітчизняний КПК виключає із необхідних елементів запиту низку відомостей, які визначені у міжнародних документах, рекомендованих формах, але додає до них інші, важливі та такі, які необхідні для отримання належної інформації щодо кримінального провадження.

У той же час із того переліку елементів, що рекомендується міжнародними установами, але не міститься у ч. 2 ст. 552 КПК, найбільш суттєвим є необхідність відображення у запиті бажаної дати його виконання. Зазначимо, що ст. 554 КПК не визначає строків розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, але виходячи з вимог ст. 28 КПК, запит має бути розглянутий у розумні строки, відповідно бажана дата виконання запиту є важливим орієнтиром для планування та виконання тієї або іншої процесуальної дії.

Внесення цього доповнення в чинний КПК є важливим кроком, оскільки, як зазначають дослідники міжнародних договорів, найчастіше відповідь на клопотання у кримінальній справі надходить через невикористано тривалий час. У більшості випадків це тягне за собою зупинення провадження у кримінальній справі з міжнародним елементом, окрім того, затягування вирішення питання про надання міжнародної правової допомоги по суті порушує права особи на те, що справа буде розглянута у розумні строки (ст. 28 КПК).

У плані встановлення форми і змісту запиту про міжнародну правову допомогу перспективною нормою є припустимість подання запиту про міжнародну правову допомогу в усній формі, як це передбачено, зокрема, ст. 4 Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. Відповідно до цієї статті запит про допомогу має бути зроблений у письмовій формі, крім невідкладних випадків, коли Центральний орган запитуваної сторони може прийняти запит в іншій формі. Якщо запит зроблений не в письмовій формі, то він підтверджується письмово протягом десяти днів¹.

У цьому договорі йдеться про те, що запит може бути отриманий і в усній формі, що підвищує оперативність процесуальних дій, зменшує строки кримінального провадження.

Форма запиту є однією із найважливіших гарантій прав осіб та громадян, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, відповідно недодержання цієї форми тягне, на нашу думку, за собою можливість оскаржувати рішення, дії органів державної влади, їх

¹ Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 16.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/076_005.

посадових чи службових осіб, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України відповідно до ст. 572 КПК України, оскільки відсутність належних відомостей може завдати шкоди правам, свободам чи інтересам осіб, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги.

Наприклад, колегія у кримінальних справах Апеляційного суду Івано-Франківській області, вивчивши матеріали, що надійшли із Головного управління юстиції в Івано-Франківській області щодо запиту районного суду м. Леску Республіки Польща, який надійшов в порядку надання міжнародної правової допомоги, дійшов висновку, що в такому запиті не вказаний вичерпний перелік дій, вчинення яких є предметом запиту, не вказано конкретно яким шляхом має бути отримана інформація, визнала, що виконання запиту є неможливим, задовольнила скаргу захисника¹.

Найбільш складними за структурою і змістом правозастосовних дій є етап виконання запитів про міжнародну правову допомогу. Відповідно до положень ч. 1 ст. 3 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., ч. 1 ст. 8 МК 1993 р. і двосторонніх договорів (наприклад, ч. 3 ст. 5 Договору між Україною та Бразилією про взаємну правову допомогу), запити виконуються згідно із законодавством запитуваної сторони, за винятком випадків, передбачених договором.

Проте можливий виняток з цього правила, зміст якого зводиться до того, що на прохання іноземної установи можуть застосовуватися процесуальні норми законодавства її держави. Наприклад, у ч. 1 ст. 12 Договору між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних справах визначено, що тією мірою, в якій це є сумісним із національним законодавством і практикою, запитувана сторона виконує запит у спосіб, визначений запитуючою стороною².

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 344/409/13-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28088695>.

² Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних справах від 09.10.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/760_023.

У науковій літературі ця проблематика не отримала належного висвітлення, хоча з цього приводу висловилося В. М. Волженкіна, яка зазначає, що «більшість міжнародних договорів припускає застосування процесуального законодавства країни, що клопоче, якщо воно не суперечить національному законодавству. Ці положення бланкетні, не містять механізму їх реалізації і не врегульовані законами»¹. Припускаючи можливість застосування іноземного процесуального права, В. М. Волженкіна разом з тим вказує на відсутність механізму реалізації зазначених положень. Проте в іншій роботі вона категорично заперечує саму можливість застосування іноземного права у межах дії національного кримінального процесуального права².

На наше переконання, при виконанні процесуальних дій небажаним є застосування кримінальних процесуальних норм іноземних держав на території України, якщо аналогічні норми не містяться у чинному КПК. Такий підхід пов'язаний з тим, що застосування норм процесуального права іншої держави може зменшити обсяг гарантій, які надаються особам, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, а також у певних випадках може призвести до виникнення колізії норм права виконуючої і запитуючої сторони.

Актуальним питанням надання міжнародної правової допомоги є і мовні проблеми, а також той обсяг мовленнєвих гарантій, які надаються особам, що беруть участь у процесуальних діях у межах міжнародної правової допомоги.

Норма вітчизняного КПК, викладена у ст. 29 КПК, гарантує підозрюваному, обвинуваченому, свідку й взагалі будь-якій особі, яка бере участь у процесуальних діях, пов'язаних із міжнародною правовою допомогою низку прав, а саме: користуватися рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК.

Як зазначають О. Банчук та Р. Куйбіда, участь перекладача за умов, що особа не розуміє мови кримінального судочинства є фун-

¹ Волженкіна В. М. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции / В. М. Волженкіна. – СПб.: ЮИ Ген. прокуратуры РФ, 1998. – С. 22.

² Волженкіна В. М. Применение норм международного права в российском уголовном процессе (Проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Волженкіна. – М., 1999. – С. 17.

даментальною гарантією прав цієї особи майже в усіх аспектах кримінального провадження, що відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹.

Відповідно до пп. е п. 3 ст. 6 (право на справедливий суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод², кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право одержувати безоплатну допомогу перекладача, якщо не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею. З процесуальної точки зору відсутність перекладача при здійсненні будь-яких процесуальних дій, якщо особа не повною мірою володіє українською мовою, може мати негативні наслідки, оскільки підозрюваний (обвинувачений, підсудний), посилаючись на незнання або недостатнє знання мови, якою здійснюється провадження слідчих (розшукових) дій, може заявити клопотання, що поставить під сумнів достовірність відомостей, отриманих у процесі виконання запиту про міжнародну правову допомогу³.

Допомога перекладача надається з метою забезпечення засад рівності та змагальності, що є складовою права на справедливий судовий розгляд. На нашу думку, перекладач має бути добре обізнаним у термінології сучасного процесуального права, оскільки ці знання гарантують зведення до мінімуму помилки під час перекладу.

Положення ч. 2 і 3 ст. 29 КПК України визначають, що особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК.

¹ Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – Київ: ІКЦ «Леста», 2005. – С. 44-45.

² Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

³ Мова, якою здійснюється кримінальне провадження / Б. Якимчук // Віче. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3482/>.

Отже, застосування цих положень ст. 29 КПК України без додаткового їх роз'яснення можуть призвести до порушення вимог пп. е п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Європейського суду. На нашу думку, включені у ч. 2 ст. 29 КПК категорії «не володіють чи недостатньо володіють державною мовою» щодо учасників, для яких участь перекладача у кримінальному провадженні обов'язкова, є неконкретними. Зазначені формулювання є формально невизначеними і можуть включати кілька рівнів володіння мовами, встановити які на практиці неможливо. З огляду на це вважаємо за необхідне ввести у кримінальний процесуальний закон єдину категорію «вільно володіє мовою, якою ведеться кримінальне провадження». При цьому під не вільним володінням мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, ми розуміємо неможливість особи розуміти або висловлюватися, або читати, або писати. Факт недостатнього володіння мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, доцільно підтверджувати документально у вигляді власноручно виконаної заяви особи про те, що вона потребує послуг перекладача, інших документів, якими можуть бути аудіо- та відеозаписи усної бесіди із зазначеною особою, відомості з місця навчання, роботи, проживання, які підтверджують неможливість особи розуміти або висловлюватися, або читати, або писати мовою, якою здійснюється судочинство.

Безпосередньо права перекладача визначені ст. 68 КПК, хоча певні положення цієї статті викликають заперечення з погляду належного рівня гарантій, які надаються особам, що беруть участь у процесуальних діях у межах міжнародної правової допомоги. Зокрема, викликає сумнів надання перекладачу права ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу (п. 1 ч. 2 ст. 68). Вважаємо, що таким правом можуть бути наділені виключно особи, які виконують процесуальні дії або беруть в них участь (суддя, прокурор, слідчий, адвокат), роль перекладача полягає виключно в трансляції інформації, яку він отримує від учасників кримінального провадження, у забезпеченні їх спілкування під час виконання слідчих дій. Якщо ж частина отриманої інформації незрозуміла перекладачу і її достеменно трансляція неможлива, він повинен повідомити про це особу, яка реалізує процесуальну дію, цей факт має бути внесений у протокол процесуальної дії, а уточнюючі запитання мають бути погоджені із судом, сторонами,

які беруть участь у таких діях. Особисте ж спілкування перекладача та особи, яка бере участь у процесуальних діях, може стати додатковою обставиною тиску на особу, таке спілкування може призвести до надання отриманій інформації односторонності, суб'єктивності, внаслідок чого будуть порушені права особи, які надані ст. 22 КПК.

Некомпетентність перекладача ставить під сумнів припустимість доказів, отриманих при його безпосередній участі лише в тому випадку, якщо здійснений ним переклад є недостовірним і був покладений в основу обвинувачення. Тому, якщо виникає питання про некомпетентність перекладача після того, як ним був здійснений переклад, суду, прокурору, слідчому необхідно з'ясувати, у чому конкретно вона виражається і як могла і чи вплинула вона на здійснений ним переклад. Тільки після цього правозастосовувач може вирішити питання про неприпустимість доказів, отриманих за участю такого перекладача.

Не менш актуальним питанням надання міжнародної правової допомоги, а також обсягу гарантій, які надані особам, що беруть участь у процесуальних діях, пов'язаних із цією формою провадження, є питання доказів та доказування.

Найважливішою гарантією на стадії розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу слід вважати доказову силу офіційних документів, які визнаються судом припустимими, якщо під час їх отримання не були порушені засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи (ч. 2 ст. 550 КПК).

Стаття 87 КПК категорично визначає, що неприпустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод такі діяння: здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; порушення права особи на

захист; отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні. Якщо є підстави вважати, що докази, які наведені у матеріалах, що обґрунтовують необхідність надання міжнародної правової допомоги, отримані у незаконний спосіб та є неприпустимими з точки зору українського законодавства, то є підстави для відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу. Відповідно, на думку автора цієї роботи, доцільно доповнити ст. 557 КПК нормою, згідно з якою запитуючій стороні може бути відмовлено у задоволенні запиту про правову допомогу у випадках, коли наведені докази не відповідають вимогам належності та допустимості відповідно до норм КПК.

Важливою гарантією прав осіб є отримання адвокатських послуг. У цьому питанні проблемним аспектом є залучення до процесуальних дій адвокатів іноземних держав. Цілком може бути зрозумілим бажання особи отримати адвокатську допомогу із залученням фахівця, який, наприклад, є постійним адвокатом такої особи або обізнаний із всією проблематикою справи, відносно якої надійшов запит.

Зазначене право кожного закріплено в п. «d» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р.¹

Згідно з п. 1 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН у запобіганні злочинам у серпні 1990 р. в Нью-Йорку, будь-яка людина вправі звернутися за допомогою до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту на всіх стадіях кримінальної процедури².

Аналогічна норма закріплена в п. 1 Основних положень про роль юристів, прийнятих VIII Конгресом ООН у запобіганні злочинам у серпні 1990 р. в Гавані³.

¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

² Основні положення про роль адвокатів від 01.08.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_83.

³ Основные принципы, касающиеся роли юристов (приняты VIII Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в августе 1990 г. в Гаване) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonprost.ru/content/base/182629>.

Резолюція Комісії ООН з прав людини про цілісність судової системи, яка прийнята на 58-й сесії у квітні 2002 р., настійно закликала всі держави гарантувати, щоб усі особи, справи яких передані на розгляд судів, мали право бути судимими в їх присутності і захищати себе особисто або через посередництво обраного ними самими захисника¹.

Якщо ж звернутися до Модельного КПК СНД, який носить статус рекомендаційного, то в ньому у п. 4 ст. 99 іноземного адвоката визнано повноцінним суб'єктом захисту у кримінальному судочинстві².

На жаль, у національних законодавствах країн СНД він так і не отримав такого статусу. Наприклад, ст. 2 Закону Республіки Вірменія «Про адвокатську діяльність» вказує на те, що іноземні адвокати здійснюють адвокатську діяльність в країні у загальному порядку, якщо інше не передбачено міжнародними договорами Республіки Вірменія, тобто вдруге здають кваліфікаційні іспити, отримують свідоцтво, безстрокову ліцензію на адвокатську діяльність, спеціальну ліцензію на 5 років, сплачують державне мито, реєструють її в касаційному суді Республіки Вірменія.³

В Азербайджані іноземний адвокат може надавати правову допомогу виключно шляхом надання консультацій та висновків щодо застосування законів держави, уродженцем якого є іноземець або міжнародних правових норм, а також шляхом представлення інтересів довірителя на стадії виконавчого провадження у цивільних і кримінальних справах, справах, пов'язаних з економічними спорами, з адміністративними правопорушеннями.

За законодавством Киргизької Республіки адвокати іноземних держав можуть надавати юридичну допомогу у будь-якій формі громадянам та юридичним особам на підставі міждержавних угод Киргизької Республіки з країною адвоката⁴.

¹ Рекомендація Rec(2006)8 Комітету Міністрів до держав-членів щодо надання допомоги потерпілим від злочинів: затверджена Комітетом Міністрів 14.06.2006 р. на 967-му з'їзді Депутатів від Міністрів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/dld/doc/Rec_2006%20_8_%20of%20CoE_ukr.pdf.

² Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_087.

³ Закон Республіки Армения «Об адвокатской деятельности». – Режим доступу: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1483&lang=rus>.

⁴ Хван Л. Б. Некоторые вопросы регулирования адвокатской практики: сравнительно-правовой анализ законодательства стран СНГ (на материалах Армении, Азербайджана, Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана) / Л. Б. Хван // Журнал российского права. – 2001. – № 3. – С. 86-95.

Таким чином, як видно з представленого матеріалу, багато держав встановлюють обмеження за тими чи іншими ознаками для іноземних адвокатів. Слід зазначити, що це узгоджується з міжнародними вимогами. Положення міжнародного права не забороняють державам на своїй території встановлювати обмеження щодо допуску іноземних адвокатів до надання юридичної допомоги. Конгрес ООН ухвалив Основні принципи, що стосуються ролі юристів (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.), закріпивши в них положення, згідно з яким уряди, професійні асоціації юристів та навчальні заклади забезпечують відсутність дискримінації на шкоду будь-якій особі щодо початку або продовження професійної юридичної практики за ознакою раси, кольору шкіри, статі, етнічного походження, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового, станового, економічного або іншого становища, за винятком того, що вимога, згідно з якою адвокат повинен бути громадянином відповідної країни, не розглядається як дискримінаційна¹.

У Росії діяльність адвоката іноземної держави законодавчо закріплено. У ст. 2 Закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» сказано, що адвокати іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність на території РФ, реєструються центральним органом виконавчої влади в галузі юстиції у спеціальному реєстрі, порядок ведення якого визначається Урядом РФ. Без реєстрації у зазначеному реєстрі здійснення адвокатської діяльності адвокатів іноземних держав на території РФ забороняється².

На виконання зазначеної статті 19 вересня 2003 р. було прийнято постанову Уряду РФ «Про затвердження Положення про ведення реєстру адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність на території Російської Федерації», в якій міститься порядок ведення реєстру адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність на території РФ.

¹ Основные принципы, касающиеся роли юристов (приняты VIII Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в августе 1990 г. в Гаване) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonprost.ru/content/base/182629>.

² Федеральный закон «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в РФ» от 31.05.2002 г. № 63 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fparf.ru/federal/fz_ob_advokature.htm.

Крім того, згідно п. 5 ст. 2 Федерального закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» адвокати іноземної держави можуть надавати юридичну допомогу на території РФ з питань такого права іноземної держави; а згідно з ч. 2 п. 5 ст. 2 цього закону адвокати іноземних держав не допускаються до надання юридичної допомоги на території РФ з питань, пов'язаних з державною таємницею РФ¹.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»² також надає можливість залучати іноземних адвокатів до участі у кримінальному провадженні. Стаття 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність в Україні, для чого йому потрібно звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі. Перелік таких документів затверджується Радою адвокатів України. Надалі кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури розглядає заяву та подані адвокатом документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав, передбачених ч. 4 цієї статті приймає рішення про включення такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє адвоката іноземної держави та відповідну раду адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону забезпечує внесення відомостей про такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України.

Така складна процедура безумовно ставить під сумнів можливість залучення іноземних адвокатів до процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги, порушується право особи захищати себе за допомогою обраного ним самим захисника, що гарантовано ст. 6 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод.

¹ Научно-практический комментарий к Федеральному закону от 31.05.2002 г. № 63-ФЗ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (постатейный) / под ред. А. Г. Кучерены. – М., 2009. – С. 92.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 27. – Ст. 282 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

На наше переконання, відповідних змін потребують норми, які викладені у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та КПК України, виходячи з того, що особам, які беруть участь у процесуальних діях у межах надання міжнародної правової допомоги, має бути надано право залучати до участі в цих діях будь-якого адвоката. Главу 43 КПК доцільно доповнити статтею «Участь захисника у процесуальних діях у межах надання міжнародної правової допомоги», яку викласти у такій редакції: участь захисника у процесуальних діях у межах надання міжнародної правової допомоги є обов'язковою. Обвинувачений, потерпілий, свідок мають право вільно обирати захисника (представника), у тому числі і користуватися правовою допомогою адвокатів іноземних держав, згоду на участь якого в процесуальних діях надано Центральним органом України з питань міжнародної правової допомоги».

Відповідного доповнення вимагає і ст. 52 КПК, а також відповідної корекції потребують положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині здійснення в Україні адвокатської діяльності адвокатом іноземної держави.

Залучаючи іноземних захисників для участі у процесуальних діях в межах надання міжнародної правової допомоги, потрібно враховувати, що таким захисником може бути виключно професійний адвокат, офіційно визнаний таким у країні, де він здійснює адвокатську діяльність.

Слід зазначити, що для громадян України, що проживають у державах СНД, суттєвою проблемою є обмеження їх права на власний вибір захисника при здійсненні правового захисту від пред'явлених звинувачень.

Нині вітчизняні адвокати можуть надавати своїм співвітчизникам, що проживають у країнах СНД, необхідну юридичну допомогу у кримінальних провадженнях держав їх проживання в таких обсягах і режимах:

1. У Росії – безпосередньо й особисто, якщо вийде домогтися включення до спеціального реєстру, порядок ведення якого визначається урядом РФ.

2. У Молдові – безпосередньо, але при обов'язковій присутності місцевого адвоката, якщо вдасться домогтися включення до спеціального реєстру, який ведеться Радою Співки адвокатів Республіки Молдова.

3. У Білорусії, Казахстані, Киргизії, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані – опосередковано через близького родича (чоловіка), члена сім'ї, який визнаний захисником співвітчизника, який притягається до кримінальної відповідальності на законних підставах, нарівні з місцевим адвокатом цих країн. У цих країнах український адвокат може опосередковано працювати спільно з двома суб'єктами захисту – місцевим адвокатом і близьким родичем співвітчизника, визнаним у кримінальній справі захисником, крім місцевого адвоката.

4. У Казахстані, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані українські адвокати можуть надавати юридичну допомогу співвітчизникам через представників громадських об'єднань українських співвітчизників, які за законом можуть бути визнані громадськими захисниками у кримінальних справах членів цих об'єднань. Така форма захисту прав людини (українського співвітчизника), яка законодавчо дозволена в цих державах, має бути максимально використана у практиці правозахисної діяльності діючих там громадських об'єднань українських співвітчизників.

5. В Азербайджані та Вірменії український адвокат має можливість надання правової допомоги співвітчизникам лише спільно з місцевими адвокатами, оскільки в цих державах тільки вони сьогодні є єдиними суб'єктами процесуального захисту по кримінальних справах. Відсутність відповідного договору України з цими державами СНД не дозволяє адвокатам України бути допущеними в їх кримінальні процеси як повноправні процесуальні учасники.

Надання правової допомоги співвітчизникам може здійснюватися як дистанційно (за допомогою електронних каналів зв'язку), так і з виїздом у країну проживання нашого співвітчизника, що потребує юридичного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

Особливим чином вітчизняний КПК підходить до проблеми присутності представників компетентних органів запитуючої держави при проведенні процесуальних дій (ст. 563 КПК).

Присутність представників компетентних органів на рівні міжнародного процесуального права встановлена ст. 4 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., згідно з якою посадові та зацікавлені особи можуть бути присутні під час виконання судового доручення, якщо запитувана сторона на це згодна; ст. 2 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 2001 р., яка доповнює ст. 4 Конвенції 1959 р. і визначає, що не можна відмовляти у виконанні прохання стосовно присутності таких посадових або заінтересованих осіб у випадках, коли така присутність може зробити виконання прохання про надання допомоги таким, що буде відповідати потребам запитуючої сторони більшою мірою, і отже, може дозволити уникнути потреби у додаткових проханнях щодо надання допомоги; ст. 8 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р., згідно з якою на прохання запитуючої установи запитувана установа своєчасно повідомляє їй і заінтересованим сторонам про час і місце виконання доручення, для того щоб вони могли бути присутніми при виконанні доручення відповідно до законодавства запитуваної договірної сторони.

У свою чергу ст. 563 КПК встановлено, що представник компетентного органу іноземної держави, дозвіл на присутність якого надано відповідно до вимог КПК, не має права самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії. У разі присутності під час проведення процесуальних дій такі представники повинні дотримуватися вимог законів України. Такі особи мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій та вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, з дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання, а також робити записи, у тому числі із застосуванням технічних засобів.

На нашу думку, обов'язком вітчизняних правоохоронних та судових органів є недопущення спілкування осіб, які беруть участь у процесуальній дії як обвинувачений, потерпілий або свідок та представник іноземної держави на іноземній мові, яка є незрозумілою для слідчого, прокурора або суду, оскільки таке спілкування може розцінюватися як тиск на обвинуваченого, потерпілого або свідка.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Тобто мова має йти про те, що представники іноземної держави мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій та вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, з дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання мовою, яка є зрозумілою представникам української сторони, що беруть участь у тих або інших слідчих діях.

Отже, порядок проведення процесуальних дій потребує певного вдосконалення з метою повноцінної реалізації гарантій забезпечення прав особи при наданні міжнародної правової допомоги. Передусім ці зміни повинні орієнтуватися на норми міжнародного права, але внесення таких змін потребує і урахування інтересів, норм та традицій вітчизняного процесуального права.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, як гарантія забезпечення прав особи

Гарантії оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, являють собою важливий елемент такого провадження, надають право особі своєчасно звертатися до суду і ставити на розгляд питання стосовно додержання та поновлення власних прав та законних інтересів, контролювати законність і обґрунтованість діяльності уповноважених та компетентних органів, а також органів кримінального судочинства, доводити необґрунтованість рішень, неправомірність дій або бездіяльність суб'єктів такого провадження.

Конституційна норма (ст. 55 Конституції України) визначає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб і підтверджується Конституційним Судом України, який наголошує, що ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен громадянин України, іноземець,

особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що рішення, дія чи бездіяльність цих органів порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді.

Конституційний суд України зазначає, що ці скарги підлягають безпосередньому розгляду в судах незалежно від того, що прийнятим раніше законом можливо був встановлений інший порядок їх розгляду (оскарження до органу, посадової особи вищого рівня відносно до того органу і посадової особи, що прийняли рішення, вчинили дії або допустили бездіяльність), а подання скарги до органу, посадової особи вищого рівня не перешкоджає оскарженню цих рішень, дій чи бездіяльності до суду¹.

У свою чергу п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України закріплює таку гарантію кримінального судочинства як забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, а ч. 1 ст. 24 КПК України гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК.

Вказані вище конституційні положення, рішення Конституційного Суду України, норми КПК України доводять, що держава розглядає право на оскарження як найважливіший засіб гарантування прав, свобод чи інтересів особи у кримінальному судочинстві.

Відповідно і процедура оскарження, яке пов'язано з наданням міжнародної правової допомоги на території України, слід вважати фундаментальною гарантією відновлення порушених прав особи на основі таких способів як перевірка законності прийнятих рішень,

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248–2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

обґрунтованості дій чи бездіяльності уповноважених і компетентних органів та їх посадових осіб¹.

Сучасні теоретичні розробки, що стосуються судового оскарження дій, бездіяльності та рішень органів і посадових осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, спрямовані на з'ясування його сутності, виділення основних характерних ознак, уточнення кола суб'єктів, вироблення оптимальних строків кримінального провадження і рішення інших науково-практичних питань. Як зазначає О. Г. Шило, право людини і громадянина на судовий захист є найважливішою конституційно-правовою гарантією, що є сукупністю юридичних можливостей особи щодо захисту її прав, свобод і законних інтересів, здійснюваного незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до закону, у законодавчо закріпленій процедурі шляхом судового розгляду².

Незважаючи на активні наукові розробки у цьому напрямі, відсутній чіткий, науково обґрунтований підхід щодо проблеми оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, які пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України.

Вказане право є однією із складових права на судовий захист, оскільки незаконний, необґрунтований чи несправедливий судовий акт не може бути засобом судового захисту. Такий акт фактично означає відмову в судовому захисті, тому зацікавленій особі забезпечується можливість реалізувати своє право на справедливе правосуддя у вищій судовій інстанції.

Згідно з пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. № 11-рп/2007 «...реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина»³.

¹ Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу / І. В. Гловюк. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 113.

² Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук / О. Г. Шило. – Харків, 2011. – С. 35.

³ Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. у справі № 11-рп/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07>.

Як зазначає В. О. Попелюшко, оскарження рішень є одним з елементів великого і складного кримінального процесуального інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів та службових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, заснованого на конституційно гарантованому праві кожного захищати свої права і свободи в суді (ст. 55 Конституції України) та на відповідній засаді кримінального провадження, закріпленій у ст. 24 Кримінального процесуального кодексу України. Цей інститут охоплює приписи процесуальних норм щодо предмета, суб'єктів оскарження, порядку подачі, розгляду скарги та його результатів¹.

Цілком обґрунтованою є і думка відносно того, що оскарження належить до числа тих інститутів, які виступають важливими засобами забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, а також виявлення порушень закону, допущених посадовими особами. Однією з особливостей цього інституту є свобода оскарження, що полягає у праві кожного, чії права та законні інтереси порушені, подати скаргу; у відсутності спеціально встановленої форми скарги; у вільному виборі мови подання скарги; у недопустимості переслідування за подання скарги; у незалежності рішення по суті скарги від факту її подання тощо. Свобода оскарження обумовлює можливість подання скарги на будь-яке, передбачене КПК процесуальне рішення, дію, а також бездіяльність посадових осіб – суб'єктів кримінального провадження².

Зазначене положення належить і до процедур, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, при здійсненні якої компетентні державні органи проводять процесуальні дії, які так чи інакше стосуються прав і свобод людини і громадянина, і мають бути забезпечені відповідними процесуальними гарантіями, однією з яких є право на оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб (ст. 572 КПК).

¹ Попелюшко В. О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора / В. О. Попелюшко // Адвокат. – № 10(145). – 2012. – С. 12.

² Валігура Д. М. Оскарження рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину [Електронний ресурс] / Д. М. Валігура – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/11972-oskarzhennya-rishennya-pro-zatrimannya-osobi-za-pidozroyu-uvchinenni-zlochynu.html>.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

У своїх ідейно-правових засадах право на оскарження ґрунтується на принципі свободи оскарження та увійшло до основних засад національного судочинства, яке має забезпечити апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. 8 ст. 129 Конституції України). Як свідчить ця конституційна норма та аналіз наукової літератури, цей принцип не має на увазі абсолютну, неконтрольовану свободу оскарження, йдеться про те, що суб'єктами оскарження можуть бути виключно особи, які брали участь у провадженні, а предметом оскарження можуть бути виключно рішення, дії або бездіяльність, які приймалися, вчинялися, мали місце в процесі конкретного кримінального провадження, в якому брав участь скаржник.

Реалізація громадянами зазначеного конституційного права тягне за собою обов'язок суду у перевірці законності і обґрунтованості дій (бездіяльності) та рішень, які стали предметом скарги, державних органів і посадових осіб, що ведуть кримінальне провадження.

Таким чином можна стверджувати, що конституційний принцип оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади є ідейною основою інституту оскарження процесуальних дій і рішень, що має своєю метою своєчасне та ефективне виявлення і виправлення допущених помилок, порушень процесуального закону, чим створює необхідні та обов'язкові умови для належного захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечує законність і обґрунтованість провадження і сприяє вирішенню завдань кримінального провадження.

У той же час ми погоджуємося з думкою О. А. Максимова¹, І. Є. Слепньова², Н. Н. Ковтуна, Р. В. Ярцева³, що оскарження – це не просто діяльність, а діяльність у межах нормативних правових приписів, тобто оскарження – це правовий інститут, що володіє необхідними атрибутами.

¹ Максимов О. А. Правовой институт ходатайств и жалоб на досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Максимов. – М., 2005. – С. 21.

² Слепнева И. Е. Проверка судом законности и обоснованности процессуальных решений органов расследования в досудебных стадиях : автореф. дис.... канд. юрид. наук / И. Е. Слепнева. – Волгоград, 1998. – С. 11.

³ Ковтун Н. Н. Практика судебного контроля за решениями и действиями (бездействием) публичных процессуальных органов, ограничивающими права и законные интересы личности в уголовном процессе: учеб.-практ. пособие / Н. Н. Ковтун, Р. В. Ярцев. – Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вят. акад. гос. службы, 2006. – С. 17-18.

До таких атрибутів можуть бути віднесені характерні риси інституту оскарження в процесі виконання процесуальних дій в межах надання міжнародної правової допомоги:

1) це сукупність норм, закріплених у Конституції України, кримінальному процесуальному законодавстві з урахуванням положень та загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права і міжнародних договорів держави;

2) його предметна спрямованість – перевірка скарг з приводу рішень, дій або бездіяльності правоохоронних та судових органів, з моменту отримання запиту про міжнародну правову допомогу і до моменту завершення процесуальних дій, пов'язаних із наданням такої допомоги з вимогою про усунення дійсного або можливого порушення прав і законних інтересів осіб;

3) предметом скарги в кримінальному процесуальному законодавстві є рішення, дії або бездіяльність відповідних посадових осіб та органів, які беруть участь у наданні міжнародної правової допомоги;

4) цей інститут регулює наступні етапи оскарження: подання (складання), прийом, перевірку (розгляд) скарг, а також прийняття рішення за скаргою та забезпечення їх виконання, оскарження рішень, прийнятих за результатами розгляду скарги.

З цих позицій нормативна урегульованість, предметна спрямованість та процедурна визначеність оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України виступає як засіб гарантування конституційних прав і законних інтересів осіб, залучених у сферу міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Саме оскарження в його процесуальному сенсі сприяє тому, що особа виступає не як об'єкт, а як рівноправний суб'єкт правовідносин, який при відстоюванні своїх інтересів може захищати свої права і законні інтереси всіма не забороненими способами. У той же час оскарження є не лише гарантом інтересів особистості (захисту її прав і свобод), але і засобом зміцнення законності на рівні національного та міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинністю.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Оскільки оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, які пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, становить один із субінститутів інституту оскарження, то необхідно розмежувати предмет і підстави судового оскарження.

На нашу думку, предметом оскарження виступає відповідне процесуальне рішення або процесуальна дія (чи бездіяльність), прийняте або вчинене у зв'язку із виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, якими, на погляд скаржника, завдано шкоди його правам, свободам чи інтересам. Підставою для оскарження вказаних рішень, дій чи бездіяльності є факт завданої шкоди, який на момент оскарження суб'єктивно встановлений скаржником.

Передбачивши можливість оскарження до суду, КПК України містить лише загальну норму щодо того, що таке оскарження здійснюється у порядку, передбаченому законами України. У зв'язку з цим виникає питання, яке має важливе значення у контексті теми цього дослідження та захисту прав особи – суб'єкта відповідних правових відносин – щодо виду судочинства, в порядку якого у вказаних випадках має реалізуватися право на судовий захист. На погляд автора дослідження, таке оскарження має здійснюватися в порядку кримінального судочинства, а розгляд скарги доцільно віднести до компетенції слідчого судді. Такий висновок обґрунтовується правовою природою тих правових відносин, що виникають при здійсненні цього виду оскарження, адже вони є похідними від інших відносин, що пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій, тобто кримінальних процесуальних дій.

Треба звернути увагу на те, що гл. 26 КПК України визначено порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, зокрема у ч. 1 ст. 303 КПК визначено які рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора підлягають оскарженню під час досудового провадження. Встановлений ч. 1 ст. 303 КПК перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування є вичерпним, саме тому скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність не розглядаються під час досудового розслідування, але є предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді відповідно до статей 314-316 КПК.

У Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.11.2012 р. № 1640/0/4-12 зазначено, що у частинах 1, 2 ст. 309 КПК окреслений перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування. Зазначимо, що крім визначеного переліку, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, які постановлені у порядку ч. 2 ст. 117, ч. 7 ст. 583, ч. 9 ст. 584, ч. 6 ст. 591 КПК. Але сторона кримінального провадження має право висловити свою незгоду з ухвалою, можливість оскарження якої не передбачено в КПК, шляхом подання під час підготовчого провадження у суді заперечень проти неї.

У той же час специфіка надання міжнародної правової допомоги виключає можливість оскарження відповідно до звичайної стадійної побудови провадження, оскільки воно не передбачає стадії, характерні для звичайного вітчизняного кримінального судочинства. Відповідно виникає проблема із повноцінним гарантуванням права на оскарження для осіб, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги.

Саме тому, встановлюючи предмет оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, український законодавець пішов шляхом відмови від визначення в законі тих дій, рішень слідчого судді, слідчого та прокурора, які можуть бути оскаржені до суду, вказавши, що особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, завдано шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду (ч. 1 ст. 572 КПК).

Таким чином, вітчизняний КПК широко трактує принцип свободи оскарження, надає право на оскарження у разі, якщо особа на основі лише власних суб'єктивних оцінок або почуттів вважає, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб завдано шкоди її правам, свободам чи інтересам.

Треба зауважити, що підхід законодавця знаходить своє підтвердження у наукових колах, зокрема О. Г. Шило зазначає, що актуаль-

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

ною є проблема розширення меж судової діяльності на досудовому провадженні, поставлення під контроль суду більш широкого кола дій, бездіяльності та рішень органів дізнання, досудового слідства та прокурора з метою забезпечення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, своєчасного надання їм судового захисту¹.

Слід вказати і на те, що КПК України не встановлює вичерпного переліку процесуальних дій та заходів, які можуть проводитися у порядку надання правової допомоги. Такі дії передбачені у главах 20 та 21 КПК, але цими главами їх перелік не вичерпується, різновиди процесуальних дій можуть бути встановлені й у міжнародному договорі, саме тому у ст. 571 КПК встановлено, що на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором. Відповідно ця норма тягне за собою висновок, що в Україні можна оскаржувати будь-які процесуальні дії, які здійснюються за запитом іноземної держави та на думку скаргачника шкодять його правам та законним інтересам.

Така позиція потребує уточнення, слід розуміти, що такі дії як проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК), обшук (ст. 234 КПК), втручання у приватне спілкування (ст. 258 КПК), у тому числі аудіо, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), арешт, огляд і виїмка кореспонденції (статті 261-262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), безумовно, стосуються прав особи, які гарантуються статтями 30, 31 Конституції України, і особа, відносно якої застосовуються такі дії, може вважати, що її права порушені та, відповідно, оскаржувати ці процесуальні дії до суду, поза залежністю від фактичного стану правового забезпечення тих або інших процесуальних дій, рішень, їх обґрунтованості та законності.

¹ Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія / О. Г. Шило. – Харків: Право, 2011. – С. 256.

Саме тому ст. 572 КПК визначає перелік процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу, хоча сама наявність такого дозволу не є підставою для того, щоб позбавити права особу оскаржувати ці дії.

Якщо у цьому контексті звернутися до зарубіжного досвіду, то можна констатувати, що стосовно надання міжнародної правової допомоги зарубіжні норми права відрізняються від вітчизняного законодавства.

Наприклад, у Грузії право на оскарження є обмеженим, існує практика попереднього розгляду скарги на предмет її обґрунтованості. Відповідно до ст. 295 КПК Грузії¹ скарга і заперечення на скаргу суду першої інстанції направляються до апеляційного суду, який у 10-денний строк після одержання скарги і справи без усного слухання вирішує питання про припустимість апеляційної скарги. Якщо скарга не відповідає вимогам КПК, зокрема не підтверджена сутність, незаконність або (і) необґрунтованість оскаржуваних положень; відсутні докази, які підтверджують позицію скажника, додатково надаються матеріали (при наявності таких), апеляційний суд без усного слухання визначенням надає апелянту 5-денний строк для усунення недоліків у скарзі. Якщо апелянт не виконає зазначену вимогу, апеляційний суд без усного слухання виносить ухвалу про визнання скарги неприйнятною; визначення остаточно і оскарженню не підлягає.

Якщо ж звернутися до КПК Білорусі², Казахстану³, Молдови⁴, Росії⁵, то можна звернути увагу на те, що в них взагалі вістуні норми, які надають право оскарження процесуальних дій, які мають виконуватися за запитом про міжнародну правову допомогу. У кодексах цих країн йдеться виключно про оскарження рішень, які стосуються видачі особи, інші ж рішення та ухвали оскаржуються у звичайному порядку.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс Грузії від 9 жовтня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trend.az/tags/7436/>.

² Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=133823>.

³ Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 13 грудня 1997 р. № 206-І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/document/? doc_id=1008442.

⁴ Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

⁵ Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації від 18.12.2001 р. № 174-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Так, у ст. 138 КПК Білорусі визначено, що дії та рішення органу, який здійснює кримінальне провадження, можуть бути оскаржені в установленому порядку учасниками кримінального процесу, а також іншими фізичними та юридичними особами, якщо процесуальні дії і рішення, що проводяться, зачіпають їх інтереси.

У свою чергу КПК Росії, відповідно до ст. 123, надає право оскаржувати дії, бездіяльність та рішення органу дізнання, дізнавача, начальника підрозділу дізнання, слідчого, керівника слідчого органу, прокурора і суду у встановленому порядку учасниками кримінального судочинства, а також іншими особами в тій частині, в якій проведені процесуальні дії і прийняті процесуальні рішення зачіпають їх інтереси, а у ст. 389.2 всі рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили, можуть бути оскаржені сторонами в апеляційному порядку. Як бачимо, російський законодавець не тільки не обмежує перелік рішень, дій чи бездіяльність органів попереднього розслідування, прокурорів, які можуть бути оскаржені в судовому порядку, але і надає право на подання такої скарги фактично необмеженого кола осіб.

Законодавець Грузії йде іншим шляхом: відповідно до ст. 95 КПК Грузії сторона має право оскаржити дії або рішення суду, прокурора, слідчого виключно у випадках, передбачених КПК. Ці випадки конкретно вказані законодавцем, наприклад, у КПК Грузії прямо зазначено, що ухвали суду, винесені на підставі ст. 112 КПК (Слідчі дії, проведені за рішенням суду) оскаржуються у порядку, передбаченому відповідними статтями КПК.

Зазначимо, що такий «обмежений» порядок оскарження був визначений попереднім КПК України (1960 р.), який у ст. 480 КПК вказував, що дії органу дізнання або слідчого, вчинені під час виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу, можуть бути оскаржені прокуророві у порядку, передбаченому цим Кодексом. А дії прокурора, органу дізнання або слідчого можуть бути оскаржені до суду за місцем їх проведення. Хоча, на відміну від Грузії, КПК України 1960 р. заперечував право на оскарження до суду слідчих або інших процесуальні дії, які мали бути проведені відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК, тобто за попереднім отриманням рішення суду.

Таким чином, маємо дві принципові позиції, які визначають межі оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України:

1) позицію, відповідності до якої оскарженню підлягають всі без виключення рішення, дії чи бездіяльність уповноважених та компетентних органів, їх посадових чи службових осіб на підставі того, що особа вважає, що завдано шкоди її правам, свободам чи інтересам;

2) позицію, відповідно до якої оскарженню підлягає обмежений перелік рішень, дій чи бездіяльність уповноважених та компетентних органів, їх посадових чи службових осіб, який існує на підставі прямих вказівок закріплених у законі, не зважаючи на те, що особа може вважати, що її правам, свободам чи інтересам завдано шкоди діями, які в законі не встановлені.

Така ситуація вимагає пояснення, оскільки фактично виникає суперечка між повноцінним гарантуванням прав осіб, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження на підставі необмеженого права оскарження, та ефективністю кримінального судочинства, яке потребує швидкої реакції правоохоронної системи на вчинені правопорушення, чому заважає «необмежене» право оскарження.

У науці існує думка, що ефективність кримінального провадження визначається сукупністю витрат та ресурсів (грошових, кадрових, часових, людських), які виникають у процесуальній діяльності та забезпечують досягнення мети судочинства¹.

У той же час більш переконливою є позиція українських вчених, які вказують, що критерієм ефективності правових норм є міра досягнення цілей, поставлених перед ними².

Якщо ж звернутися до ст. 2 КПК України, то в ній першочерговими завдання кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона

¹ Томин В. Т. Очерки теории эффективного уголовного процесса / В. Т. Томин, М. П. Поляков, А. П. Попов ; под ред. проф. В. Т. Томина. – Пятигорск, 2000. – С. 23.

² Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/1204.htm.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а вже потім забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Таким чином, ст. 2 КПК України чітко розставляє пріоритети кримінального провадження, які повністю співпадають із позицією законодавця стосовно оскарження всіх рішень, всіх дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України.

Безумовно, що такий «широкий» порядок гарантування прав оскарження знижує ефективність кримінального судочинства, що пов'язано із наданням міжнародної правової допомоги, але відмова від такого порядку буде порушувати права і законні інтереси осіб, які мають реалізувати право оскарження. У той же час вказаний порядок обумовлює наявність безпідставних скарг, які зазвичай розглядаються у підготовчому провадженні у суді першої інстанції.

Наприклад, захисником громадянина Республіки Молдова особи А. була оскаржена ухвала слідчого судді Ужгородського районного суду від 13 квітня 2013 р., якою було надано дозвіл на проведення обшуку (в межах кримінального провадження за запитом уповноваженого органу Республіки Молдова) за місцем проживання особи А. з метою виявлення та вилучення первинних фінансових та бухгалтерських документів підприємств, що знаходяться на території України і які ця особа очолювала.

Захисник наполягав на закритті кримінального провадження на підставі п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК. У скарзі адвокат зазначав, що ці документи не підлягають вилученню, оскільки стосуються кримінального провадження, відкритого в Республіці Молдова за фактом ухилення від сплати податків, але раніше, у 2012 р., судом Республіки Молдова була прийнята ухвала суду про закриття кримінального провадження по цьому обвинуваченню.

Суд у своїй ухвалі вказав, що уповноважений орган Республіки Молдова звернувся до Генеральної прокуратури України із запитом про проведення обшуку за місцем проживання особи А. з метою виявлення та вилучення первинних фінансових документів підприємств, яку ця особа очолювала. Таке провадження стосувалося факту вчинення шах-

райства цим громадянином на території Республіки Молдова у 2013 р., уповноважений (центральный) орган України прийняв до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони, а компетентний орган отримав дозвіл слідчого судді на проведення обшуку відповідно до ст. 562 КПК. Суд визнав, що аргументи захисника про скасування ухвали слідчого судді не є переконливими¹.

На нашу думку, таке рішення було передбачуваним, але незважаючи на це сторона захисту все ж скористалася своїм правом на оскарження.

Інший приклад також доводить особливий порядок оскарження, який є характерним саме для надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. У 2014 р. слідчий суддя Приазовського районного суду Запорізької області розглядав скаргу адвоката, який вибачав істотне порушення норм процесуального законодавства в тому, що слідчим прийнято рішення про допит громадянина Росії У., який у 2011 р. був засуджений за ч. 1 ст. 158 КК РФ (крадіжка) у кримінальній справі, за запитом уповноваженого органу цієї країни, хоча по цій справі вже існує вирок, що набрав законної сили. У своєму рішенні суд вказав, що у запиті йдеться про події, які стосуються кримінального провадження, що було розпочате у 2010 р. за ч. 3 ст. 158 КК РФ, і в якому вказана особа є свідком, відповідно суд дійшов висновку, що скарга захисника є безпідставною².

Як правило такі скарги розглядаються у підготовчому провадженні в порядку п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК, але оскільки порядок надання правової допомоги у кримінальних справах не містить вказаної стадії, то оскарження відбувається вже в процесі досудового розслідування з метою гарантування прав осіб та прийняття справедливого, законного рішення.

У той же час, незважаючи на наявність необґрунтованих скарг, які знижують ефективність кримінального судочинства, слід визнати, що більшість з них мають під собою вагомі підстави, оскільки стосуються фундаментальних прав осіб, що потрапили у сферу дії міжнародної

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 259/2130/12-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31002422>.

² Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 121/109/11-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36164073>.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

правової допомоги. Зокрема, йдеться про оскарження бездіяльності посадових осіб у частині додержання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наприклад, Шевченківський районний суд м. Київ визнав, що порушення прав особи К. бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, яке гарантується зокрема п. а ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є суттєвим порушенням, заважає розгляду справи та прийняттю законного рішення, є підставою для того, щоб справа була направлена на додаткове розслідування¹.

Поряд із цим предметом для оскарження можуть бути дії компетентних органів та посадових осіб, які перевищують межі дій, окреслених у запиті, що може породити наслідки, які виходять за межі кримінальних процесуальних відносин, і може завдати шкоди правам та законним інтересам особи, що потрапила у сферу дії міжнародної правової допомоги. Наприклад, колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернівецької області розглянула апеляційну скаргу захисника особи У., яка стосувалася питання про передачу речових доказів, перелічених у запиті компетентних органів Республіки Молдова, правоохоронним органам зазначеної держави. Розглядаючи це питання колегія суддів дійшла висновку, що суд першої інстанції необґрунтовано прийняв рішення про необхідність передачі правоохоронним органам Республіки Молдова речових доказів, а саме слідів взуття, які перекопійовані на 6 відрізках темної дактилоплівки, вилучених з будинку особи П., оскільки такі речові докази іноземним органом не вимагалися².

Безумовно, що перевищення меж процесуальних дій, які окреслені у запиті, є порушенням законних інтересів осіб, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, оскільки, по-перше, можуть стати підставою для ініціювання інших кримінальних проваджень, які не мають відношення до провадження зазначеного у запиті, по-друге, вилучення речей та предметів, які не окреслені у запиті, можуть впли-

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 761/19887/13- к. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/library/edinij-derzhavnij-restr-sudovix-rshen.html>.

² Єдиний Державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37982303>.

нути на матеріальний стан особи, при цьому, фактично, таке вилучення слід вважати безпідставним та протизаконним.

Відповідно вказана ситуація може породити наслідки, які виходять за межі окреслених у запиті кримінальних процесуальних відносин і завдати такої шкоди конституційним правам і свободам, що поновлення їх буде неможливим¹.

Що стосується надання міжнародної правової допомоги, такі випадки слід вважати неприпустимими, оскільки подальша доля цих речей та предметів викликає сумніви в тому, що вони колись зможуть повернутися законному володарю, що у майбутньому з'явиться можливість поновити порушені права особи.

Водночас, на нашу думку, визначення підстав для оскарження, що наведені у ст. 572 КПК, тобто завдання шкоди правам, свободам чи інтересам осіб, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, не є повним і вичерпним, оскільки, як видається, таке право потрібно реалізовувати не з позицій факту порушення, що вже відбулося, а з позицій потенційної небезпеки цих рішень, дій або ж бездіяльності для особи, яка потрапила у сферу дії міжнародної правової допомоги.

Тому не можна погодитися з думкою окремих науковців, які вважають, що для розгляду скарги достатнім є наявність фактичного порушення конституційних прав і свобод, оскільки дії чи бездіяльність посадових осіб можуть порушувати права та інтереси особи в перспективі, і, відповідно, мова має йти про превентивні заходи, які в принципі можуть заборонити компетентним органам вчиняти ті ці інші дії².

Проілюструємо цю тезу конкретним прикладом. Суддя Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, вивчивши

¹ Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіц.вісн. України. – 2003. – № 6. – Ст. 245.

² Семенцов В. А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Семенцов. – Екатеринбург, 2006. – С. 234.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

матеріали, що надійшли із Головного управління юстиції в Івано-Франківській області щодо доручення районного суду Леску Республіки Польща, встановив, що Супровідним листом Головного управління юстиції в Івано-Франківській області надійшов запит в порядку надання міжнародної правової допомоги про отримання інформації, необхідної у кримінальному розслідуванні, яке є у провадженні вказаного суду.

Із документів, доданих до зазначеного вище листа, вбачалося, що запитуюча сторона має намір з'ясувати чи дійсно особа П. пройшла в Україні курс навчання на водія і отримала водійські права, чи зверталася ця ж особа із заявою про видачу нового посвідчення або дублікату посвідчення.

Проте суддя вивчивши запит з'ясував, що незрозуміле, яким саме чином судові органи Республіки Польща бажають отримати вказану інформацію: чи шляхом допиту відповідної особи, чи шляхом отримання письмових документів, в яких слід відобразити цю інформацію.

Суддя звернув увагу на те, що з вимог ст. 554, ст. 558 КПК України, Європейської конвенції «Про взаємну допомогу у кримінальних справах» 1959 р., Договору між Україною і Республікою Польща «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах» випливає, що у запиті (матеріалах) уповноваженим органом має бути вказано вичерпний перелік дій, вчинення яких є предметом відповідного запиту та вказано конкретно, яким саме шляхом має бути отримана запитувана інформація.

Проте в отриманому запиті вказані вище вимоги щодо отримання інформації викладені не чітко, а тому є незрозумілим, які саме дії мають бути здійснені.

Суддя цілком справедливо вказав, що в цьому питанні слід визначитись із запитуючою стороною шляхом уточнення, після чого виконання запиту про міжнародну правову допомогу може бути направлено до виконання органу чи установі, якій притаманне виконання таких функцій, зокрема Генеральній прокуратурі України або ж Міністерству юстиції України.

Враховуючи наведене, суддя прийняв рішення, що отримані матеріали слід повернути для відповідного уточнення через Головне управління юстиції в Івано-Франківській області.

Фактично у цьому прикладі порушення прав і свобод особи ще не відбулося, оскільки процесуальна дія не була реалізована в практичній площині, але в разі її реалізації такі порушення відбудуться, права та законні інтереси особи будуть порушені і, таким чином, особа має право оскаржувати таке рішення, поза залежністю від того, що вказана дія на практиці не була реалізована.

Слід зазначити, що саме таким «превентивним» способом на практиці оскаржується більшість рішень, коли дія (не зважаючи на те, що на її проведення отриманий необхідний дозвіл або вона забезпечена іншим чином) ще не реалізована і шкоди ще не завдано. У той же час КПК України передбачає можливість оскарження у разі, якщо дія вже відбулася, вказуючи, що підставою для оскарження є завдана шкода (застосовуючи формулювання «завдано»), що не відповідає судовій практиці та юридичному змісту оскарження.

Відповідно пропонуємо внести уточнення до ст. 572 КПК зазначивши, що «особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу завдано чи може бути завдано шкоди їх правам, свободам чи законним інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду».

Ця проблема, як видається, актуалізує й інше питання, якщо звернутися до ч. 1 ст. 305 КПК, подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, прокурора. Що стосується ухвал слідчого судді, то ч. 2 ст. 400 КПК наголошує на тому, що подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання крім випадків, установлених КПК. У свою чергу ч. 1 ст. 572 КПК не містить вказівок на те, яким чином ця проблема вирішується під час надання міжнародної правової допомоги на території України.

На нашу думку, оскільки надання міжнародної правової допомоги принципово відрізняється від інших проваджень у частині відсутності в цьому провадженні подальших процесуальних стадій, не зупинення виконання рішення чи дії може призвести до того, що їх оскарження

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

втрачає сенс, оскільки після їх виконання у особи, що потрапила у сферу дії міжнародної правової допомоги, фактично зникає можливість встановити порушені права, захистити свої законні інтереси.

Наприклад, якщо в процесі допиту, виконанні інших процесуальних дій, певні докази отримані із порушенням норм українського закону, особа, яка бере участь у процедурах, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги, фактично не має можливості оскаржити дії слідчих, прокурорів, експертів на теренах України, довести, що ці докази не можуть бути визнані належними, оскільки таке право з'являється на етапах судового дослідження матеріалів справи. Якщо ж ці докази потрапляють у розпорядження слідчих або судових органів, які реалізують кримінальне провадження відносно до такої особи, то їх оскарження стає тим більш проблематичним.

Таке становище, безумовно, суперечить нормам ст. 55 Конституції України щодо права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. У багатьох випадках, коли особа потрапляє у сферу дії кримінального судочинства за межами України, це унеможливає оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які були винесені, вчинені в Україні в межах виконання відповідного запиту.

На суперечливість такої ситуації було вказано Європейським судом з прав людини у п. 65 рішення від 30.03.2004 р. у справі «Меріт проти України» (заява № 66561/01)¹, де зазначено, що така особа мала можливість реалізувати своє право на оскарження рішення слідчих тільки на етапі досудового розслідування, але їй не було надано можливості оскарження таких дій в процесі судового розслідування.

У розвиток цієї позиції можна навести приклад із судової практики, коли судом були захищені права особи, але наведена нижче справа свідчить про наявність суттєвих небезпек, які стосуються порушення прав особи в процесі надання правової допомоги у кримінальних справах.

У 2012 р. колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернівецької області розглянула справу за апеляцією прокурора на рішення районного суду м. Чернівці у частині

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 30.03.2004 р. у справі «Меріт проти України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_110.

постанови районного суду, якою було відмовлено у задоволенні подання слідчого на виїмку документів в банку іноземної держави (Латвії), що становлять банківську таємницю, які мали бути здійснені в межах надання міжнародної правової допомоги. У поданій апеляції прокурор просив скасувати постанову районного суду як незаконну за тих підстав, що відповідно до норм КПК орган досудового слідства правомірно звернувся до суду з поданням про надання дозволу на виїмку документів, що становлять банківську таємницю, керуючись саме нормами процесуального законодавства України, а не іноземної держави. Також прокурор посилався на Європейську Конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. та Мінську Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р.

Дослідивши матеріали справи колегія суддів дійшла висновку, що апеляція не підлягає задоволенню, оскільки посилання прокурора на Європейську Конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах та Мінську Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах у цьому випадку є помилковим, оскільки між Україною та Латвією не укладено договір про міжнародну правову допомогу у таких питаннях і ці Конвенції не врегульовують ці відносини. Окрім того суд першої інстанції правильно вмотивував своє рішення тим, що суд не вправі надавати дозвіл слідчому на виїмку документів в банках та установах іноземних держав, оскільки це питання вирішується в іншому порядку, який передбачений іншими нормативними актами. На підставі наведеного був зроблений висновок, що постанова районного суду є обґрунтованою, а тому скасуванню не підлягає¹.

У той же час у цій ситуації за умови, що суд першої інстанції надав дозвіл слідчому на виїмку документів і така процесуальна дія була реалізована компетентними органами, подальше оскарження втратило б сенс в силу того, що запит був би виконаний, хоча і у незаконний спосіб, при цьому відновити права особи та її законні інтереси в цій ситуації неможливо.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 40301/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/168068>.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Ці міркування дають підстави вважати, що ст. 572 КПК має бути доповнена нормою, відповідно до якої «подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, прокурора або слідчого судді».

Також, як видається, коли йдеться про можливість оскарження будь-яких процесуальних дій, то, на нашу думку, особам, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, має бути надано право оскаржувати і саму можливість надання такої допомоги, оскільки вона сама по собі є окремою процесуальною дією або окремим кримінальним провадженням.

Такі прецеденти вже мають місце у судовій практиці. Наприклад, особа, яка потрапила у сферу дії міжнародної правової допомоги, звернулася до суду із скаргою, в якій просила визнати дії посадової особи Головного управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України щодо виконання запиту Слідчого комітету Російської Федерації про надання міжнародної правової допомоги у кримінальній справі такими, що суперечать законодавству України; зобов'язати Генеральну прокуратуру України вчинити дії щодо виконання запиту про міжнародну правову допомогу відповідно до вимог міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (Мінської конвенції) та КПК України у спосіб відмови у виконанні запиту¹.

Принципова позиція відносно можливостей особи оскаржувати саму можливість участі у процесуальних діях, які пов'язані із наданням міжнародної правової допомоги є цілком припустимою, відповідає конституційним засадам процедури оскарження.

Таким чином, аналізуючи судову практику, яка стосується оскарження рішень щодо надання міжнародної правової допомоги, можна констатувати, що у вітчизняних судах оскаржуються будь-які рішення, дії чи бездіяльність посадових осіб із самих різноманітних підстав, і такий підхід є обґрунтованим, забезпечує повноцінне

¹ Єдиний Державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37982303>.

гарантування прав осіб, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження.

Продовжуючи розгляд проблем, які пов'язані з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України, слід зауважити, що діючий КПК, на відміну від попереднього, не містить окремих статей щодо оскарження учасниками кримінального провадження, іншими заінтересованими особами дій та бездіяльності органів влади та їх посадових осіб, зокрема слідчого прокурору, а прокурора – вищестоящому прокурору.

Відтепер повноважним суб'єктом розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого та прокурора визначено нового учасника кримінального процесу – слідчого суддю, до повноважень якого п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК віднесено здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Водночас ч. 5 ст. 284 передбачає право прокурора скасовувати постанови слідчого про закриття кримінального провадження за скаргою заявника, потерпілого, а ст. 308 – права підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого оскаржувати прокурору вищого рівня недотримання розумних строків¹.

У той же час, як видається, з точки зору необхідності оперативного вирішення питань, які пов'язані із наданням міжнародної правової допомоги, доцільно надати право слідчому за відповідною скаргою самостійно виправити помилку, вчинити дію, прийняти рішення, про що повідомити прокурора, слідчого суддю. Отже, слідчий, прокурор повинні мати законодавчо закріплене право самостійно реагувати та усувати допущені порушення без рішення слідчого судді по суті скарги.

Для того, щоб дії слідчого, прокурора мали законні підстави, вони мають прийняти відповідну постанову, в якій зазначити фактичні підстави, що призвели до помилки, а також обґрунтувати нове рішення. Така постанова має бути затверджена вищестоящим слідчим або прокурором.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Харків: Право, 2012. – С. 381-382.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Самостійне скасування зазначеними особами рішення повинно відбуватись таким же чином, яким його було ухвалено (наприклад, постанова скасовується постановою).

Продовжуючи розгляд проблем, що пов'язані з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України треба вказати на те, що на цей час в науці відсутнє єдине бачення кола суб'єктів, які вправі подавати скарги у такому провадженні.

Називаючи суб'єктів оскарження за таким критерієм як власний інтерес у кримінальній справі, яким можуть бути наділені лише особи, які прямо заінтересовані в його результаті й у зв'язку із цим мають відповідні процесуальні права, що дозволяють їм відстоювати свою позицію, В. Л. Будніков до суб'єктів відносить обвинуваченого, захисника, підозрюваного, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, а також заявників, тобто осіб, підприємства, організації чи установи, за заявами яких було порушено кримінальну справу¹.

Іншої точки зору дотримується В. І. Летучих, яка за критерій визначення щодо суб'єктів права на оскаржування в процесі досудового розслідування бере зв'язок особистих прав і законних інтересів із предметом останньої, вважаючи ним не тільки тих, які мають інтерес, а й свідків, експертів, фахівців, понятих, перекладачів, поручителів, заявників та ін.².

Н. А. Колоколов пропонує виділяти дві групи таких суб'єктів, перша охоплює осіб, які мають право на оскарження до суду постанови про відмову у порушенні кримінальної справи: а) заявників, б) осіб, чиї конституційні або процесуальні права були порушені у зв'язку з винесенням постанови про відмову у порушенні кримінальної справи (в першу чергу щодо яких у порушенні кримінальної справи відмовлено за nereабілітуючими підставами); друга – це

¹ Будніков В. Л. Обжалование действий и решений должностных лиц в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Будніков. – М., 1984. – С.14.

² Летучих В. И. Конституционный принцип обжалования в досудебных стадиях советского уголовного процесса: учеб. пособие / В. И. Летучих. – Омск, 1981. – С. 31-32.

особи, які мають право на оскарження до суду рішень і дій органів попереднього розслідування, прокурорів¹.

На думку Ю. В. Францифорова та М. О. Громова, право на оскарження має будь-яка особа (фізична і юридична), яка вважає, що ущемлені її законні інтереси².

Отже, суть розбіжностей, в основному, зводиться до різного розуміння кола суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, які визнаються учасниками кримінального провадження.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція українських науковців, які зазначають, що до категорії осіб, які можуть оскаржувати рішення, дії та бездіяльність органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, належать свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт та особи, які за законодавством представляють інтереси цих осіб, але у КПК України перелік осіб не вичерпано, тому у разі фактичних підстав подати скарги можуть й інші особи, правам, свободам та інтересам яких було завдано шкоди³.

Таким чином, суб'єктами оскарження рішень, дій та бездіяльності органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу слід вважати всіх осіб, які беруть участь у провадженні як з боку захисту, так і з боку обвинувачення, і які вважають, що цими діями, рішеннями або бездіяльністю їх правам та законним інтересам завдано чи може бути завдано шкоди.

Як видається, така позиція повністю співпадає з необмеженим правом на оскарження дій, рішень та бездіяльність органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб під час надання правової допомоги у кримінальній справі.

¹ Колоколов Н. А. Порядок и сроки обжалования в суд решений и действий органов предварительного расследования / Н. А. Колоколов // Адвокатская практика. – 2000. – 2. – С. 20-29.

² Францифоров Ю. Ф. Право на обжалование действий и решений суда, прокурора, следователя и лица, производящего дознание / Ю. Ф. Францифоров, Н. А. Громов // Адвокатская практика. – 2000. – № 2. – С. 16.

³ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року. – С. 970.

2.2. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України...

Широта оскарження передбачає те, що у досліджуваному провадженні можуть бути оскаржені дії, рішення та бездіяльність будь-яких осіб, що беруть у ньому участь, які, у свою чергу, мають отримати гарантії того, що вони можуть відстоювати власну позицію, оскаржуючи дії, рішення або бездіяльність інших учасників провадження.

Важливою гарантією прав осіб, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги є строки оскарження, відповідно до ч. 1 ст. 304 КПК, скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

У той же час ч. 2 ст. 306 КПК встановлює загальне правило щодо гранично припустимих строків розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування – 72 години з моменту надходження відповідної скарги.

Що стосується оскарження дій або ж бездіяльності слідчого судді в апеляційному порядку, то строки подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді визначені ч. 2 ст. 395 КПК, відповідно до якої апеляційна скарга може бути подана протягом п'яти днів з дня її оголошення. За правилами ч. 2 ст. 422 КПК апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції, а відповідно до ч. 1 ст. 423 КПК повернення до суду першої інстанції матеріалів кримінального провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді здійснюється не пізніше як у триденний строк. Згідно з ч. 4 ст. 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Тому, на нашу думку, максимальний строк, на який може бути відкладене надання міжнародної правової допомоги має становити 15 діб з урахуванням технічних формальностей, які стосуються оформлення процесуальних документів, інших дій, пов'язаних із завершенням процедури надання міжнародної правової допомоги, після розгляду скарги.

У той же час цей строк є максимальним, якщо ж мова йде про розгляд, наприклад, апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді, то такий строк не може перевищувати 72 години, як це визначено нормами діючого КПК.

Таким чином, оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, що пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, являє собою складну систему процесуальних відносин, яка спрямована на надання особам, які потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги додаткових гарантій справедливого судочинства, сумлінного додержання з боку компетентних органів та посадових осіб, норм вітчизняного і міжнародного права, які визначає порядок вчинення певних процесуальних процедур, гарантують права та обов'язки їх учасників.

Висновки до розділу 2

Міжнародна правова допомога під час кримінального провадження є самостійним правовим інститутом, рівним за власним юридичним статусом іншим інститутам (екстрадиції, передачі кримінального переслідування, передачі осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання та ін.), окремою складовою частиною міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства. Цю форму кримінального провадження можна визначити як сукупність правових норм, яка визначає можливість проведення на території України різноманітних процесуальних дій, порядок проведення яких закріплений у нормах КПК, реалізується уповноваженими на це особами за запитом компетентних органів або посадових осіб іноземних держав (міжнародних організацій) про провадження кримінально-процесуальних (слідчих, судових та інших) дій поза межами їх національної (міжнародної) юрисдикції.

Порядок проведення процесуальних дій виступає гарантією прав осіб, які беруть участь у процесуальних діях у межах надання міжнародної правової допомоги, оскільки додержання цього порядку виключає можливості процесуальних зловживань. За своєю суттю цей порядок є законодавчо визначеним переліком засобів та способів надання міжнародної правової допомоги під час кримінального

провадження, вимагає від сторін сумлінного додержання всіх процесуальних формальностей, послідовності процесуальних дій та визначених законом особливостей їх виконання.

Запропоновано доповнити гл. 43 КПК України статтею «Участь захисника у процесуальних діях у межах надання міжнародної правової допомоги». Розглянуто можливість залучення до участі в кримінальному провадженні іноземних захисників, яким може бути виключно професійний адвокат, офіційно визнаний таким у країні, де він здійснює адвокатську діяльність.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, які пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, являє собою окремий субінститут інституту оскарження. Процесуальною підставою оскарження є сукупність порушень прав, свобод та законних інтересів осіб, що потрапили у сферу дії міжнародної правової допомоги, а предметом оскарження – ті процесуальні дії (бездіяльність) та рішення, що заподіюють шкоду конституційним, процесуальним правам і свободам учасників кримінального провадження, яке пов'язано з наданням міжнародної правової допомоги або ускладнюють доступ до правосуддя у процесі такого провадження.

Принциповим є те, що чинний КПК широко трактує принцип свободи оскарження, гарантує право на оскарження будь-яких рішень, дій або бездіяльності у разі, якщо особа на основі лише власних суб'єктивних оцінок вважає, що цими рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, посадовими чи службовими особами завдано шкоди правам, свободам чи законним інтересам цієї особи у процесі надання міжнародної правової допомоги.

Розділ 3

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВА ОСІБ У ПРОЦЕСІ ВИДАЧІ (ЕКСТРАДИЦІЇ)

3.1. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи

Об'єктивні процеси розвитку сучасної цивілізації, провідною ознакою яких є глобалізація, супроводжуються виникненням нових загроз у кримінальному середовищі, перетворенням організованої злочинності на транснаціональну, яка є особливо небезпечною і з погляду її впливу на соціально-економічні та політичні процеси, що відбуваються у світі та в Україні. Особлива небезпека транснаціональної злочинності, що обумовлює необхідність зміцнення міжнародного співробітництва між країнами з метою забезпечення невідворотності кримінального покарання осіб, які вчинили суспільно небезпечні кримінальні діяння.

У міжнародному співробітництві інститут видачі (екстрадиції, лат. *extraditio* – видача іноземній державі особи, яка порушила закони цієї держави) відіграє значну роль у сфері міжнародно-правового співробітництва у кримінальному судочинстві. Будучи формою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, екстрадиція є важливим правовим інструментом протидії злочинності, який, у силу своєї особливої правової природи, спирається на норми конституційного, міжнародного, кримінального та кримінального процесуального права.

Зазначимо, що в міжнародній практиці, зокрема у міжнародних документах застосовується термін «видача винуватих» (Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього¹) або лаконічний, але більш влучний термін «видача» (Конвенція ООН

¹ Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_155.

про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних і психотропних засобів¹), або «видача правопорушників» (Європейська конвенція про видачу правопорушників²), а також «видача осіб» (Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах³; Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах⁴). Український КПК оперує терміном «видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення», що в цілому відповідає суті самого процесу видачі та його розумінню з точки зору забезпечення прав людини.

Безпосередньо питання видачі осіб для кримінального переслідування або виконання вироку на міжнародному рівні регламентовано Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. і додатковими протоколами до неї (від 15 жовтня 1975 р. та від 17 березня 1978 р.), Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р.⁵ і Протоколом до неї від 28 березня 1997 р., Конвенцією про правову допомогу і правових відносинах з цивільних, сімейним і кримінальних справах від 7 жовтня 2002 р.⁶, а також двосторонніми договорами про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейним і кримінальних справах.

Слід зазначити, що безпосередньо у міжнародних конвенціях і договорах не розкривається поняття екстрадиції, а лише встанов-

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

² Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033.

³ Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156_026.

⁴ Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 22.11.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/451/95-вр>.

⁵ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

⁶ Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_619.

люються зобов'язання держав – учасниць видавати одна одній за умов дотримання положень та умов, викладених у міжнародному договорі, всіх осіб, до яких компетентні органи запитуючої країни здійснюють судочинство у зв'язку з будь-яким злочином або які розшуковуються зазначеними органами для виконання вироку або ухвали на арешт (ст. 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р.). Як видно, в цій Конвенції нормативно закріплений термін «видача особи», у практичній площині використовуються обидва поняття – «екстрадиція» та «видача».

Науковці екстрадицію визначають як сукупність юридичних дій, за допомогою яких одна держава видає іншій державі особу, обвинувачену у вчиненні злочинів на території запитуючої держави, для суду та покарання¹, як заснований на міжнародних договорах і загальноновизнаних принципах міжнародного права акт правової допомоги, який полягає у передачі обвинуваченої особи для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання вироку в державі, на території якої було вчинено кримінальне діяння².

Українські вчені О. І. Виноградова³ і С. М. Вихрист⁴ стоять на позиції, що екстрадиція повинна розглядатися як практичний прояв надання правової допомоги, який ґрунтується на положеннях міжнародних договорів, норм національного кримінального і кримінального процесуального законодавства, і полягає у передачі особи в державу, в якій по відношенню до цієї особи відбувається кримінальне провадження.

Слід звернути увагу на те, що М. П. Свистуленко визначає екстрадицію як засновану на міжнародних договорах, загальноновизнаних принципах права та нормах внутрішньодержавного права форму міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана

¹ Никольский Д. П. О выдаче преступников по началам международного права / Д. П. Никольский. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1884. – С. 29.

² Валеев Р. М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики) / Р. М. Валеев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. – С. 57.

³ Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини / О. І. Виноградова // Адвокат. – 1999. – № 1. – С. 13-14.

⁴ Вихрист С. М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С.М. Вихрист.– Харків, 2003. – С. 74.

особа, державі, на території якої громадянин вчинив правопорушення, і полягає у видачі громадянина цій державі¹.

Як видається, таке визначення потребує уточнення в тому плані, що вимога видачі може стосуватися не тільки громадян, які вчинили кримінальне правопорушення, але й будь-яких осіб, які в цей момент недоступні для кримінального правосуддя, знаходяться на території інших держав, але є обвинуваченими у кримінальному провадженні на території запитуючої держави.

В іноземній літературі існує думка, що екстрадиція являє собою формально врегульований процес, на основі якого певна особа передається однією державою іншій на основі взаємного договору між відповідними державами².

Зазначимо, що українськими науковцями обґрунтована доцільність виділення двох значень терміна «екстрадиція» – на нормативному та формальному рівнях, з метою створення цілісної дефініції цього поняття. На нормативному рівні екстрадиція виступає правовим інститутом, за допомогою норм якого здійснюється регламентація екстрадиційних відносин. На формальному ж рівні екстрадицію можна розглядати як впорядкований комплекс процесуальних заходів щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні екстрадиційного злочину, які спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, на його процесуальне та кримінально-правове забезпечення, на виконання вироку на основі застосування правового механізму екстрадиції.

На нормативному рівні п. 2 ст. 541 КПК України визначає екстрадицію як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується, для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави³.

¹ Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти : автореф. ... канд. юрид. наук / М. П. Свистуленко. – Київ, 2005. – С. 14.

² Betti S. New Prospects for Inter-State Cooperation in Criminal Matters: The Palermo Convention // *Int'l Crim. L. Rev.* 2003. – Vol. 3.– No 2. – P. 11.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // *Відомості Верховної Ради України.* – 2013, – № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

Що стосується місця інституту видачі в системі міжнародного кримінального права, то, характеризуючи його, Ф. Ф. Мартенс писав, що у вченні про видачу злочинців зосереджується зараз весь сенс міжнародного кримінального права¹, а, на думку В. П. Панова, саме з інституту видачі розпочинається і розвиток міжнародного кримінального права², нині цей правовий механізм забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, реальну можливість держав боротися зі злочинністю, і, як інститут сучасного міжнародного права, має виключне значення в умовах криміналізації суспільства, набуття злочинністю організованого та транснаціонального характеру.

В українській юридичній літературі справедливо зазначається, що інститут видачі, як центральний напрям співробітництва держав у боротьбі з міжнародною злочинністю, включений як системний елемент у систему міжнародної кримінальної юстиції, має комплексний характер, оскільки екстрадиційні відносини регулюються як відповідними нормами міжнародного права, так і внутрішнім законодавством держав – суб'єктів договору, що обумовлює, як зазначає О. Дроздов, складність її правової регламентації та правореалізаційної практики³.

На складність екстрадиційних процедур вказують й інші вчені⁴, зазначаючи при цьому, що на початку XXI століття цей правовий інститут перебуває у стані динамічного розвитку. Держави укладають міжнародні договори, в яких йдеться про можливості видачі осіб, приймають нові закони про видачу, збільшується судова прак-

¹ Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Ф. Мартенс. – СПб., 1896. – Т. 2. – С. 391.

² Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / В. П. Панов. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 8.

³ Дроздов О. М. Экстрадиция в криминальному судочинстві України / О. М. Дроздов // Вісник прокуратури. – 2011. – № 11. – С. 49-59.

⁴ Антонович Е. К. Институт обжалования на досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. К. Антонович. – М., 2009. – С. 16; Артамонов А. Н. Обжалование действий и решений органов расследования в досудебных стадиях российского уголовного процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Артамонов. – Омск, 2003. – С. 11; Гриненко А. В. Уголовный процесс. Общая часть: учебник / под ред. А. В. Гриненко. – М.: Норма, 2009. – С. 414.

тика, яка стосується екстрадиції¹, відбуваються процеси гуманізації екстрадиційних процедур².

Гарантії щодо прав людини та громадянина в процесі екстрадиції викладені у низці міжнародних конвенцій: Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод; Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Європейська конвенція про видачу правопорушників; Конвенція ООН 1951 р. «Про статус біженців». У випадках, коли запитуюча держава є членом СНД, питання екстрадиції регламентуються розділом IV Конвенції про правову допомогу і правові відносини з цивільних сімейних та кримінальних справ (Мінської конвенції)³.

Безпосередньо обов'язки з організації та управління екстрадиційними процедурами покладені на «центральні органи». Відповідно до ст. 574 КПК України центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Згідно із законом Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 574 КПК). У КПК України спеціально оговорено, що Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку (ч. 3 ст. 574 КПК).

У той же час ч. 1 ст. 574 зауважує, що центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції) є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

¹ Нестеренко С. С. Генезис гарантій прав і свобод людини в інституті екстрадиції / С. С. Нестеренко // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2 (30). – С. 276-279.

² Толочко О. М. Гуманізація процедури екстрадиції осіб, які вчинили кримінальне правопорушення / О. М. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 54.

³ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

Таким чином, міжнародним договором України може бути передбачені й інші органи, які приймають рішення щодо видачі особи (екстрадиції), і цей орган має бути прямо визначений у міжнародному договорі, хоча, наприклад, ст. 6 Договору між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію визначає, що сторони зносяться між собою через призначені ними центральні органи, а до їх призначення зносини мають здійснюватися по дипломатичних каналах¹. Тобто в цьому договорі центральний орган прямо не вказаний, що може призвести до певних ускладнень у зносинах між сторонами. Звертаючись до положень Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р., слід вказати на положення, що викладено у ст. 80 Конвенції, в якій йдеться про те, що зносини з питань видачі, кримінального переслідування, а також виконання слідчих доручень, що торкаються прав громадян і потребуючих санкцій прокурора, здійснюються генеральними прокурорами (прокурорами) договірних сторін. Таким чином, на підставі аналізу цієї норми можна зробити висновок, що центральним органом України, який розглядає запити щодо видачі особи (екстрадиції), є Генеральна прокуратура України.

У той же час такий процесуальний порядок зносин не є стандартним, існують й інші моделі зносин. Так, у Молдові ч. 3 ст. 541 (3) КПК передбачено, що якщо особа, екстрадиція якої запитується, піддана кримінальному переслідуванню, компетентним органом з розгляду всіх необхідних матеріалів і подачі запиту про екстрадицію є Генеральна прокуратура. Якщо особа, екстрадиція якої запитується, засуджена, компетентним органом є Міністерство юстиції. Остаточне рішення про видачу особи приймає судовий орган².

Частиною 6 ст. 544 КПК Молдови встановлено, що якщо Генеральний прокурор або, залежно від обставин, міністр юстиції вважає, що особа, екстрадиція якої запитується іноземною державою або міжнародною судовою інстанцією не може бути екстрадована, відмова в екс-

¹ Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156_026.

² Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

традиції оформляється у вигляді мотивованого рішення, а якщо вважає, що особа може бути екстрадована, звертається з клопотанням до суду, в районі діяльності якого розташоване Міністерство юстиції, з додаванням до клопотання запиту та документів запитуючої держави.

У разі, якщо судова інстанція встановлює, що умови екстрадиції дотримані, вона приймає рішення про задоволення запиту про екстрадицію, розпоряджаючись одночасно про збереження запобіжного заходу у формі попереднього арешту до передачі екстрадованої особи. Якщо судова інстанція встановлює, що умови екстрадиції не дотримані, вона відхиляє запит і приймає рішення звільнити особу, екстрадиція якої запитується. Рішення оформляється протягом не більше 24 годин після його винесення і передається до Генеральної прокуратури або Міністерства юстиції.

Аналогічний судовий порядок передбачений і у більшості європейських країн¹. В Україні судова процедура отримання судового рішення щодо екстрадиції не передбачена, що, як здається, можна вважати відхиленням від стандартів, що забезпечують права і свободи людини і громадянина.

Розглядаючи безпосередньо порядок видачі особи, яка оголошена іноземною державою у розшук для здійснення кримінального переслідування або виконання вироку, який визначений вітчизняним КПК, то в загальному плані екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (п. 2 ст. 541 КПК).

У більш конкретному вигляді процедура екстрадиції включає в себе такі етапи:

1) центральні органи України (Генеральна прокуратура України, Міністерство юстиції України) щодо видачі особи (екстрадиції) направляє запит про видачу особи (екстрадицію) (ст. 573 КПК), або ж отримує цей запит від компетентного органу іноземної держави;

¹ Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / А. В. Молдован. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

2) уповноваженою службовою особою у певних випадках проводиться затримання особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 582 КПК);

3) до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України або відносно якої прийшов запит про видачу, застосовується тимчасовий, екстрадиційний арешт або запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (статті 583, 584, 585 КПК);

4) центральні органи України щодо видачі особи розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), організують проведення екстрадиційної перевірки та приймають рішення щодо них (пункти 2, 3 ч. 4 ст. 574 КПК, статті 587, 589, 592 КПК), після чого організують прийом-передачу осіб, до яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію) (п. 4 ч. 4 ст. 574 КПК, ст. 593 КПК).

На кожному з цих етапів особи, відносно яких порушена процедура екстрадиції, мають певний обсяг прав та гарантій, при цьому сам цей порядок є тією гарантією, що забезпечує прийняття справедливого та законного рішення відносно видачі таких осіб.

Цей порядок є непорушним, саме ж порушення етапності процедур екстрадиції тягне за собою неправомірність прийнятого рішення, а в межах кожного з етапів порушення процесуальних гарантій, які притаманні конкретному етапу, стає підставою для оскарження рішення щодо екстрадиції.

Водночас виникає запитання, наскільки такий процесуальний порядок за своєю внутрішньою суттю відповідає принципам, які покладені в основу гарантування прав людини і громадянина в екстрадиційному провадженні.

У науці існує думка, що першочерговою гарантією прав осіб, відносно яких застосовується екстрадиція, є гарантія щодо презумпції невинуватості; зокрема, цю тезу поділяють Г. В. Ігнатенко, О. І. Тіунова, які вважають, що видача у більшості випадків застосовується

тоді, коли винуватість особи у вчиненні злочину ще не встановлена в передбаченому національним законом порядку¹.

Проте з цим твердженням можна погодитися лише частково. Дійсно, при видачі винуватість особи не підтверджена вироком суду тієї держави, яка здійснює видачу, але, застосовуючи цю процедуру, держава погоджується із рішенням (вироком) правоохоронних (судових) органів іншої держави, апріорі вважає, що ця особа є винуватою і це впливає із тих матеріалів, які надані протилежною стороною.

На нашу думку, особливості дії презумпції невинуватості як принципової засади кримінального провадження при здійсненні видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції), полягає в тому, що умовою видачі є фактична відсутність колізійності норм, які утворюють нормативний зміст презумпції невинуватості та порядок видачі особи (екстрадиції), адже екстрадиція має розглядатися винятково як необхідна умова для подальшого здійснення правосуддя та вирішення питання винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину.

Водночас слід погодитися з тим, що видача є не покаранням², а являє собою процесуальний механізм, який ґрунтується на міжнародних договорах, загально визнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства і пов'язаний з наданням державами правової взаємодопомоги, що полягає в передачі обвинуваченого, підсудного або засудженого державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої він вчинив злочин або громадянином якої він є, чи державі, що потерпіла від злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку суду³.

Таким чином, недоречно вважати принцип презумпції невинуватості як гарантію особам, стосовно яких застосовується процедура екстрадиції, – цей принцип у цьому випадку не діє, оскільки перешкоджає забезпеченню швидкого, повного вирішення питань, щодо можливості екстрадиції.

¹ Международное право: учебник для вузов / отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 397-398.

² Симсон Э. К. О невыдаче собственных подданных / Э. К. Симсон. – СПб.: Типолиитография Р. Голике, 1892. – 425 с.

³ Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. – С. 13-14.

І хоча принцип презумпції невинуватості не можна вважати гарантією для осіб, стосовно яких застосовується процедура екстрадиції, сам цей процес, попри те, що має примусовий характер, має розглядатися в контексті забезпечення прав і законних інтересів особи¹, стосовно якої запроваджується екстрадиційна процедура.

Зазначимо, що процедура екстрадиції включає в себе низку етапів, що наведені вище, на кожному з яких особи, відносно яких порушено запит про екстрадицію, мають певний обсяг процесуальних прав і гарантій, однією з яких виступає загальний порядок здійснення екстрадиції. При цьому порушення етапності процедури екстрадиції тягне за собою неправомірність прийнятого рішення.

Водночас процесуальний характер екстрадиційних процедур ставить питання про диференціацію гарантій відповідно до кожного з етапів екстрадиційного процесу.

На першому етапі екстрадиційної процедури проблемною видається норма, яка обумовлює формальні ознаки запиту про екстрадицію. Міжнародні договори України не містять вимог до запитів відносно екстрадиції, обмежуючись вимогами до змісту та форми клопотання про надання правової допомоги. Кримінальний процесуальний кодекс України дещо виправляє цей недолік. Відповідно до ч. 2 ст. 575 КПК клопотання складається у письмовій формі і повинно містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. До клопотання додаються такі документи: засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності; копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання; довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні; положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення; висновок компетентних органів України

¹ Вениаминов А. Г. Институт экстрадиции как форма международно-правового сотрудничества Российской Федерации в сфере уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Г. Вениаминов. – М., 2010. – С. 3.

3.1. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи

про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України; довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання; інформація про перебіг строків давності; інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також є чинним для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

У той же час, на нашу думку, положення цієї статті відносно того, що «клопотання складається в письмовій формі і повинно містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину», потребує деталізації з метою підсилення гарантій особам, відносно яких має бути застосована екстрадиційна процедура, конкретизації вимог щодо екстрадиції та розширеного обґрунтування її необхідності.

За зразок у цьому випадку можна взяти ст. 6 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах¹, зазначивши в ч. 2 ст. 575 КПК, що клопотання про видачу особи складається у письмовій формі й повинно містити: 1) найменування запитуючої установи; 2) найменування запитуваної установи; 3) назву справи, з якої запитується правова допомога; імена і прізвища сторін, підозрюваних, обвинувачених, підсудних або засуджених, потерпілих, місце їх постійного або тимчасового проживання, громадянство, зайняття, а у кримінальних справах також місце і дату народження, імена їх батьків, а щодо юридичних осіб – їх назву і місцезнаходження; 5) імена, прізвища і адреси представників осіб, які вказані в п. 4; 6) зміст клопотання і необхідну для його виконання інформацію, зокрема, імена, прізвища і адреси свідків, якщо вони відомі; 7) опис фактичних обставин і юридичну кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення.

Клопотання про видачу особи має бути складено українською мовою та мовою держави, яка є іншою стороною при застосуванні процедури видачі, засвідчене підписом компетентної посадової особи і скріплене гербовою печаткою.

¹ Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_604.

Зазначимо, що саму назву ст. 575 доцільно змінити відповідно до змістовних змін і назвати «Зміст клопотань про видачу, порядок підготовки документів та направлення запитів».

На другому і третьому етапах екстрадиційної процедури проблемою виняткової важливості з точки зору процесуальних гарантій для особи, відносно якої вживаються заходи з екстрадиції, є забезпечення законності застосування примусових заходів, зокрема арешту і затримання.

На цих етапах екстрадиційної процедури також виникають певні проблеми. Так, Пленум Верховного Суду України зазначає, що при вирішенні судами України питань, пов'язаних з видачею осіб іншим державам, відповідне законодавство застосовується неоднаково. Зокрема, деякі суди приймають до свого провадження подання компетентних органів про обрання щодо особи, яка підлягає екстрадиції, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи тимчасового арешту, інші відмовляють у прийнятті таких подань до провадження.

Пленум Верховного Суду України звертає увагу судів на те, що, вирішуючи питання стосовно того, чи підлягає розгляду в судовому порядку те чи інше питання, пов'язане з видачею осіб іншим державам, вони мають виходити з відповідних положень Основного Закону України, іншого національного законодавства, в тому числі Європейської конвенції чи інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або договорів колишнього СРСР, які застосовуються Україною в порядку правонаступництва відповідно до Закону України «Про правонаступництво України»¹. При цьому судам слід з'ясувати, чи укладено між Україною та державою, що надіслала запит, відповідний договір і який саме порядок вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією, у ньому передбачено².

Одним із механізмів процесуального забезпечення процедури видачі (екстрадиції) є тимчасовий арешт (ст. 583 КПК) та екстрадицій-

¹ Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>.

² Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією: Постанова Пленуму Верховного суду України від 8.10.2004 р. №16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advokat-ua.com.ua/postanova-vsu-8-10-2004-16>.

ний арешт (ст. 584 КПК), застосування яких також потребує відповідних процесуальних гарантій.

Як було підкреслено Європейським судом з прав людини, для того, щоб позбавлення волі було законним, воно має стосуватися однієї з підстав, передбачених у пп. «а» – «f» ст. 5 Конвенції (справа «Вітольд Литва проти Польщі» (*Witold Litwa v. Poland*)¹). Серед таких підстав – можливість законного арешту або затримання особи з метою запобігання її виїзду із країни; арешт особи, до якої вживаються законні заходи щодо її депортації або екстрадиції, оскільки екстрадиція за загальним правилом не стосується власних громадян, відповідно особа, про яку йдеться, є іноземцем. Враховуючи, що внутрішнє законодавство дозволяє державам здійснювати видачу іноземців, а також застосувати арешт або затримання, пов'язані з обмеженням їх волі, та ці процесуальні дії належить до числа таких юридичних засобів, що допускаються Конвенцією і спрямовані на забезпечення екстрадиції особи. Проте, зазначені положення можуть тлумачитися тільки у взаємозв'язку зі ст. 18 Конвенції, згідно з якою обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не повинні застосовуватися для інших цілей, ніж тих, для яких вони передбачені.

Таким чином, передбачена пп. «f» п. 1 ст. 5 Конвенції законність арешту передбачає: по-перше, здійснення примусових заходів у точній відповідності до положень національного законодавства; по-друге, їх безумовне застосування з тією метою, яка спеціально обумовлюється в тексті цього підпункту, тобто для перешкодження незаконній імміграції, забезпечення депортації або екстрадиції.

Розглядаючи справу «Куїнн проти Франції» (*Quinn v. France*)², за якою заявник був затриманий у зв'язку з екстрадиційним процесом і утримувався під вартою протягом майже двох років (з серпня 1989 р. по липень 1991 р.), Європейський суд з прав людини визначив, що хоча саме затримання було обґрунтованим, згідно з пп. «f» п. 1 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини, однак тривалість утримання під вартою не відповідає зазначеним положенням, оскільки, зокрема,

¹ *Witold Litwa v. Poland*, Judgment of 4 April 2000 // <http://www.echr.coe.int>.

² *Quinn v. France*. Judgment of 22 March 1995. Series A. No 148.

Куїнн утримувався під вартою навіть після того, як було прийнято офіційне рішення про його екстрадицію до Швейцарії.

Суд у своєму рішенні вказав, що період, проведений під вартою в очікуванні екстрадиції (два роки і вісім місяців), надзвичайно тривалий.

Що стосується українського КПК, то тимчасовий арешт може тривати до сорока діб або інший, встановлений відповідним міжнародним договором України, строк до надходження запиту про її видачу, після чого, в разі, якщо цей строк закінчився, а запит про видачу цієї особи не надійшов, особа підлягає негайному звільненню з-під арешту. Сама ж ухвала слідчого судді про застосування тимчасового арешту може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, до якої застосовано тимчасовий арешт, її захисником чи законним представником, прокурором (ст. 583 КПК). Якщо ж під час тимчасового арешту в Україну надходить запит компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України, то в цьому разі прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою, яке не може тривати більше дванадцяти місяців. Аналіз ст. 583 КПК вказує, що окремі її положення потребують уточнення, зокрема, має бути конкретизований строк тимчасового арешту в частині вказівки на можливість арешту на інший строк, який встановлений відповідним міжнародним договором України. Невизначеність із цим строком створює передумови для штучного затягування процедур, пов'язаних з екстрадицією, порушує принцип розумності строків у кримінальному процесі.

Оскільки рішення про тимчасовий арешт приймає слідчий суддя, то максимальний строк такого арешту потрібно встановити, зазначивши в ч. 1 ст. 583 КПК, що строк тимчасового арешту не може перевищувати 60 днів (ч. 1 ст. 197 КПК) і враховувати цей строк при укладенні міжнародних договорів України.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) чи відмову у застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний

арешт) на підставі ч. 9 ст. 584 КПК може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт), її захисником чи законним представником, прокурором.

На цьому ж етапі найважливішою гарантією, яка надається особам, стосовно яких застосовується процедура екстрадиції, є участь захисника в екстрадиційному провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 581 КПК), хоча в діючому КПК права захисника, що бере участь у провадженні, пов'язаному із екстрадицією, фактично не прописані. Існує загальна стаття, відповідно до якої права захисника є такими ж самими правами, як права підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 46 КПК). Але в цьому випадку в силу специфіки процедури екстрадиції перелік прав адвоката доцільно розширити та визначити в окремій статті КПК.

Наявність такої статті може стати важливою гарантією особам, відносно яких застосовується процедура екстрадиції. У цій статті доцільно зазначити таке:

1) захисник особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі, має право:

а) знати про обставини, що стали підставою для розгляду питання про видачу в іноземну державу;

б) безперешкодно спілкуватися зі своїм підзахисним наодинці і конфіденційно без обмеження кількості і тривалості розмов;

в) знайомитися з копією ухвали про видачу особи, яка захищається ним, іноземній державі для здійснення кримінального переслідування і (або) відбування покарання, або про видачу на час цієї особи іноземній державі для проведення процесуальних дій за її участю як обвинуваченого, а також знайомитися з матеріалами екстрадиційної перевірки;

г) брати участь у процесуальних процедурах, які пов'язані з видачею, заявляти клопотання, подавати скарги на дії органу, ведучого кримінальне провадження;

ж) брати участь при розгляді судом скарг на затримання особи, що захищається ним, взяття її під варту, домашній арешт, продовження строку тримання під вартою, домашнім арештом, а також оскаржити прийняті рішення суду;

з) брати участь при розгляді судом скарг на постанову про видачу особи, яка захищається ним, іноземній державі для здійснення кримінального переслідування і (або) відбування покарання або на постанову про видачу на час цієї особи іноземній державі для проведення процесуальних дій з її участю як обвинуваченого, а також оскаржити прийняті по них рішення суду;

і) висловлювати в судовому засіданні думки з питань, що розглядаються судом; вимагати внесення до протоколу судового засідання записів про обставини, які, на його думку, мають суттєве значення для такого провадження.

2. Захисник затриманої особи або особи, до якої застосовано запобіжний захід на підставі рішення про виконання прохання органу іноземної держави або у зв'язку з перебуванням у міжнародному розшуку з метою видачі, зобов'язаний з'являтися за викликами органу, ведучого кримінальне провадження; при неможливості явки повідомити про це названий орган. При відсутності можливості явки захисника за викликами органу, ведучого кримінальний процес, особа, затримана або до якої застосовано запобіжний захід, або цей орган в установленому порядку запрошують іншого захисника.

Широкий перелік гарантій відносно осіб, які беруть участь у процесі екстрадиції містить четвертий етап екстрадиційної процедури, коли центральний орган приймає рішення щодо екстрадиції (пункти 2, 3 ч. 4 ст. 574 КПК, статті 587, 589, 592 КПК), після чого організують прийом-передачу осіб, до яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію) (п. 4 ч. 4 ст. 574 КПК, ст. 593 КПК).

Це пов'язано з тим, що саме на цьому етапі вирішується доля особи, яка має бути видана іншій державі. Принциповим у цьому контексті є те, що коли особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України, то у видачі має бути відмовлено (п. 1 ч. 1 ст. 589 КПК). Практика співробітництва у цій галузі

свідчить, що причиною відмови у видачі з боку Генеральної прокуратури України у більшості випадків є саме наявність громадянства України в особи, видача якої запитується¹.

Зазначимо, що інститут екстрадиції не може використовуватися для необґрунтованого кримінального переслідування, зокрема, йдеться про осіб, які на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянами України; вчинили злочин, за який не передбачається покарання у виді позбавлення волі за законом України. або ж коли закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу; коли компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію); коли видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України; коли наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України (ч. 1 ст. 589 КПК).

До «інших підстав» насамперед слід віднести відмову у видачі осіб, які переслідуються за політичними мотивами; видача також не здійснюється, якщо Україна має достатньо підстав вважати, що запит про видачу правопорушника за вчинення звичайного кримінального правопорушення був пов'язаний із переслідуванням або покаранням особи на підставі її раси, релігії, національної приналежності чи політичних переконань або становище такої особи може бути зашкоджене з будь-якої з цих причин.

Зазначимо, що відповідно до ст. 576 КПК видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснена видача (екстрадиція).

Прикладом практичного застосування принципу спеціалізації є рішення апеляційного суду Закарпатської області, яким було відмінено вирок особі, яка була засуджена у 2013 р. за ч. 1 ст. 185 КК, ч. 1 ст. 263 КК, ч. 3 ст. 357 КК та за ст. 348 КК України до 10 років поз-

¹ Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах. – С. 130.

бавлення волі. Раніше вказана особа була видана Україні Республікою Молдова, в Україні ця особа обвинувачувалася за ст. 348 КК України, за ч. 1 ст. 263 КК, ч. 3 ст. 357 КК, у зв'язку із вчиненням саме цих злочинів вказана особа була видана в Україну. Під час досудового розслідування такій особі було інкриміновано вчинення ще одного злочину, а саме крадіжки (ч. 1 ст. 185) і за вчинення цього злочину ця особа також була засуджена, хоча в екстрадиційному запиті мова про нього не йшла.

Апеляційний суд частково скасував вирок та ухвалив новий вирок, ґрунтуючись на тому, що видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснена видача (екстрадиція) (ч. 1 ст. 576 КПК)¹.

Також важливою гарантією стосовно осіб, до яких застосовується процедура екстрадиції, є застосування принципу, який передбачає захист від повторного засудження особи за один і той же злочин.

Така гарантія характеризується множинністю проявів, захищає особу, яка потрапила у сферу дії внутрішньодержавного кримінального переслідування від аналогічного переслідування, здійснюваного іншою державою. Крім того, передбачає захист від переслідування міжнародними кримінальними трибуналами. При цьому «географія» розглядуваного правила є досить широкою, і воно отримало повсюдне поширення як у міжнародній договірно-правовій практиці у сфері захисту прав людини, так і у національному законодавстві.

Ця гарантія має бути врахована в національному процесуальному праві, і як видається, доцільним є закріплення вказаної гарантії у діючому КПК, зокрема у ст. 589 КПК потрібно закріпити положення, відповідно до якого у видачі особи іноземній державі відмовляється у разі, якщо особа, відносно якої надійшов запит про видачу (екстрадицію), вже була засуджена за діяння, яке вказано у запиті як підстава для видачі та відбула покарання.

На останній стадії екстрадиційного провадження важливого значення набувають форми кримінального провадження, у процесі яких було прийнято відповідне судове рішення, що стало підставою для

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1407/1890/2013. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16213561>.

звернення стосовно екстрадиції. У цьому випадку йдеться про припустимість екстрадиції за умов, що вирок відносно особи винесений у заочному провадженні (in absentia).

Право особи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення на справедливий публічний розгляд справи у розумний строк посідає одне з найважливіших місць у системі юридичного захисту осіб, обвинувачених у вчиненні кримінальних діянь. При цьому суттєвим елементом засобів процесуального захисту є право обвинуваченого захищати себе особисто або за посередництва обраного ним захисника. Невипадково міжнародне право у частині гарантування прав людини та громадянина приділяє пильну увагу забезпеченню гарантій справедливого судового розгляду під кутом зору ефективного забезпечення права на захист, яке передбачає, що інтереси обвинуваченого будуть представлені належним чином на процесі, що ведеться проти нього.

Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачає, що кожен має право при розгляді будь-якого висунутого йому обвинувачення на ряд гарантій на основі повної рівності і, зокрема, бути судимим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництва обраного ним захисника (пп. «d» п. 3 ст. 14)¹.

Як це передбачено п. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини, кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і підстави пред'явленого йому обвинувачення; мати достатній час і можливість для підготовки свого захисту; захищати себе особисто або за посередництва обраного ним самим захисника, або при нестачі у нього коштів для оплати послуг захисника, користуватися послугами призначеного йому захисника безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; допитувати свідків, що показують проти нього, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, і мати право на виклик і допит свідків на його користь на тих же умовах, що й свідків, що показують проти нього; користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою.

¹ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

Звертає на себе увагу, що особиста присутність особи на судовому провадженні виокремлена як одна з найбільш фундаментальних гарантій права на справедливий розгляд справи. При цьому Європейська конвенція про захист прав людини у ст. 6 передбачає важливі правові стандарти, що належать до права на справедливий судовий процес. Як зазначив Європейський суд з прав людини у справі «Colozza v. Italy», «...гарантії, що містяться в п. 3 ст. 6 є складовими елементами загального поняття «справедливий розгляд у суді»»¹.

В іншій справі, розглянутій Європейським судом з прав людини («Medenica v. Switzerland»), зазначалося, що «...явка підсудного має істотне значення як з точки зору права останнього бути заслуханим судом, так і з метою перевірки точності його тверджень і зіставлення їх з показаннями свідків і потерпілих, інтереси яких належить захистити; з цієї причини законодавець повинен прагнути до недопущення невинуватості відсутності підсудного на судових засіданнях...»².

Разом з тим необхідно мати на увазі, що сам по собі розгляд справи у відсутності обвинуваченого не є порушенням права на справедливий судовий розгляд, якщо особа має можливість нового розгляду справи із забезпеченням належних процесуальних гарантій, зокрема, права захищати себе особисто або використовуючи інші засоби правового захисту (наприклад, професійного адвоката).

Європейський суд з прав людини у справі «Medenica R Switzerland» підкреслював, що «...судовий розгляд у відсутності обвинуваченого сам по собі не є несумісним зі ст. 6 Конвенції, якщо останній може домогтися повторного прийняття рішення судом, який, зрозуміло, попередньо повинен розібратися в обґрунтованості звинувачень – як за фактами, так і за правом...».

Також згідно зі ст. 3 Другого додаткового протоколу від 17 березня 1978 р. до Європейської конвенції про захист прав людини³, коли одна

¹ Європейський суд по правам человека. Избранные постановления и решения 2001 г. Ч. 1 / отв. ред. Ю. Ю. Берестнев. – М.: Юрид. лит., 2004. – с. 81-117.

² Европейский Суд по правам человека. Избранные постановления и решения 2001 года. Ч. 2 / сост.: Л. И. Брычева, М. В. Виноградов, П. А. Лаптев, Д. В. Юзвиков; отв. ред.: Ю. Ю. Берестнев – М.: Юрид. лит., 2004. – С. 46.

³ Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників Рада Європи від 17.03.1978 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035

Договірна Сторона просить іншу Договірну Сторону про видачу особи для виконання покарання за вироком, винесеним *in absentia*, запитувана сторона може відмовити в екстрадиції, якщо, на її думку, процес у справі особи не задовольняє мінімальних прав на захист, визнаним за будь-якою особою, обвинуваченою у вчиненні злочину. Як видно зі змісту ст. 3, саме по собі винесення вироку *in absentia* не є достатньою підставою для відмови від екстрадиції; необхідним є також критерій невідповідності процедури розгляду прав на захист.

Однак заборона ст. 3 Другого додаткового протоколу не має абсолютного характеру і може бути подолана, якщо запитувана сторона надасть запевнення, що вважаються достатніми, щоб гарантувати особі, щодо якої є запит про видачу, право на повторний судовий розгляд, що забезпечує дотримання прав на захист.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція, викладена у Типовому договорі ООН про екстрадицію, який передбачає, що видача не дозволяється, якщо судові рішення у запитуючій державі винесено *in absentia*, а засуджена особа не мала достатньої можливості для забезпечення свого захисту і не мала або не буде мати можливості для проведення повторного слухання справи в її присутності (ст. 3g).

Таке положення узгоджується із практикою міжнародного права, зокрема, згідно зі ст. 7 Договору про видачу між США і Швейцарією від 6 жовтня 1988 р., в якій йдеться, що, якщо запитувана особа була засуджена заочно, виконавчий орган Сполучених Штатів і компетентний орган Швейцарії можуть відмовити в екстрадиції, якщо запитуюча держава не надасть гарантій, які запитувана держава вважатиме достатніми для забезпечення права на захист необхідної особи.

Подібного роду приклади не одиничні і мають місце у договірно-правовій практиці різних держав, наприклад, відповідно ст. 6 Договору про екстрадицію між Австралією і Аргентиною від 15 лютого 1990 р. в екстрадиції може бути відмовлено у випадках, коли певна особа була засуджена заочно, якщо запитуюча держава не надасть гарантій повторного розгляду із забезпеченням можливості особі бути представленою захистом.

Інший раніше укладений договір про екстрадицію між Австралією і Португалією (21 квітня 1987 р.) у ст. 4 (2d) також передбачав мож-

ливність відмови від видачі особи, засудженої в її відсутність за злочин, який є підставою для запиту, якщо запитуюча держава не надасть гарантій, які запитувана держава вважатиме достатніми для забезпечення права на апеляцію або на новий розгляд¹.

Зазначимо, що нині заочний розгляд у кримінальному провадженні визнаний припустимим у Росії, Білорусії та ін.

Таким чином, у принципі, заочне провадження у кримінальному судочинстві має право на існування, є цілком законним способом досягнення завдань кримінального провадження у разі, якщо права та законні інтереси осіб, стосовно яких розпочато кримінальне провадження, відповідним чином гарантовані на ці гарантії реалізовані в практичній площині.

У той же час, на наше переконання, заочне провадження має розглядатися як альтернатива екстрадиції у разі, якщо держава фактично вичерпала можливості залучити особу, яка переховується за кордоном до участі у кримінальному провадженні. На користь цього підходу свідчить той факт, що у КПК України з'явилися норми, які визначають порядок спеціального провадження, коли провадження відбувається за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), але при цьому має відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей, встановлених законом (ч. 2 ст. 7 КПК).

Зазначимо, що в момент набрання чинності Кримінальний процесуальний кодекс України частково відмовився від традиційних заочних проваджень у кримінальних справах, змінивши їх на спрощене провадження щодо кримінальних проступків (статті 381, 382 КПК), залишивши про цьому можливість заочного апеляційного провадження у письмовій формі (ст. 406 КПК).

Отже, український законодавець сприйняв негативне ставлення до судових процесів *in absentia*, що пов'язано з розумінням того, що заочні провадження тягнуть за собою можливість порушення права на справедливе судочинство. У той же час політичні події 2014 р. стали підставою для того, щоб ця позиція була уточнена законодавцем, і той факт, що держава фактично втратила можливість при-

¹ Сафаров Н. А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики / Н. А. Сафаров. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 309.

тягнути до кримінальної відповідальності високопосадовців, які переховуються в Росії, стало підставою для змін у КПК. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р.¹ були внесені суттєві зміни у діючий КПК в частині заочного провадження. Так, у п. 2 ч. 7 КПК визначено, що зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей, встановлених законом. КПК встановлює, що сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*).

Із такою позицією законодавця можна погодитися, але, як видається, потребує уточнення склад суб'єктів, що мають забезпечити права особи у заочному провадженні, зокрема до складу таких суб'єктів потрібно включити суд, внести відповідні зміни у п. 2 ч. 7 КПК.

При цьому звертає на себе увагу, що законодавець надає такій особі право два рази проігнорувати виклик до суду, навіть без поважних причин (п. 5 ст. 139 КПК), а у разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження (ч. 5 ст. 374 КПК).

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7.10.2014 р. № 1689-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.

Кримінальним процесуальним кодексом визначений і порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (ст. 297⁵), який передбачає широкий перелік засобів, які дають можливість особі дізнатися про час і місце кримінального провадження.

У той же час таке провадження не може бути розпочате щодо неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження), якщо він перебуває поза межами України, при цьому участь захисника у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою (ч. 3 ст. 323 КПК).

В принципі, на нашу думку, ці гарантії можна вважати достатніми для того, щоб претендувати на видачу особи, навіть у разі, якщо рішення було ухвалено у спеціальному (заочному) провадженні.

Проте окремі положення КПК, які стосуються спеціального судового провадження, потребують систематизації. Як видається, у КПК доцільно передбачити окрему главу «Спеціальне (заочне) провадження», в якій визначити всі аспекти процесуального порядку, що стосуються застосування спеціального (заочного) судового провадження. Також актуальним питанням, яке стосується гарантій у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи, є розгляд питань щодо спрощеного порядку видачі осіб з України, який може бути застосований лише за наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу, оформленої у присутності захисника та затвердженої слідчим суддею (ст. 588 КПК). З позицією українського законодавця в цьому випадку збігається позиція, що новітня політика у сфері кримінально-правового співробітництва зводиться до кардинальної уніфікації, спрощення механізмів правової взаємодії, що передбачають відмову або істотну модифікацію базисних принципів екстрадиції, що дозволяють без серйозних політико-правових проблем здійснювати передачу обвинувачених або засуджених однією державою-членом іншій.

Стосовно спрощеної процедури видачі ст. 6 Резолюції 45/116 Генеральної Асамблеї ООН «Типовий договір про видачу» зазначається: «Запитувана держава, якщо це не заборонено її законодавством, може

3.1. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи

дозволити видачу в разі отримання прохання про тимчасовий арешт або умови, що особа, стосовно якої надійшло прохання, ясно висловлює свою згоду в компетентному органі»¹.

Безумовно, з одного боку, застосування добровільної або спрощеної видачі дійсно є зручним, оскільки істотно скорочує обсяг діяльності компетентних посадових осіб у зв'язку з проведенням екстрадиційної перевірки та строки видачі особи, сприятиме усуненню бюрократичних перепон на шляху реалізації екстрадиційних відносин.

З іншого боку, як видається, запровадження і значне поширення спрощеної процедури видачі на підставі добровільної згоди особи може спричинити певні зловживання і численні порушення прав осіб, які видаються.

Зокрема, для виданої таким шляхом особи наслідком є позбавлення її права на оскарження акта передачі, тим більш, що процедура добровільної видачі складається лише з акта передачі особи державі для здійснення кримінального переслідування за ініціативою особи, що видається, без будь-яких умов, які супроводжують звичайний порядок екстрадиції.

Тому, на нашу думку, застосування саме добровільної видачі, тобто спрощеної процедури видачі за умови волевиявлення або вільної згоди на те особи, яка видається, не повинно мати місця в українському кримінальному судочинстві. Ця позиція автора дослідження підтверджується тим, що спроби створення спрощеної системи екстрадиції в межах Європейського Союзу були пов'язані з прийняттям двох правових актів – Конвенції про спрощену процедуру екстрадиції від 10 березня 1995 р. та Конвенції про екстрадицію від 27 вересня 1996 р. Однак зазначені Конвенції ратифікували відповідно дев'ять і вісім держава-учасниць і вони не набрали чинності. На наше переконання, невдача цих Конвенцій була обумовлена тим, що надмірне спрощення екстрадиційної процедури призводить до порушень прав людини і громадянина у процесі надання правової допомоги при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, що було визнано європейськими країнами.

¹ Резолюція 45/116 Генеральної Асамблеї ООН «Типовий договір про видачу» від 14.12.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_687.

Також слід звернути увагу на важливості детального правового регулювання вимог до форми та змісту рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Таке рішення безпосередньо впливає на визначення правового статусу особи, суттєво позначається на її правах і законних інтересах, у зв'язку з чим його форма та зміст мають регулюватися на рівні закону. Між тим КПК України взагалі не передбачає його форми, а застосування загальної норми, що міститься у ст. 110 КПК України, унеможливується, оскільки Міністерство юстиції України та Генеральна прокуратура України як центральні органи щодо видачі особи (екстрадиції) не вказані в ній як суб'єкти прийняття процесуальних рішень. Відповідно ця ситуація потребує виправлення і органи, які приймають рішення відносно екстрадиції доцільно включити в перелік суб'єктів, що приймають процесуальні рішення в відповідності до положень, що викладені в ст. 110 КПК.

Отже, підсумовуючи викладене, слід ще раз наголосити, що принципове значення при здійсненні видачі мають загальновизнані міжнародні стандарти у галузі прав людини, зокрема, щодо забезпечення права на життя, свободу та особисту недоторканність, на судовий захист тощо. З огляду на це важливу роль відіграє правова регламентація підстав відмови у видачі, коли йдеться про загрозу недотримання цих стандартів. Як слушно вказують науковці¹, інструментальний потенціал права свідчить, що немає жодної складної проблеми в галузі прав людини (як і будь-якої іншої складної проблеми сучасності), яка при достатньому оволодінні механізмами і правовим інструментарієм не могла б знайти належного вирішення відповідно до потреб громадянського суспільства і логіки права.

Тому сучасні підходи до вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією, регламентуючи підстави відмови у видачі, враховують міжнародні стандарти у галузі прав людини, орієнтують національне кримінальне процесуальне законодавство на додержання прав людини і громадянина на всіх етапах провадження щодо видачі (екстрадиції) особи.

¹ Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность / С. С. Алексеев. – М.: НОРМА, 2001. – С. 125.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

Одним із найважливіших положень, пов'язаних з необхідністю забезпечення прав особи, до якої застосовуються примусові заходи, пов'язані з екстрадицією, безумовно є гарантування ефективних засобів правового захисту, у тому числі і можливість оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи.

На жаль, слід констатувати і той факт, що проблеми, пов'язані з переглядом рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи, незважаючи на важливе теоретичне та практичне значення, не привертають уваги вчених, тому наразі вони не стали предметом дисертаційних та спеціальних монографічних досліджень.

Важливість інституту оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи може бути обґрунтована тим, що, як вказує Н. Р. Бобечко, ідеалом правосуддя є законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення, але практично такий ідеал є недосяжним, оскільки як правильно б не була організована система кримінального судочинства, якими б не були гарантії, визначені законом для винесення законних рішень, можливість помилок не можна виключати¹.

В екстрадиційних процедурах помилки у прийнятті рішень слід вважати неприйнятними, оскільки видача осіб іноземній державі фактично позбавляє державу, яка видала особу, виправити цю помилку.

Саме тому в ухвалі до справи «Скорик проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що «відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, отримують право оскарження рішень в апеляційних судах на основні гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції².

¹ Бобечко Н. Р. Перегляд судових рішень в порядку виняткового провадження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. Р. Бобечко. – Київ, 2004. – С. 25.

² Ухвала Європейського суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 08.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.search.ligazakon.ua>.

Розглядаючи інститут екстрадиції, слід зазначити, що складність екстрадиційної процедури, велика міра суб'єктивізму з боку посадових осіб, які приймають рішення про видачу особи, політична ситуація, інтереси держави, – всі ці обставини вимагають того, щоб особам, відносно яких ведеться екстрадиційне провадження, було надано широке право на оскарження цих рішень.

Звертає на себе увагу те, що само по собі право на оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи є майже не гарантованими фундаментальними міжнародними документами, які стосуються екстрадиційної процедури, наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах взагалі не мають навіть посилань на можливості застосування цього права. Як видається, зазначене право у своїх принципових засадах ґрунтується на інших, більш загальних, нормативно-правових актах, зокрема, це право певним чином гарантує положення Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якого кожен має право на перегляд судом вищої інстанції винесеного йому вироку, факту визнання його винуватим (ст. 2)¹.

Також Загальною декларацією прав людини 1948 р. передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8).

Згідно пп. «а» п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожна держава, яка бере участь у цьому пакті, зобов'язується забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої визнані у цьому пакті порушеними, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було вчинене особами, які діяли як офіційні особи.

У свою чергу ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наголошує, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було допущено особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

¹ Протокол № 7 к Конвенції о защите прав человека и основных свобод (ст. 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1268911819>.

У той же час ці положення міжнародного права є дещо декларативними, оскільки фактично сучасна практика оскарження рішень про екстрадицію звужує межі участі судових органів у дослідженні фактичних обставин справи, яка пов'язана з екстрадицією, існує чітка установка, відповідно до якої в процесі розгляду скарги судом не обговорюються питання про винуватість особи, до якої винесено постанову про її видачу іноземній державі для здійснення кримінального переслідування і (або) відбування покарання. Суд лише обмежується перевіркою відповідності винесеної постанови положенням національного процесуального законодавства і відповідним міжнародним договором¹.

Слід зазначити, що предметом оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи відповідно до норм КПК є:

- 1) рішення про тимчасовий арешт (ст. 583 КПК);
- 2) рішення про екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК);
- 3) рішення про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585 КПК);
- 4) рішення про видачу (ст. 590 КПК).

При прийнятті рішень відповідно до статей 583-585 КПК оскаржуються ухвали слідчого судді, якщо ж рішення прийнято відповідно до ст. 590 КПК, то оскаржуються рішення, які прийняті відповідним центральним органом щодо екстрадиції.

Таким чином, стосовно екстрадиції маємо чіткий перелік рішень, які можуть бути оскаржені і, як видається, такий перелік є вичерпним і не потребує розширення.

При цьому законодавець розглядає тимчасовий арешт та екстрадиційний арешт як окремі форми попереднього ув'язнення, про що свідчить ст. 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення», в якій йдеться, що його підставою є вмотивоване рішення суду про обрання запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом.

¹ Руководство по вопросам взаимной правовой помощи и экстрадиции. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности Вена. 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/bookID=541321>.

Виходячи із змісту ст. 2 Закону України «Про попереднє ув'язнення», метою тимчасового арешту та екстрадиційного арешту є забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 594 КПК після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Але за наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі, слідчий суддя може обрати щодо такої особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом) (ч. 1 ст. 584 КПК).

На нашу думку, право обрання запобіжного заходу логічно надати не тільки слідчому судді, але і прокурору, який може самостійно звертатися з клопотанням про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави. У свою чергу слідчий суддя має отримати право на власний розсуд приймати рішення відносно застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) і за умов відсутності такого клопотання з боку прокурора.

У той же час, як свідчить судова практика, найчастіше для забезпечення екстрадиції національні судові органи звертаються саме до екстрадиційного арешту, беручи при цьому до уваги рішення про запобіжний захід, які прийняті судами іноземних держав. Наприклад, у 2013 р. до Червоногвардійського районного суду м. Дніпропетровська надійшло клопотання прокурора Червоногвардійського району м. Дніпропетровська про перевірку наявності підстав тримання під вартою громадянина *Литви К.*, відносно якого ухвалою слідчого судді Червоногвардійського районного суду м. Дніпропетровська обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою для забезпечення його видачі (екстрадиційний арешт) до Російської Федерації

¹ Про попереднє ув'язнення [Електронний ресурс] : Закон України від 30.06.1993 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, яке є екстрадиційним.

Розглядаючи таке клопотання, суд доходить висновку, що оскільки до теперішнього часу процес екстрадиції не закінчено, від компетентних органів Російської Федерації інформація про зміну відносно цієї особи міри запобіжного заходу на не пов'язану з триманням під вартою або про закриття кримінального переслідування не надходила, то є підстави для подальшого тримання вказаної особи під вартою в межах строку екстрадиційного арешту до вирішення питання про його видачу та фактичну передачу компетентним органам Російської Федерації.

Суд фактично не звертає уваги на те, що ця особа страждає хронічними захворюваннями: ішемічна хвороба серця 2 ст., сахарний діабет 2 ст., пієлонефрит, є інвалідом другої групи.

На цю обставину не звернув увагу і слідчий суддя, який раніше приймав рішення про застосування екстрадиційного арешту, не виконавши умову, викладену в п. 3 ч. 2 ст. 585 КПК, відповідно до якої при вирішенні питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує стан здоров'я особи, видача якої запитується.

При цьому, як видається, аргументи відносно зміни компетентними органами іноземної держави міри запобіжного заходу на не пов'язану з триманням під вартою або про закриття кримінального переслідування, не можуть бути підставами для українських судів для обрання запобіжних заходів щодо осіб, відносно до яких застосовуються екстрадиційні процедури.

Інше судове рішення також доводить, що українські суди до певної міри зловживають екстрадиційним арештом, наприклад, суд знаходить підстави для продовження екстрадиційного арешту громадянина У. до моменту його фактичної передачі компетентному органу Російської Федерації не звертаючи уваги на те, що вказаний громадянин має захворювання і йому показано кардіохірургічне втручання в плановому порядку в умовах спеціалізованого лікувального закладу з апаратом штучного кровообігу. При цьому ця особа вже мала бути видана Росії, але видача не відбулася у зв'язку із неможливістю забезпечення спеціалізованого медичного автотранспорту у супроводі лікаря-кардіолога¹.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1715/17534/12. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28415315>.

Обґрунтовуючи таке рішення, суд, як видається, помилково посилається на норму ч. 4 ст. 591 КПК, відповідно до якої при розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію). У цьому випадку суд має розглянути питання які стосуються додержання норм внутрішнього законодавства, з'ясувати наскільки екстрадиційний арешт співвідноситься з нормами Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями¹, в яких, зокрема, у ч. 1 п. 22 йдеться, що хворих в'язнів, які потребують послуг спеціаліста, слід переводити до особливих закладів або ж у цивільні лікарні; наскільки аргументованими є доводи захисника, що подальше ігнорування законної вимоги У. щодо організації проведення операції на серці в Україні, невизначеність щодо термінів і способу видачі представникам запитуючої сторони, несуть потенційну загрозу здоров'ю і життю такої особи, відповідальність за яку несе держава Україна в особі уповноважених органів, що забезпечують дотримання умов екстрадиційного арешту.

Існують й інші проблеми, які пов'язані з процедурами оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи. КПК України недостатньою мірою регламентує порядок апеляційного оскарження рішень щодо видачі (екстрадиції) особи, такий порядок визначений у ст. 591 КПК і потребує уточнення та певного вдосконалення саме з позицій гарантування прав та законних інтересів осіб, відносно яких ведеться екстрадиційне провадження.

На нашу думку, існує необхідність доповнити ст. 591 КПК України положенням щодо розгляду скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи слідчим суддею за правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК України з урахуванням особливостей, зазначених у цій статті.

Зазначимо, що діючий український КПК залишає проблемні питання, які стосуються гарантування прав осіб на оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції),

¹ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

зокрема, КПК не дає остаточного розуміння того, що є предметом оскарження рішень про видачу (екстрадицію) у слідчого судді, недостатньо чітко виписана у КПК можливість оскарження ухвал слідчого судді з питань видачі (екстрадиції) в апеляційній інстанції, сумнівною виглядає і норма, відповідно до якої право на касаційне оскарження у певних випадках надається виключно прокурору.

Обмеження суб'єктів права касаційного оскарження вказаного рішення суду винятково прокурором не відповідає нормативному змісту рівності перед законом і судом, змагальності сторін та свободи у поданні ними суду своїх доказів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності та доступу до правосуддя як засад кримінального провадження. Відповідно, з метою забезпечення судовим захистом прав особи, видача (екстрадиція) якої запитується, виникає необхідність поширення на цю особу, передбаченого КПК України права прокурора на касаційне оскарження ухвали апеляційного суду, яку він постановляє за результатами розгляду ухвали слідчого судді.

Чинний КПК зазначає, що при розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію) (ч. 4 ст. 591 КПК).

Відповідно, аналізуючи текст цієї норми, можна стверджувати, що предметом оскарження у слідчого судді можуть бути рішення посадових осіб Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, які стосуються формальних ознак процедури екстрадиції.

Інші питання до компетенції слідчого судді не входять і досліджуватися їм не можуть, тобто з поля зору слідчого судді взагалі випадають суттєві аспекти екстрадиційної процедури. Фактично слідчий суддя має перевіряти законність процесуальних рішень, прийнятих національними органами, до повноважень яких входить реалізація процедур, пов'язаних з екстрадицією (Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України) у справах стосовно осіб, до яких надійшов запит про видачу (екстрадицію).

Теоретико-практичною підставою для такого підходу, як зазначає Д. Є. Прокоф'єва, є теза, відповідно до якої для суду достатньо твердження правоохоронних органів іноземної держави про факт вчинення особою екстрадиційного злочину. Це твердження виявляється в тексті клопотання або у попередньому запиті іноземної держави, де письмово виражено намір вимагати видачу затриманої особи, а також у поданих постановках щодо порушення кримінальної справи та про взяття особи під варту або під обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили. Надання додаткових даних щодо обставин вчиненого злочину на території іноземної держави не потрібне, оскільки інша, в цьому випадку українська сторона, попереднє розслідування і судовий розгляд по суті пред'явленого обвинувачення не здійснює¹. За цих умов суд не вправі вирішувати питання про винуватість або невинуватість особи, стосовно якої передбачається направлення запиту про видачу, але має право визнати рішення про видачу незаконним і необґрунтованим.

Безумовно, що суд не може визнавати особу, відносно якої застосовуються екстрадиційні процедури, винуватою або невинуватою, оскільки в процесі оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи перед судовими органами такого завдання не стоїть. Але, в той же час, як видається, суд має і повинен розглядати всі формальні та фактичні обставини, які перешкоджають видачі особи, оскільки суперечать нормам української Конституції, КПК, нормам міжнародного права та нормам, які викладені у міжнародних договорах. Як здається, наведені вище приклади, які стосувалися стану здоров'я осіб, відносно яких в Україні застосовувався екстрадиційний арешт, переконливо доводять цю тезу.

У той же час судова практика свідчить про те, що українські судді застосовують традиційний доктринальний підхід і виходять з того, що аргументи та факти, які викладені у запиті про видачу (екстрадицію), є доведеними і не потребують подальшого вивчення, встановлюють наскільки ці факти співвідносяться з нормами екстрадиційного законодавства, а формальні ознаки прийнятого рішення є законними. Наприклад, апеляційний суд Закарпатської області у 2011 р. розглянув

¹ Прокоф'єва Д. Е. Экстрадиционная проверка [Электронный ресурс] / Д. Е. Прокоф'єва // Законность. – 2010. – Режим доступа: http://www.juristlib.ru/book_8069.html.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

у відкритому судовому засіданні провадження за апеляцією захисника особи У. на постанову судді Ужгородського міськрайонного суду, якою залишено без задоволення скарги особи та захисника на постанову заступника Генерального прокурора України про видачу (екстрадицію) до Словацької Республіки. Постанова судді мотивована тим, що екстрадиційною перевіркою прокуратури Закарпатської області не встановлено обставин, які перешкождали в екстрадиції. В апеляції ж захисник порушує питання про скасування постанови судді та постановлення нової, про скасування постанови заступника Генеральної прокуратури України і посилається на те, що суддя не з'ясував всіх обставин, що можуть перешкодити екстрадиції особи У., що перевірка прокуратурою Закарпатської області проведена поверхнево, без врахування положень міжнародних договорів, стороною яких є Україна.

Апеляційний суд, у свою чергу, цілком справедливо зазначив, що суддя, прийнявши до свого провадження скаргу на рішення про екстрадицію, має витребувати матеріали, які підтверджують законність та обґрунтованість рішення про екстрадицію, перевірити наявність та законність документів, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставин, що їй перешкоджають. Апеляційний суд зазначив, що вирішуючи питання про законність екстрадиції особи суддя мав врахувати як вимоги КПК України щодо порядку, процесуальної форми видачі особи, так і положення відповідного міжнародного договору, перевірити наявність необхідних документів, на підставі яких вона здійснюється. Між тим, з протоколу судового засідання не вбачалося, що суддею досліджувались затребувані матеріали, наданих про те, що вони затребувались і надійшли до суду у справі немає.

Отже, посилання у постанові суду першої інстанції про їх дослідження, а також про відповідність рішення центрального органу про видачу особи іншій державі вимогам КПК та міжнародним договорам, стороною яких є Україна, за таких обставин не можуть бути перевірені. Постанова судді не містить відомостей про перевірку і спростування доводів, наведених у скаргах особи, яка має бути видана іноземній державі та його захисника, без чого законною і обґрунтованою її вважати неможна. Ґрунтуючись на цих доводах,

апеляційний суд апеляцію захисника задовольнив частково, постанову судді першої інстанції про залишення без задоволення скарги на постанову про видачу (екстрадицію) – скасував, провадження за скаргами направив до того ж суду на новий розгляд¹.

Ці випадки є непоодинокими, на жаль, вітчизняні суди широко трактують положення ч. 4 ст. 591 КПК, виходячи з якого судді фактично самоусуваються від розгляду, наприклад, реальних обставин, які перешкоджають видачі, вважають, що такий розгляд є перевіркою законності процесуальних рішень, яка в цьому випадку не потрібна, що є помилковим, оскільки міжнародне право стоїть на принципових позиціях, відповідно до яких саме на суди покладається обов'язок розглядати низку різних факторів, серед яких: проблеми громадянства, подвійна підсудність, достатність доказів, наявність договору про екстрадицію.

У той же час зазначеною вище проблемою не вичерпується проблемне поле оскарження видачі (екстрадиції), існують випадки, коли фактично судові органи ігнорують норми національного процесуального права, приймають рішення, виключно орієнтуючись на іноземні процесуальні норми та аргументи запитуючої сторони. Наприклад, слідчий суддя Артемівського міського районного суду Донецької області в процесі розгляду скарги на постанову заступника Генерального прокурора України про видачу особи (екстрадицію), зокрема, досліджує факт ухилення обвинуваченого від органів досудового слідства Російської Федерації, які здійснюють розслідування діянь названої особи, що містять ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 159 КК Російської Федерації.

Досліджуючи матеріали запиту Генеральної прокуратури Російської Федерації про видачу (екстрадицію) вказаної особи, слідчий суддя встановив, що такий громадянин мав статус підозрюваного за вчинення на території Російської Федерації злочинів, передбачених ч. 3 ст. 159 КК Російської Федерації, був оголошений у розшук постановою слідчого УВС м. Белгорода Російської Федерації. За твердженням самого підозрюваного, що викладено у скарзі на

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 11-88/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14598659>.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

постанову заступника Генерального прокурора України про видачу (екстрадицію), він дізнався про його розшук правоохоронними органами Росії, перебуваючи вже на території України.

У своїй ухвалі слідчий суддя посилається на те, що згідно із ч. 4 ст. 591 КПК України при розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію). Тому слідчий суддя вважає доведеним факт ухилення вказаної особи від органів досудового слідства Російської Федерації, які здійснюють розслідування діянь названої особи, що містять ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 159 КК Російської Федерації.

На цій підставі слідчий суддя не сприйняв доводів про закінчення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності як підставу для відмови у екстрадиції цієї особи, оскільки за вимогою ч. 2 ст. 49 КК України перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. У зв'язку з цим скарга на постанову заступника Генерального прокурора України про видачу особи (екстрадицію) слідчим суддею вважається необґрунтованою, підстав для відмови у видачі (екстрадиції) особи правоохоронним органам Російської Федерації слідчий суддя не вбачає¹.

Таким чином, слідчий суддя апріорі вважає, що матеріали екстрадиційної перевірки не підлягають сумніву, факти, що викладені в цих матеріалах є доведеними і безперечними, і саме такий підхід пропонує діючий КПК.

Також, як свідчать матеріали судової практики, слідчий суддя досліджує формальні процесуальні норми, яких мають додержуватися учасники провадження. Наприклад, Личаківський районний суд м. Львова відмовив у розгляді скарги на наказ Міністерства юстиції України про видачу, оскільки скарга була подана не в межах територіальної юрисдикції відповідного центрального органу України, яким є Міністерство юстиції України².

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 219/1253/2013-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29583857>.

² Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 1-кч/463/14/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36868068>.

Аналогічним чином ухвалою слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області повернуто скаргу на постанову Генерального прокурора України про видачу (екстрадицію) особи до РФ, оскільки скаргником пропущено строк на оскарження та не наведено будь-яких підстав для поновлення цього строку¹.

В принципі той факт, що слідчий суддя фактично позбавлений права вивчати всі обставини, які стосуються видачі та екстрадиції, сприяють оперативності екстрадиційної процедури, але порушують права осіб, стосовно яких прийняті рішення щодо екстрадиції. У той же час, як видається, такий підхід суперечить міжнародно-правовій практиці. Як зазначено у Рішенні Європейського суду із прав людини у справі «Солдатенко проти України», суди мають приймати до свого провадження і розглядати по суті скарги осіб, затриманих на підставі запиту іншої держави про екстрадицію, а також скарги їх захисників і законних представників без обмежень².

Такий підхід призводить до того, що проблемною сферою національного процесуального законодавства є оскарження фактів, які наведені у запиті про екстрадицію та в матеріалах екстрадиційної перевірки. Наслідком такого науково-практичного підходу до проблеми оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи є те, що оскарження рішень про екстрадицію в Україні стикається із численними проблемами, з порушенням прав людини і громадянина.

Ця теза підтверджується не тільки практикою національного судочинства, але і практикою Європейського суду з прав людини (справи «Байсаков проти України», «Коктиш проти України», «Солдатенко проти України»), які переконливо доводять, що право на оскарження рішень стосовно видачі (екстрадиції) реалізується формально, непоодинокими є випадки, коли суди приймають ухвали, які суперечать фундаментальним принципам міжнародного права та нормам національного законодавства.

Наприклад, у справі «Солдатенко проти України» Європейський суд із прав людини вказав на те, що в Україні відсутні ефективні засоби

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 40301/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/168068>.

² Рішення Європейського Суду з прав людини у справі 5/2010 «Солдатенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hrlawyers.org/index.php?id=1263312819>.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

правового захисту від можливої екстрадиції, а матеріали цієї справи свідчать, що незважаючи на те, що вказана особа оскаржувала в українських судах рішення про екстрадицію, вітчизняні судові органи не сприйняли його аргументів, затвердили рішення про екстрадицію всупереч нормам міжнародного права, що у подальшому стало підставою для розгляду вказаної справи в Європейському суді з прав людини.

Зокрема, аргументація зводилася до того, що українські суди не сприйняли того факту, що у Туркменістані існує практика застосування в ході розслідування катувань до людей, щоб домогтися їх зізнання. Більше того, в Туркменістані особам, які знаходяться під вартою, не забезпечуються належні умови, заявник, зокрема, послався на умови в СІЗО м. Ашгабата, в якому він, ймовірно, буде утримуватися в разі екстрадиції. Він послався на безліч міжнародних матеріалів, які описували ситуацію з правами людини в Туркменістані як особливо тривожну, стверджував, що вказані небезпеки стосуються його особисто, скаржився, що не має можливостей захистити себе від використання тортур та поганого поводження, які загрожують кожному затриманому в Туркменістані.

Заявник вважав, що, як і будь-якому іншому обвинуваченому чи засудженому, йому загрожує жорстоке поводження в контексті кримінального процесу. Більше того, ця загроза посилюється тим, що законодавство й адміністративна практика в Туркменістані не надають достатніх гарантій від свавільного утримання під вартою поліцією. Також у скарзі йшлося, що відсутність у Туркменістані судового контролю над утриманням під вартою виключає навіть мінімальний контроль за дотриманням його прав під час утримання під вартою. Відсутність доступу до незалежних медичних експертів не дозволить зафіксувати будь-які сліди можливого поганого поводження під час утримання під вартою. Він також стверджував, що право на негайний доступ до адвоката в Туркменістані серйозно порушується. Така ситуація, на думку заявника, створює «благодатний ґрунт» для поширеної практики тортур і дає можливість причетним посадовим особам залишатися безкарними.

Позивач стверджував, що йому погрожували б ще більш жорстокі форми поганого поводження, оскільки він – не етнічний туркмен, крім

того, свою позицію він аргументував тим, що будь-яка опозиція уряду Туркменістану розглядається як державна зрада.

До речі, така ж аргументація наводилась і в апеляційній скарзі, яка була подана у цій справі до судових органів України¹.

У той же час представники прокуратури стверджували, що Генеральна прокуратура Туркменістану надала запевнення в тому, що права заявника, передбачені ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заборона катування), не будуть порушені: з ним будуть поводитися належним чином і при необхідності йому нададуть медичну допомогу. Український суд на відміну від Європейського суду з прав людини таку аргументацію сприйняв, відмовивши у задоволенні скарги. У свою чергу, приймаючи рішення, Європейський суд з прав людини не погодився з цими аргументами, дійшов висновку, що екстрадиція заявника до Туркменістану порушила б ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Цей приклад свідчить, що українські суди не повною мірою володіють ситуацією, яка стосується екстрадиції, не сприймають аргументи сторони захисту, віддають перевагу аргументам представників прокуратури, дослідження матеріалів судових справ свідчать, що суди нерідко не з'ясовують всіх обставин, що можуть перешкодити екстрадиції, що екстрадиційні перевірки проводяться поверхнево, без врахування положень міжнародних договорів, стороною яких є Україна².

На користь цієї тези наведемо такий приклад: у 2013 р. заступником Генерального прокурора України прийнята постанова про екстрадицію до Російської Федерації громадянина цієї країни для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 105 КК Російської Федерації.

Ухвала була оскаржена, в апеляційній скарзі захисник зазначеної особи просив ухвалу суду скасувати, тому що вважав її не обґрунтованою, оскільки вказана особа була засуджена в Україні за ч. 2 ст. 185 КК. У скарзі захисник зазначив, що на його думку рішення про екстрадицію було прийнято не повноважним органом, оскільки відповідно до

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень Справа №18-5/27-5/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3102544>.

² Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 219/1253/2013-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29583857>.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

ст. 574 КПК України на цій стадії рішення про екстрадицію повинно було приймати Міністерство Юстиції України, оскільки на теперішній час особа перебуває у статусі засудженого. У зв'язку з цим захисник просить задовольнити його скаргу та скасувати постанову про видачу (екстрадицію) такої особи до Російської Федерації.

Незважаючи на цю переконливу аргументацію, що відповідає діючому законодавству, суддя приймає рішення, ґрунтуючись на тому, що згідно ст. 545 КПК України «генеральна прокуратура України звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запиту іноземних компетентних органів. Міністерство юстиції України звертається із запитами судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запиту іноземних держав». На думку судді апеляційної інстанції, «оскільки в судовому засіданні було встановлено, що із запитом до Генеральної прокуратури України звернулась Генеральна прокуратура Російської Федерації у справі, яка там перебуває у провадженні, то рішення про екстрадицію було прийнято повноважним органом»¹.

Цей приклад доводить, що в процесі оскарження рішення про видачу фактично відбувається оскарження процедури видачі за суб'єктом прийняття рішень, за компетенцію центральних органів, за порядком зносин між цими органами. Підміна центрального органу в цьому випадку є порушенням процесуальних прав особи в частині законності (ст. 9 КПК), оскільки з боку органів державної влади порушується гарантія неухильного додержування вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

З боку суду апеляційної інстанції в цьому випадку, як видається, порушується гарантія обґрунтованості рішень, ухвалених судом, які мають ухвалюватися на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, що підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом (ст. 370 КПК).

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 429/3184/13к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36697985>.

Підставою для оскарження постанов про екстрадицію є й інші численні порушення норм, які стосуються екстрадиційних процедур в частині суб'єкту прийняття рішень. Так, у 2012 р. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Вінницької області розглянула матеріали справи за апеляційною скаргою на постанову Староміського районного суду м. Вінниці, якою залишена без задоволення скарга про скасування наказу Міністерства юстиції України про видачу (екстрадицію) особи в Грузію для виконання вироку суду.

Колегія суддів встановила, що постановою Староміського районного суду м. Вінниці від 13 жовтня 2011 р. щодо особи *Б.* застосовано екстрадиційний арешт, для вирішення питання про його видачу та фактичну передачу компетентним органам Республіки Грузія.

Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини винесено наказ про видачу (екстрадицію) вказаної особи в Грузію для виконання вироку суду.

Особа *Б.* звернулася до суду зі скаргою на зазначений наказ Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, але Староміський районний суд м. Вінниці, розглянувши скаргу, залишив її без задоволення з посиланням на законність наказу Мініюсту України про видачу (екстрадицію) такої особи в Грузію для виконання вироку суду.

В апеляційній скарзі особа *Б.* посилалася на незаконність та необґрунтованість постанови суду, вимагала її скасувати та направити матеріали справи на новий судовий розгляд, у скарзі зазначено, що наказ, винесений особою, яка не мала на це права, під час екстрадиційного арешту цій особі не було надано адвоката та перекладача, чим порушено її права.

Заслухавши сторони, що брали участь у кримінальному провадженні, перевіrivши матеріали справи, доводи апеляційної скарги, колегія суддів дійшла висновку, що вона підлягає задоволенню, оскільки відповідно до діючого на той час Кримінально-процесуального кодексу після вивчення матеріалів екстрадиційної перевірки центральний орган приймає рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Рішення виносяться керівником або його заступником, а Міністерство юстиції України є цен-

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

тральним органом щодо видачі (екстрадиції) підсудних (засуджених) у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку. Але, як видно із матеріалів справи, рішення про видачу особи (екстрадицію) було винесено Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини, який раніше дійсно працював заступником Міністра юстиції України, але був із цієї посади звільнений. Таким чином, судом першої інстанції при розгляді справи не перевірено належним чином, чи був Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини на час винесення наказу заступником Міністра юстиції України, оскільки рішення про видачу особи (екстрадицію) має право виносити Міністр юстиції України або його заступник.

Також у матеріалах справи відсутні дані про час вручення копії наказу Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини про екстрадицію. Крім того, у порушення вимог КПК особі Б. не було роз'яснено її право знайомитись з протоколом судового засідання та надавати власні зауваження.

За таких обставин постановва суду підлягає скасуванню у зв'язку з односторонністю та неповнотою судового слідства, істотним порушенням вимог КПК, а справа повертається на новий судовий розгляд¹.

Саме такі, досить непереконливі та сумнівні рішення, стають підставою для подальшого їх оскарження вже в міжнародних судах, що негативно відбивається на іміджі України як правової держави.

Окрім того, прийняття рішення про екстрадицію не уповноваженою особою тягне за собою незаконність такого рішення, ставить під сумнів результати екстрадиційної перевірки, створює безумовні підстави для того, щоб таке рішення було визнано таким, що не відповідає норма Кримінального процесуального кодексу України.

Розглядаючи цей правовий інститут, слід звернути увагу на те, що оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи є різновидом оскарження у загальній правовій системі оскарження, в якому можна виділити такі етапи:

1) оскарження рішення у слідчого судді на підставі ознайомлення сторони захисту з матеріалами екстрадиційної перевірки і рішенням центрального органу України відносно екстрадиції;

¹ Єдиний реєстр судових рішень Справа № 4-486/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21279671>

2) оскарження рішення особою, відносно якої застосовується процедура екстрадиції або прокурором в апеляційному порядку;

3) оскарження рішення прокурором в касаційному порядку за умов, що визначені у КПК.

Розширений опис цих етапів міститься у ст. 591 КПК, яка регламентує відносини правозахисного характеру, пов'язані з оскарженням рішення про видачу особи та судовою перевіркою його законності та обґрунтованості. У цій статті визначаються: а) суб'єкти реалізації права на оскарження рішення про видачу (особа, стосовно якої прийняте рішення про екстрадицію, захисник чи законний представник, а також прокурор); б) судова інстанція, яка має розглядати скаргу відносно видачі (слідчий суддя, суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції); в) термін розгляду скарги (протягом п'яти днів з дня її надходження до суду); г) варіативність ухвал, які приймає слідчий суддя (залишає скаргу без задоволення; задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію); д) наслідки надання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді, яка зупиняє набрання законної сили рішення щодо екстрадиції та зупиняє її виконання; е) принципова позиція, відповідно до якої слідчий суддя, розглядаючи скаргу, не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію); є) виключне право прокурора оскаржувати ухвали суду апеляційної інстанції в касаційному порядку лише прокурором з мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

Розглядаючи проблеми, які стосуються оскарження рішень про екстрадицію, заслуговує на увагу питання стосовно можливості такого оскарження в адміністративному суді.

Зазначимо, що юристи Європейського суду з прав людини, аналізуючи текст Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ), дійшли висновку, що ст. 2 КАСУ передбачає можливість оскаржити в судах будь-яке можливе рішення про екстрадицію та заявити про

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

ризик – у випадку екстрадиції – поведження, несумісного з гарантіями ст. 3 Конвенції, і що суди зобов'язані розглянути такі заяви.

Зокрема, Європейський суд з прав людини (справа «Байсаков та інші проти України») посилався на постанову Київського адміністративного суду від 2 липня 2008 р., яким було скасовано рішення прокуратури про екстрадицію громадянина цієї держави до Російської Федерації з огляду на неврахування прокуратурою доказів того, що в його специфічній ситуації існував реальний ризик поганого поведження в тій країні¹.

Розглядаючи це питання, Європейський суд дійшов висновку, що можливості оскаржити рішення про екстрадицію в адміністративних судах є тією процедурою судового контролю, яка становить ефективний засіб юридичного захисту стосовно скарг, пов'язаних із рішеннями про вислання та екстрадицію.

У той же час позиція Європейського суду не знаходить підтримки у вітчизняного законодавця, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 17 КАСУ юрисдикція адміністративних судів не поширюється на спори, що належить вирішувати в порядку кримінального судочинства. Така позиція вітчизняного законодавця видається обгрунтованою, оскільки розгляд скарг як у порядку кримінального, так і адміністративного судочинства, лише ускладнить процес оскарження, призведе до існування паралельних систем оскарження, виникнення суперечок та неузгодженостей.

Продовжуючи розгляд проблем, які пов'язані з оскарженням рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи, треба визнати, що український законодавець розглядає можливості вдосконалення такого правового інституту.

Ще у 2004 р. Пленум Верховного Суду України прийняв постанову № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з екстрадицією»². Ця постанова (підпункти 2, 3) передба-

¹ Європейський Суд з прав людини п'ята секція справа «Байсаков та інші проти України» 18/05/2010 (Заява № 54131/08) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu.ua/static/III/texts/judgements-v-ukraine_art3.pdf.

² Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією [Електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного суду України від 08.10.2004 р. № 16. – Режим доступу : <http://advokat-ua.com.ua/postanova-vsu-8-10-2004-16>.

чає, що суд повинен перевірити наявність запиту та відповідних документів, визначених договором, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставин, що перешкоджають видачі або передачі (статті 2, 3, 6, 10, 11 Європейської конвенції та Додаткові протоколи до неї 1975 і 1978 рр., ст. 57 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. тощо). Зокрема, видача затриманих осіб не здійснюється: за політичні та військові правопорушення; у зв'язку із закінченням строків давності; якщо на території сторони, до якої звертаються із запитом, винесено вирок суду чи постанову про закриття справи за тим же обвинуваченням, у зв'язку з пред'явленням якого вимагається видача; якщо порушується питання про видачу громадян України або осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні; особи, яка має в Україні статус біженця; якщо сторона, яка надсилає запит, не надасть Україні достатніх гарантій того, що вирок з покаранням у вигляді смертної кари не буде виконаний у тому випадку, якщо правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством держави, що надсилає запит; злочин, у зв'язку з яким вимагається видача, відповідно до законодавства сторони, яка запитує, або України переслідується в порядку приватного обвинувачення; злочин, у зв'язку з вчиненням якого вимагається видача, карається позбавленням волі на максимальний строк не менше одного року або менш суворим покаранням та інше. Хоча постанова Пленуму Верховного Суду України якоюсь мірою розширює предмет судового розгляду в ході такої процедури порівняно із текстом КПК, компетенція слідчого судді, як і раніше, обмежена перевіркою суто формальних аспектів рішення про екстрадицію і не пов'язана з оцінкою дійсного ризику для затриманого бути підданим смертній карі або поганого поведження на території держави, яка надіслала запит і т. ін.

Таким чином, як видається, доцільним є вже на стадії оскарження рішень про видачу (екстрадицію) у слідчого судді надати право особам, відносно яких прийнято рішення про екстрадицію, оскаржувати результати екстрадиційної перевірки.

Як свідчать матеріали судової практики в наступній апеляційній інстанції, саме матеріали екстрадиційних перевірок, а точніше

факти, які є підставою для прийняття рішень про екстрадицію, є найчастіше предметом оскарження. З цією метою пропонується внести зміни до ч. 3 ст. 587 КПК, вказавши, що «матеріали екстрадиційної перевірки разом із висновком щодо такої перевірки надсилаються відповідному центральному органу України та особі, відносно якої проводилася екстрадиційна перевірка».

На нашу думку, ст. 587 КПК доцільно доповнити ще однією частиною, яку пропонується викласти в такій редакції: «результати екстрадиційної перевірки можуть бути оскаржені у слідчого судді особою, стосовно якої вона проводилася, її захисником чи законним представником, в межах територіальної юрисдикції якого така особа утримується під вартою або в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України, якщо відносно до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний з утриманням під вартою».

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом десяти днів з дня її надходження до суду.

Судовий розгляд проводиться за участю представника компетентного органу, який проводив екстрадиційну перевірку особи, до якої було прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у справі.

За результатами розгляду слідчий суддя виносить одну з ухвал:

1) про визнання результатів екстрадиційної перевірки, постанови про видачу особи іноземній державі для здійснення кримінального переслідування і (або) відбування покарання або про видачу особи іноземній державі для проведення процесуальних дій з її участю як обвинуваченого законними;

2) про визнання результатів екстрадиційної перевірки, постанови про видачу особи іноземній державі для здійснення кримінального переслідування і (або) відбування покарання незаконним, його скасування, скасування запобіжного заходу та звільнення особи з-під варти, домашнього арешту;

3) про визнання результатів екстрадиційної перевірки, постанови про видачу особи іноземній державі для проведення процесуальних дій з її участю як обвинуваченого незаконною і про її скасування.

За авторською логікою саме ці ухвали слідчого судді можуть бути оскаржені в апеляційній інстанції, на цій стадії відбувається перевірка законності, обґрунтованості та справедливості ухвали слідчого судді на основі безпосереднього дослідження судом не тільки вже наявних у справі, але і нових доказів, у тому числі і фактів, які наведені у запиті про екстрадицію і які оскаржуються стороною захисту.

За такого підходу принципових змін потребує і ч. 4 ст. 591 КПК, яку доцільно змінити, зазначивши, що «при розгляді скарги слідчий суддя досліджує всі питання, які стосуються предмету оскарження, на цій підставі перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами України та іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію)».

Про те, що судові органи в принципі мають право перевіряти законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави, свідчить той факт, що свого часу римський апеляційний суд відмовився екстрадувати А. Авакова в Україну, оскільки не побачив підстав для такої дії, оскільки визнав, що кримінальне переслідування А. Авакова в Україні є політично мотивованим¹.

Що стосується строків розгляду скарги та суб'єктів оскарження, то відповідно до ч. 3 ст. 591 КПК розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів з дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, до якої прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у провадженні. Цей перелік суб'єктів оскарження аналогічний тому, що наведений у ч. 3 ст. 306 КПК, але оскільки в процесі екстрадиції беруть участь особи, які не задіяні у стандартній процедурі досудового розслідування, то, на нашу думку, такий перелік може бути розширений за рахунок участі в апеляційному провадженні перекладача, якщо перекладач брав участь у попередніх етапах провадження, представника іноземної держави, який був задіяний у провадженні, представників Генеральної Прокуратури України, Міністерства юстиції України, які приймали рішення про екстрадицію. Рішення про залучення цих осіб до розгляду скарги має приймати апеляційний суд

¹ Італійський суд отказався видавати Авакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glagol.in.ua/2012/10/25/italyanskiy-sud-otkazalsya-vyidavat-avakova/>.

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

Відповідно вказаний перелік осіб має бути відкритим, тому в ч. 3 ст. 591 КПК доцільно вказати, що судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, до якої прийнято рішення про видачу, її захисника, законного представника, перекладача, якщо він брав участь у провадженні; за рішенням суду – представників центральних органів, які приймали рішення про видачу.

Продовжуючи досліджувати зазначену проблему, можна звернути увагу на те, що суперечливою є норма стосовно надання прокурору виключного права на касаційне оскарження. Відповідно до ч. 7 ст. 591 КПК ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку лише прокурором з мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

Таке положення вступає у протиріччя із ч. 2 ст. 24 КПК, якою гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Як видається, такий підхід є дискримінаційним по відношенню до інших учасників кримінального провадження, яке пов'язано з екстрадицією, порушує їх права, ставить сторони у нерівні процесуальні умови, окрім того, за своєю суттю ця норма суперечить логіці кримінального процесу як такого.

У мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 р.¹ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно

¹ Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 6. – Ст. 245.

відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах.

Про те, що право на касаційне оскарження має бути надано і стороні обвинувачення, свідчить і судова практика. Наприклад, Апеляційний суд Рівненської області розглянув апеляцію адвоката на постанову Рівненського міського суду, якою було відмовлено у задоволенні скарги адвоката на наказ Міністерства юстиції України «Про видачу (екстрадицію) гр. П. з України до Російської Федерації для виконання вироку суду».

У поданій на постанову суду апеляції захисник особи, стосовно якої застосовується процедура екстрадиції, посилається на невідповідність висновків суду, викладених у постанові, фактичним обставинам справи. Він вважає, що екстрадиційна перевірка щодо можливості видачі проведена неповно, зокрема, не перевірено факт звернення особи із заявою про надання їй статусу біженця. Захисник зазначає, що на цей час не розглянуто адміністративний позов щодо незаконного прийняття рішення про відмову цій особі про визнання її біженцем, а згідно ч. 4 ст. 12 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту» до моменту визнання особи біженцем вона перебуває під охороною держави Україна і не підлягає видачі.

Суд дослідив матеріали екстрадиційної перевірки, проведеної прокуратурою Рівненської області і встановив, що гр. П. перебував у міждержавному розшуку з 31 березня 2006 р. і був затриманий у м. Рівному 17 серпня 2011 р. 20 серпня 2011 р. до нього було застосовано тимчасовий арешт на 40 діб до надходження запиту про його видачу компетентним органам Російської Федерації.

Із висновку за результатами розгляду запиту про видачу (екстрадицію) вбачається, що така особа не є громадянином України, а 17 жовтня 2011 р. сектором міграційної служби у Рівненській області йому було відмовлено в оформленні документів для вирішення питання про визнання його біженцем, на підставі того, що така особа знаходиться у міждержавному розшуку, довгий час нелегально перебувала на території України, після цього гр. П. подав адміністративний позов щодо

3.2. Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи

незаконного прийняття рішення про відмову про визнання його біженцем. У той же час із матеріалів екстрадиційної перевірки випливає, що гр. П. взагалі не звертався до органів міграційної служби України з питань надання притулку та статусу біженця¹.

Не звернувши уваги на вказані суперечності, не взявши до уваги і аргументи сторони захисту, відповідно до яких Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» у ст. 6 визначені умови, за яких особа не визнається біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, до яких не входять ті обставини, які наведені у рішенні міграційної служби, суд дійшов висновку про відсутність законних підстав для задоволення скарги захисника на наказ Міністерства юстиції України про видачу (екстрадицію) такої особи з України до Російської Федерації. Відповідно можна стверджувати, що фактично порушені права особи на всебічний розгляд справи і виправити у подальшому цей недолік фактично неможливо, у зв'язку із цим, як здається, право на оскарження рішень в касаційній інстанції стосовно екстрадиції має бути надано всім учасникам провадження з будь-яких підстав.

На нашу думку, норму, що викладена у ч. 7 ст. 591 КПК, має сенс доповнити положенням, відповідно до якого «ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку особою та її захисником з мотивів неправильного застосування судом норм Кримінального процесуального кодексу, норм міжнародних договорів України, якщо таке рішення стосується прав, свобод чи інтересів особи».

Таким чином, сучасне процесуальне право в частині оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи має певні недоліки, як на рівні міжнародних гарантій законності такої процедури, так і на рівні національного законодавства. Відповідно такі гарантії потребують розширення у напрямі надання вказаним особам права на оскарження рішень про екстрадицію на усіх рівнях, а також у напрямі уточнення окремих положень Кримінального процесуального кодексу, спрямованих на розширення повноважень судових органів при розгляді скарг стосовно видачі (екстрадиції).

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень справа № 664/2168/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32152089>.

Висновки до розділу 3

Екстрадиція відіграє вирішальну роль у сфері міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві. Будучи формою правової допомоги у кримінальних справах, екстрадиція є важливим інструментом боротьби із злочинністю, який, у силу своєї процесуальної природи, базується на нормах, що визначають права людини і громадянина в екстрадиційному провадженні, забезпечують законні інтереси осіб, до яких застосовуються екстрадиційні процедури.

Процедура екстрадиції складається з низки етапів, на кожному з яких особи, відносно яких порушена процедура екстрадиції, мають певний обсяг прав і гарантій, при цьому сам цей порядок виступає тією гарантією, що забезпечує прийняття справедливого й законного рішення відносно видачі таких осіб. Порушення етапності процедур екстрадиції тягне за собою неправомірність прийнятого рішення, а в межах кожного з етапів порушення процесуальних гарантій, які притаманні конкретному етапу, стає підставою для оскарження рішення щодо екстрадиції.

Недоречно вважати принцип презумпції невинуватості гарантією для осіб, стосовно яких застосовується процедура екстрадиції: цей принцип у цьому випадку не діє, оскільки екстрадиція не є покаранням, а застосування цього принципу перешкоджає забезпеченню швидкого вирішення питань щодо екстрадиції.

Частина 2 ст. 575 КПК України пропонується доповнити положенням, що клопотання про видачу особи складається в письмовій формі й має містити: 1) найменування запитуючої установи; 2) найменування запитуваної установи; 3) назву справи, з якої запитується правова допомога; імена і прізвища сторін, підозрюваних, обвинувачених, підсудних або засуджених, потерпілих, місце їх постійного або тимчасового проживання, громадянство, зайняття, а у кримінальних справах також місце і дату народження, імена їх батьків, а щодо юридичних осіб – їх назву і місцезнаходження; 5) імена, прізвища і адреси представників осіб, які вказані в п. 4; 6) зміст клопотання і необхідну для його виконання інформацію, зокрема, імена, прізвища та адреси

свідків, якщо вони відомі; 7) опис фактичних обставин і юридичну кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення.

За наявності певних гарантій видача можлива, навіть якщо рішення стосовно особи прийнято у заочному провадженні. Запропоновано передбачити в діючому КПК України окрему главу «Спеціальне (заочне) провадження», в якій визначити всі аспекти процесуального порядку, що стосується застосування спеціального (заочного) судового провадження. З огляду на специфіку процедури екстрадиції, перелік прав адвоката доцільно визначити в окремій статті КПК, пропонується текст такої статі та уточнений перелік цих прав.

Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) є невід'ємним правом особи, відносно якої застосовується ця процедура, найважливішою гарантією того, що до таких осіб буде застосована належна процедура, а права людини і громадянина під час екстрадиції не зазнають утисків. Підставою для такого оскарження має бути порушення законодавчих норм національного та міжнародного права, які стосуються всіх аспектів видачі (екстрадиції).

Водночас ця гарантія є найбільш проблемною з точки зору як теорії процесуального права, так і її правозастосування. Доведено, що стосовно екстрадиції діючий КПК України надає чіткий перелік рішень, які можуть бути оскаржені і, як видається, такий перелік є вичерпним і не потребує розширення. У результаті аналізу норм КПК встановлено, що предметом оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи відповідно до норм КПК є: рішення про тимчасовий арешт (ст. 583 КПК); рішення про екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК); рішення про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585 КПК); рішення про видачу (ст. 590 КПК).

Запропоновано внести зміни до ч. 4 ст. 591 КПК України, зазначивши, що «при розгляді скарги слідчий суддя досліджує всі питання, які стосуються предмета оскарження, на цій підставі перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами України та іноземної держави у справі стосовно особи, до якої надійшов запит про видачу (екстрадицію)».

ВИСНОВКИ

Передбачений КПК України порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, будучи вперше закріпленим на рівні національного законодавства, становить зміст окремого провадження в системі кримінального судочинства України та містить систему гарантій захисту прав особи – суб'єкта відповідних правових відносин.

Кримінальними процесуальними гарантіями прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є визначені законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, засоби та способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, що застосовуються з метою реалізації завдань кримінального провадження.

Систему кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження утворюють такі взаємопов'язані між собою й взаємообумовлені складові: загальні засади кримінального провадження; кримінальна процесуальна форма здійснення цього виду міжнародного співробітництва; процесуальний статус особи – суб'єкта правових відносин, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням міжнародного співробітництва; кримінальний процесуальний механізм реалізації прав учасників кримінального провадження при здійсненні міжнародного співробітництва. При цьому інтегративною якістю системи кримінальних процесуальних гарантій виступає стан правової захищеності особи, яка залучається до участі у даному провадженні.

Кримінальні процесуальні гарантії при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження можуть бути класифіковані на такі групи:

- 1) за критерієм їх функціонального призначення: гарантії, спрямовані на захист прав людини при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; гарантії, спрямовані на додержання процесуальної форми при здійсненні міжнародного

співробітництва під час кримінального провадження і забезпечення національних інтересів у цій сфері; організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

2) за критерієм поширення їх дії: загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій.

Дотримання встановленого законом і міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги має значення як в аспекті захисту прав осіб – суб'єктів відповідних правових відносин, так і стосовно надання доказового значення фактичним даним, отриманим у ході міжнародного співробітництва.

Передбачений КПК України порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги включає в себе такі етапи:

1) отримання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК);

2) розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу (ст. 554 КПК), прийняття рішення з приводу надання допомоги або відмови виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК);

3) виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК);

4) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги (ст. 560 КПК).

При здійсненні міжнародного співробітництва у формі надання міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій кримінальна процесуальна форма є диференційованою, що зна-

ходить свій прояв у закріпленні загального (стандартного), спрощеного та ускладненого порядку, який, насамперед, залежить від наявності відповідного міжнародного договору та передбаченого ним порядку міжнародних зносин у цій сфері.

Гарантією захисту прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження є передбачений КПК України порядок реалізації права на судовий захист шляхом оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги на території України як гарантія забезпечення прав особи, який, разом із тим, не є досконалим. Адже КПК України містить лише загальну норму щодо того, що таке оскарження здійснюється в порядку, передбаченому законами України. Враховуючи кримінальний процесуальний характер правовідносин, які зумовлюють необхідність реалізації права на оскарження, зроблено висновок про доцільність здійснення такого оскарження в порядку кримінального судочинства, а розгляду скарги – слідчим суддею.

Будучи окремим видом міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиція), здійснюється з дотриманням усіх без винятку загальних засад кримінального провадження, в тому числі презумпції невинуватості. При цьому норми, які утворюють нормативний зміст презумпції невинуватості та порядок видачі особи (екстрадиції) не суперечать одна одній, оскільки екстрадиція має розглядатися винятково як необхідна умова для подальшого здійснення правосуддя та вирішення питання винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину.

Встановлено прогалину правового регулювання порядку міжнародного співробітництва у формі видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції), щодо вимог до форми та змісту рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. КПК України не передбачає його форми, а застосування загальної норми, що міститься у ст. 110 КПК України, унеможливується, оскільки

Міністерство юстиції та Генеральна прокуратура України як центральні органи щодо видачі особи (екстрадиції) не вказані в ній як суб'єкти прийняття процесуальних рішень. У зв'язку з цим пропонується закріпити окреме положення у гл. 44 КПК України.

З метою забезпечення судовим захистом прав особи, видача (екстрадиція) якої запитується, необхідно поширити на неї права прокурора, передбаченого КПК України, на касаційне оскарження ухвали апеляційного суду, яку він постановляє за результатами розгляду ухвали слідчого судді. У зв'язку з цим пропонується ч. 7 ст. 591 КПК України доповнити положенням, відповідно до якого ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку особою, видача якої запитується, з мотивів неправильного застосування судом норм КПК України, норм міжнародних договорів України, якщо таке рішення стосується прав, свобод та інтересів особи.

Запропоновано шляхи вдосконалення процесуального механізму гарантування прав осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях, що пов'язані з міжнародним співробітництвом, зокрема: а) ст. 554 КПК України не визначає строків розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, але виходячи з вимог ст. 28 КПК України, запит має бути розглянутий у розумні строки, відповідно бажаний термін виконання запиту є важливим орієнтиром для планування та виконання тієї або іншої процесуальної дії; б) запропоновано уточнити редакцію ч. 1 ст. 572 КПК України, зазначивши, що «особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано чи може бути завдано шкоди їх правам, свободам і законним інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду»; в) наголошено на необхідності доповнити КПК України окремою статтею, в якій мають бути закріплені процесуальні права захисника та представника при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров В. А. Досудебное производство и судебный контроль: модели соотношения. Досудебное производство (актуальные проблемы теории и практики) : материалы науч.-практ. конф. / В. А. Азаров. – Омск : Ом. акад. МВД России, 2002. – С. 65–70.

2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/umova>.

3. Акрамходжаев Б. Т. Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б. Т. Акрамходжаев. – М., 1991. – 24 с.

4. Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе / С. А. Александров. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1976. – 164 с.

5. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 252 с.

6. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА, 2001. – 176 с.

7. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Аленин. – Одесса : Центрально-Украинское изд-во, 2002. – 264 с.

8. Антонович Е. К. Институт обжалования на досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. К. Антонович. – М., 2009. – 24 с.

9. Артамонов А. Н. Обжалование действий и решений органов / Артамонов А. Н. Обжалование действий и решений органов расследования в досудебных стадиях российского уголовного процесса : автореферат дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Артамонов. – Омск, 2003. – 22 с.

10. Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – Київ : ІКЦ «Леста», 2005. – 116 с.

11. Бастрыкин А. И. Процессуальные проблемы участия СССР в международной борьбе с преступностью / А. И. Бастрыкин. – Л., 1985. – 99 с.

12. Безносюк А. М. Процесуальний статус учасників кримінального провадження в системі кримінальних процесуальних гарантій [Електронний ресурс] / А. М. Безносюк. – Режим доступу : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=635%3A071013-15&catid=82%3A51013&Itemid=101&lang=ru.

13. Белобородов С. В. Принцип широкой свободы обжалования в уголовном судопроизводстве России : дис. ... канд. юрид. наук / С. В. Белобородов. – Н. Новгород, 2006. – 250 с.

14. Березняк В. С. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. С. Березняк ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

15. Бирюков П. Н. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система Российской Федерации: теоретические проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / П. Н. Бирюков. – Воронеж, 2001. – 368 с.

16. Бобечко Н. Р. Перегляд судових рішень в порядку виняткового провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. Р. Бобечко. – К., 2004. – 187 с.

17. Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. А. Боброва. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 163 с.

18. Богомолов А. А. Процессуальные гарантии правильности и своевременности рассмотрения и разрешения гражданских дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Богомолов. – Саратов, 2004. – 23 с.

19. Богуцька А. В. Видача особи (екстрадиція) в міжнародно-правовому співробітництві Генеральної прокуратури України / А. В. Богуцька // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 3. – С. 117–121.

20. Бойцов А. И. Выдача преступников / А. И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 793 с.

21. Бородовська Н. О. Забезпечення кримінально-процесуального статусу особи, засудженої судами України до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. О. Бородовська. – Івано-Франківськ, 2006. – 205 с.

22. Будников В. Л. Обжалование действий и решений должностных лиц в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Будников. – М., 1984. – 20 с.

23. Валеев Р. М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики) / Р. М. Валеев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 126 с.

24. Валігура Д. М. Оскарження рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину [Електронний ресурс] / Д. М. Валігура – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/11972-oskarzhennya-rishennya-pro-zatrimannya-osobi-za-pidozroyu-u-vchinenni-zlochynu.html>

25. Васильев С. В. Гражданский процесс : учеб. пособие / С. В. Васильев. – Харьков : ООО «Одиссей», 2006. – 512 с.

26. Васильев Ю. Г. Институт выдачи преступников (экстрадиции) как отдельный институт права / Ю. Г. Васильев // ГиП. – 2003. – № 3. – С. 67–78.

27. Вениаминов А. Г. Институт экстрадиции как форма международно-правового сотрудничества Российской Федерации в сфере уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Г. Вениаминов. – М., 2010. – 27 с.

28. Виноградова О. Г. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Виноградова. – Харьков, 2000. – 230 с.

29. Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини / О. І. Виноградова // Адвокат. – 1999. – № 1. – С. 13-14.

30. Вихрист С. М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С. М. Вихрист. – Харьков, 2003. – 163 с.

31. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Д. Воеводин. – М. : ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 304 с.

32. Волеводз А. Г. Методика заявления ходатайств о международной правовой помощи по уголовным делам / А. Г. Волеводз // Прокурорская и следственная практика – орган Координационного Совета Генеральных прокуроров стран СНГ. – 2001. – № 1 – 2. – С. 169–182.

33. Волженкина В. М. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции / В. М. Волженкина. – СПб. : ЮИ Ген. прокуратуры РФ, 1998. – 42 с.

34. Волженкина В. М. Применение норм международного права в российском уголовном процессе (Проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Волженкина. – М., 1999. – 204 с.

35. Второй дополнительный протокол к Европейской конвенции о взаимной правовой помощи по уголовным делам. від 8 ноября 2001 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://conventions.soe.int/Treaty/rus/Treaties/Html/182.htm>.

36. Гавриш Т. С. Кримінально-процесуальні аспекти міжнародного співробітництва України у галузі надання правової допомоги в кримінальних справах / Т. С. Гавриш // Вісник. – Хмельницький, 2003. – № 3-4 (7-8). – С. 252–258.

37. Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах (проблеми сучасного співробітництва України) : монографія / Т. С. Гавриш. – Харків : Право, 2006. – 192 с.

38. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 165 с.

39. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу / І. В. Гловюк. – Одеса : Фенікс, 2010. – 231 с.

40. Головатий С. П. Верховенство права: Ідея. Доктрина. Принцип : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С. П. Головатий. – Київ, 2008. – 25 с.

41. Горбань О. М. Основи теорії систем та системного аналізу / О. М. Горбань, В. Є. Бахрушин. – Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2004. – 204 с.

42. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 258 с.

43. Гражданский процесс : учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Проспект, 2000. – 472 с.

44. Гриненко А. В. Уголовный процесс. Общая часть : учебник / под ред. А. В. Гриненко. – М. : Норма, 2009. – 496 с.

45. Грошевий Ю. М. Досудове розслідування кримінальних справ : навч.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевой, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило ; за заг. ред. Ю. М. Грошевого. – Харків : ФІНИ, 2009. – 328 с.

46. Демидюк О. Б. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права / О. Б. Демидюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Вип. 2. – С. 134–138.

47. Дереза В. Надання міжнародно-правової допомоги та екстрадиція / В. Дереза // Вісник прокуратури. – 2007. – № 11. – С. 35–38.

48. Деришев Ю. В. Концепция уголовного досудебного производства в правовой доктрине современной России : монографія / Ю. В. Деришев. – Омск, 2004. – 340 с.

49. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU93089U.html.

50. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_604.

51. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.kosylo.com/ua/dogovir_ua_pl.html.

52. Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156_026

53. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 22.11.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/451/95-вр>.

54. Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 03.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/356_012.

55. Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних справах від 09.10.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/760_023.

56. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 16.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/076_005.

57. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203_018.

58. Договір про порядок перебування і взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць СНД від 04.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_836.

59. Договір між Україною і Монголією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/203_018.

60. Дроздов О. М. Екстрадиція в кримінальному судочинстві України / О. М. Дроздов // Вісник прокуратури. – 2011. – №11. – С. 49–59.

61. Дроздов О. М. Конституція як джерело кримінально-процесуального права України [Електронний ресурс] / О. М. Дроздов. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2734>

62. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників Рада Європи від 17.03.1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.

63. Европейский суд по правам человека. Избранные постановления и решения 2001 г. Ч. 1 / Отв. ред. Ю. Ю. Берестнев. – М. : Юрид. лит., 2004. – 688 с.

64. Европейский Суд по правам человека. Избранные постановления и решения 2001 года. Ч. 2 / сост. : Л. И. Брычева, М. В. Виноградов, П. А. Лаптев, Д. В. Юзвиков ; отв. ред. Ю. Ю. Берестнев. – М. : Юрид. лит., 2004. – 672 с.

65. Европейский Суд по правам человека: Избранные решения : в 2 т. – Т. 1 / ред. В. А. Туманов. – М. : НОРМА, 2001. – 856 с.

66. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

67. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033.

68. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

69. Європейський Суд з прав людини п'ята секція справа «Байсаков та інші проти України» від 18.05.2010 р. (Заява № 54131/08) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aau.edu.ua/static/III/texts/judgements-v-ukraine_art3.pdf.

70. Єдина конвенція про наркотичні засоби (з доповненнями) від 30.03.1961 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_177.

71. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 219/1253/2013-к. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29583857>.

72. Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 11-88/12. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14598659>.

73. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 18-5/27-5/2010. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3102544>.

74. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1-кс/463/14/14. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36868068>.

75. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 664/2168/13-к. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32152089>.

76. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28088695>.

77. Єдиний Державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37982303>.

78. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 121/109/11-к. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36164073>.

79. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1407/1890/2013. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16213561>.

80. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1715/17534/12. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28415315>.

81. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 204/2789/13-к. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-204-2789-13-k-rusnak-a-i-19-04-2013-ne-viznacheno-s>.

82. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 259/2130/12-к. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31002422>.

83. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 344/409/13 к. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28088695>.

84. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 429/3184/13к. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36697985>.

85. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 761/19887/13-к. – Режим доступу : <http://legalexpert.in.ua/library/edinij-derzhavnij-restr-sudovix-rshen.html>.

86. Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 40301/07– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/168068>.

87. Єдиний реєстр судових рішень. Справа № 4-486/11. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21279671>.

88. Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

89. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/1204.htm.

90. Зимин В. П. Правовое обеспечение участия правоохранительных органов России в международном сотрудничестве по борьбе с преступностью / В. П. Зимин // Проблемы расследования преступлений в условиях формирования правового пространства СНГ и развития международного сотрудничества : сб. статей. – СПб., 1994. – С. 20–25.

91. Зинатуллин З. З. Судебная власть и правосудие по уголовным делам: соотношение с судебным контролем / З. З. Зинатуллин, В. В. Зезянов // Российский судья. – 2005. – №5. – С. 18–20.

92. Иванов Ю. А. Уголовно-процессуальные гарантии. Курс советского уголовного процесса: общая часть / Ю. А. Иванов. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.

93. Итальянский суд отказался выдавать Авакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://glagol.in.ua/2012/10/25/italyanskiy-sud-otkazalsya-vyidavat-avakova/#ixzz36UTN2POZ>.

94. Інструкція про організаційно-протокольне забезпечення заходів міжнародного співробітництва, які здійснюються органами прокуратури України (із змінами відповідно до наказу Генерального прокурора України від 30.01.2014 р. № 8гн-2). – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

95. Калугин А. Г. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: вопросы теории и практики : учеб. пособие / А. Г. Калугин, Д. В. Шинкевич. – Красноярск : Изд-во СибЮИ МВД России, 2006. – 192 с.

96. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. И. Капинус. – М., 2001. – 56 с.

97. Капліна О. В. Проблеми створення належного правового механізму захисту прав заявника про вчинений злочин / О. В. Капліна, О. М. Дроздов // Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. – № 4 (56). – С. 386–395.

98. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.

99. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.

100. Ковтун Н. Н. Практика судебного контроля за решениями и действиями (бездействием) публичных процессуальных органов, ограничивающими права и законные интересы личности в уголовном процессе. Учебно-практическое пособие / Н. Н. Ковтун, Р. В. Ярцев. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вят. акад. гос. службы, 2006. – 112 с.

101. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

102. Колоколов Н. А. Порядок и сроки обжалования в суд решений и действий органов предварительного расследований / Н. А. Колоколов // Адвокатская практика. – 2000. – 2. – С. 20–29.

103. Комаров С. А. Общая теория государства и права: курс лекций / С. А. Комаров. – М. : Манускрипт. 1996. – 312 с.

104. Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

105. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

106. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

107. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_155.

108. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

109. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_619.

110. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

111. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_082.

112. Константинов П. Рассмотрение жалоб на действия (бездействие) дознавателя, следователя и прокурора / П. Константинов, А. Стуканов // Законность. – 2005. – № 6. – С. 12–15.

113. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

114. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид наук / В. М. Корнуков. – Саратов, 1987. – 415 с.

115. Костенко Н. И. Проблемы международноправового регулирования института выдачи (экстрадиции) / Н. И. Костенко // Государство и право. – 2002. – № 5. – С. 68–76.

116. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Ю. Костюченко. – Київ, 2005. – 24 с.

117. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

118. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків : Право, 2010. – 608 с.

119. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 9-10. – № 11-12, № 13. – Ст. 88.

120. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

121. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Харків : Право, 2012. – 768 с.

122. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Харків : Право, 2012. – 664 с.

123. Кротова Л. А. Процессуальные гарантии достижения задач уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. А. Кротова. – Казань, 1982. – 22 с.

124. Крстич Й. Ускорение процесса предоставления международной правовой помощи через прямое правовое общение прокуроров / Й. Крстич // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 102–106.

125. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. Предмет, цель, содержание / Э. Ф. Куцова. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.

126. Куцова Э. Ф. Советская кассация как гарантия законности в правосудии / Э. Ф. Куцова. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1957. – 227 с.

127. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.

128. Лановенко О. С. Процесуальні гарантії захисту прав та охоронюваних інтересів учасників кримінального провадження [Електронний ресурс] / О. С. Лановенко. – Режим доступу : <http://apdr.in.ua/v67/100.pdf>.

129. Летучих В. И. Конституционный принцип обжалования в досудебных стадиях советского уголовного процесса : учеб. пособие / В. И. Летучих. – Омск, 1981. – 67 с.

130. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2005. – 456 с.

131. Лобойко Л. М. Поняття кримінально-процесуальної дії / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко // Вісн. Запорізь. юрид. ін-ту. – 2004. – Вип. 1 (26). – С. 208–219.

132. Лосицкая Л. Применение конвенций «О взаимной помощи по уголовным делам» и «О выдаче» / Л. Лосицкая // Российская юстиция. – М.: Юрид. лит., 2000. – № 12. – С. 8-10.

133. Лукашева Е. А. Эффективность юридических механизмов защиты прав человека: политические, экономические, социально-психологические аспекты / Е. А. Лукашева // Конституция Российской Федерации и совершенствование механизмов защиты прав человека. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1994. – С. 5–37.

134. Лукашевич В. З. Гарантии прав обвиняемого в стадиях предварительного расследования и предания суду : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. З. Лукашевич. – Л., 1967. – 32 с.

135. Лукашук И. И. Функционирование международного права / И. И. Лукашук ; отв. ред. Р. А. Мюллерсон. – М. : Наука, 1992. – 222 с.

136. Лукашук И. И. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве. Учебно-практическое пособие / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : Рос. Юрид. изд. дом, 1998. – 160 с.

137. Лукашук И. И. Международное уголовное право : Учебник / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : Спарк, 1999. – 287 с.

138. Лысенков С. Л. Гарантии прав и свобод личности в советском обществе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. Л. Лысенков. – Киев, 1976. – 23 с.

139. Максимов О. А. Правовой институт ходатайств и жалоб на досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Максимов. – М., 2005. – 223 с.

140. Малько А. В. Об ограничениях прав и свобод человека и гражданина в проекте Конституции РФ / А. В. Малько // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 97–101.

141. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Ф. Мартенс. – СПб., 1896. – Т. 2. – 609 с.

142. Мартынич Е. Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве / Е. Г. Мартынич, В. П. Радьков, В. Е. Юрченко ; под ред. Т. И. Карпова. – Кишинев : Штиинца, 1982. – 188 с.

143. Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правових зв'язків та європейської інтеграції Генеральної прокуратури України у 2013 р. – Київ, 2014 р. – С. 2-4.

144. Международное право : учебник для вузов / отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 584 с.

145. Международный пакт о гражданских и политических правах, принятый резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/ractpol.Shtml.

146. Мельников А. А. Правовые проблемы положения личности в советском гражданском процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. А. Мельников. – М., 1970. – 40 с.

147. Милинчук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития / В. В. Милинчук. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 352 с.

148. Минкова Ю. В. Принципы института выдачи (экстрадиции) в международном праве : монография / Ю.В. Минкова. – М. : Изд-во РУДН, 2002. – 86 с.

149. Михайлюк О. А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Михайлюк. – Київ, 2007. – 202 с.

150. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_087.

151. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

152. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

153. Мова, якою здійснюється кримінальне провадження [Електронний ресурс] / Б. Якимчук // Віче. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3482/>.

154. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ // Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств (постановление № 7-6 от 17.02.1996 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/901914840>.

155. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / А. В. Молдован. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

156. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків : Фактор, 2013. – 1072 с.

157. Научно-практический комментарий к Федеральному закону от 31 мая 2002 г. № 63-ФЗ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (постатейный) / под ред. А. Г. Кучерены. – М., 2009. – 95 с.

158. Недбайло П. Е. О юридических гарантиях правильного осуществления советских правовых норм / П. Е. Недбайло // Сов. государство и право. – 1957. – № 6. – С. 20–29.

159. Нестеренко С. С. Генезис гарантій прав і свобод людини в інституті екстрадиції / С. С. Нестеренко // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2 (30). – С. 276–279.

160. Никольский Д. П. О выдаче преступников по началам международного права / Д. П. Никольский. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1884. – 540 с.

161. Нисневич К. М. Процессуальные гарантии защиты личности от незаконного и необоснованного обвинения и ограничения ее прав и свобод в стадии предварительного расследования : дис. ... канд. юрид. наук / К. М. Нисневич. – СПб., 2003. – 216 с.

162. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в РФ [Электронный ресурс] : Федеральный закон от 31.05.2002 г. № 63. – Режим доступа : http://www.fparf.ru/federal/fz_ob_advokature.htm.

163. Об адвокатской деятельности [Электронный ресурс] : Закон Республики Армения. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1483&lang=rus>.

164. Обеспечение права на обжалование процессуальных решений, действий или бездействия – новый УПК [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://criminal.juris-consult.com.ua/spravochniki/ugolovnyj-protsess/novyj-upk/26-statya-24-obespechenie-prava-na-obzhalovanie-processualnyh-reshenij-dejstvij-ili-bezdejstviya-novyj-upk>.

165. Олефіренко Е. О. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. О. Олефіренко. – Ірпінь, 2006. – 221 с.

166. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. – Київ : Алерта, КНТ, 2008. – 472 с.

167. Оніщенко Н. М. Соціальна та юридична ефективність законодавства / Оніщенко Н. М., С. В. Бобровник. – Київ : Наук. думка, 1995. – С. 13–26.

168. Основні положення про роль адвокатів від 01.08.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_83.

169. Основные принципы, касающиеся роли юристов (приняты VIII Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в августе 1990 г. в Гаване) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.zakonprost.ru/content/base/182629>.

170. Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / В. П. Панов. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 320 с.

171. Пашковский Н. И. Понятие и предмет международной правовой помощи по уголовным делам [Электронный ресурс] / Н. И. Пашковский. – Режим доступа : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=3438>.

172. Пиріг Н. М. Екстрадиція за кримінальним процесуальним кодексом України та практичні проблеми її реалізації / Н. М. Пиріг // Наше право. – 2013. – № 11. – С. 66–72.

173. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – Київ : Ін Юре, 1997. – 52 с.

174. Попелюшко В. О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора / В. О. Попелюшко // Адвокат. – № 10 (145). – 2012. – С 12–15.

175. Постанова № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з екстрадицією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-04>.

176. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

177. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 16. – Ст.146.

178. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини [Електронний ресурс] : Закон України від 07.10.2014 р. № 1689- VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.

179. Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного суду України від 08.10.2004 р. № 16. – Режим доступу : <http://advokat-ua.com.ua/postanova-vsu-8-10-2004-16>.

180. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування [Електронний ресурс] : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.11.2012 р. № 1640/0/4-12. – Режим доступу : <http://www.krapka.org.ua/?p=724>.

181. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

182. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18.02.1992 (Редакція від 26.10.2014). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

183. Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародно-правового співробітництва [Електронний ресурс] : Наказ № 8гн від 11.02. 2013 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.51809.0>.

184. Про Положення про Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/381/2011>.

185. Про попереднє ув'язнення [Електронний ресурс] : Закон України від 30.06.1993 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

186. Про правонаступництво України [Електронний ресурс] : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>.

187. Про Прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 1697-VII.

188. Прокофьева Д. Е. Экстрадиционная проверка / Д. Е. Прокофьева // Законность. – 2010 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_8069.html.

189. Протокол № 7 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (ст. 2) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1268911819>.

190. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2004. – 464 с.

191. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права / П. М. Рабінович. – Київ : Атіка, 2001. – С. 158–161.

192. Рекомендація Rec(2006)8 Комітету Міністрів до держав-членів щодо надання допомоги потерпілим від злочинів: затверджена Комітетом Міністрів 14.06.2006 р. на 967-му з'їзді Депутатів від Міністрів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.commonground.org.ua/dld/doc/Rec_2006%20_8_%20of%20CoE_ukr.pdf.

193. Рекомендація R (96) 8 щодо кримінальної політики в Європі в часи змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.km.ru/referats/5A7EB63249D04EF694D1DDD2DC380855>.

194. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «5/2010 Солдатенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrlawyers.org/index.php?id=1263312819>.

195. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 6. – Ст. 245.

196. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. у справі № 11-рп/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>.

197. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248–2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

198. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) Справа N 1-10/2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.

199. Ростовщиков И. В. Реализация прав личности и деятельность органов внутренних дел / И. В. Ростовщиков. – Воронеж, 1996. – 175 с.

200. Руда К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. М. Руда. – Харків, 2004. – 24 с.

201. Руководство по вопросам взаимной правовой помощи и экстрадиции. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности Вена. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/bookID=541321>.

202. Руководство по справедливому судопроизводству. Международная Амнистия. – М. : Права человека, 2003. – 196 с.

203. Рябинина Е. З. Защита по делам об экстрадиции : практ. пособие / Е. З. Рябинина. – М. : Права человека, 2011. – 160 с.

204. Савенкова О. В. Понятие и особенности гражданско–правовых гарантий / О. В. Савенкова, Ю. Е. Туктаров // Известия вузов. Серия: Правоведение. – 1999. – № 3. – С. 83–86.

205. Сафаров Н. А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики / Н. А. Сафаров. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 416 с.

206. Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. П. Свистуленко. – Київ, 2005. – 17 с.

207. Семенцов В. А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Семенцов. – Екатеринбург, 2006. – 446 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/kontseptualnye-osnovy-sistemy-sledstvennykh-deistvii-v-dosudebno-proizvodstve>.

208. Сердюк В. В. Загальні засади міжнародного співробітництва при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних справах: процесуальний аспект / В. В. Сердюк, Р. Ш. Бабанли // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 167–171.

209. Симсон Э. К. О невыдаче собственных подданных / Э. К. Симсон. – СПб. : Типолитограф. Р. Голике, 1892. – 425 с

210. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти / В. Ф. Сіренко // Законодавство: проблеми ефективності. – Київ, 1995. – С. 3–13.

211. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Київ : Алерта, 2009. – 520 с.

212. Слепнева И. Е. Проверка судом законности и обоснованности процессуальных решений органов расследования в досудебных стадиях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И. Е. Слепнева. – Волгоград, 1998. – 24 с.

213. Смирнов М. И. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества / М. И. Смирнов // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 92–95.

214. Смирнов М. І. Інститут взаємодії правової допомоги: діюча практика та перспективи розвитку / М. І. Смирнов // Юридична Україна. – 2003. – № 10. С. 65–69.

215. Смирнов М. І. Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу / М. І. Смирнов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – Донецьк, 2004. – № 1. – С. 187–196.

216. Смирнов М. І. Удосконалення інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах / М. І. Смирнов // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 4. – С. 115–118.

217. Сміх В. В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Сміх. – Львів, 2011 р. – 24 с.

218. Советский уголовный процесс / Б. Т. Безлепкин, Ю. Н. Белозеров, В. К. Бобров. – М. : ВКИ, 1990. – 430 с.

219. Соловьев А. Б. Законность в досудебных стадиях уголовного процесса России / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева, А. Г. Халиулин, Н. А. Якубович ; науч. ред. : А. Б. Соловьев, А. Г. Халиулин. – М. : Кемерово : Кузбассвузиздат, 1997. – 162 с.

220. Стринатко Ю. Д. Поняття та ознаки міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні / Ю. Д. Стринатко // ФП, 2012. – № 4. – С. 880 – 884.

221. Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1966. – 190 с.

222. Стройкова А. С. Гарантии прав обвиняемого на предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Стройкова. – Ростов-на-Дону, 2005. – 141 с.

223. Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М. : Инфра-М, 1997. – 570 с.

224. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.

225. Теория юридического процесса / под общ. ред. В. М. Горшенева. – Харьков : Изд-во при Харьк. ун-те ИО «Вища школа», 1983. – 192 с.

226. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.

227. Тертишник В. М. Проблеми істини та гарантії захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі / В. М. Тертишник, С. М. Смоков // Вісн. Одеськ. ін.-ту внутр. справ : наук. журн. – Одеса : МВС України. – 2000. – № 1. – С. 143–146.

228. Гуманізація процедури екстрадиції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення / О. М. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 50–55.

229. Сучасна типологічна модель кримінального процесу України: порівняльно-правовий аналіз / О. М. Толочко. – С. 322-325.

230. Томин В. Т. Очерки теории эффективного уголовного процесса / В. Т. Томин, М. П. Поляков, А. П. Попов ; под ред. проф. В. Т. Томина. – Пятигорск, 2000. – 240 с.

231. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Трофименко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2000. – 226 с.

232. Угода між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р. та від 19.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_143.

233. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про взаємний захист таємної інформації від 14.09.1998 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276_008.

234. Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/434_029.

235. Уголовно-процесуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trend.az/tags/7436/>.

236. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=133823>.

237. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 г. № 206-І. (с изменениями и дополнениями) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008442.

238. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

239. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

240. Уголовный кодекс Австрии. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.

241. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733>.

242. Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.

243. Уголовный процесс : курс лекций / под ред. В. И. Качалова, О. В. Качаловой. – М. : Омега-Л, 2004. – 408 с.

244. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посіб. / Л. Д. Удалова. – Киев : Кондор, 2005. – 152 с.

245. Украина отказалась выдать Адама Осмаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kurs.ru/1/10243247>.

246. Ухвала Європейського суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 08.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.search.ligazakon.ua>.

247. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский. – Москва, 1917 г. // Allpravo.Ru, 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc2472p/instrum4301/item4363.html>.

248. Філянiна Л. А. Міжнародно-правові аспекти надання правої допомоги під час кримінального провадження / Л. А. Філянiна // Науко-вий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 529–531.

249. Францифоров Ю. Ф. Право на обжалование действий и решение суда, прокурора, следователя и лица, производящего дознание / Ю. Ф. Францифоров, Н. А. Громов // Адвокатская практика. – 2000. – № 2. – С. 12–23.

250. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.

251. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / С. Я. Фурса, С. И. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред С. Я. Фурси. – Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. – 916 с.

252. Хван Л. Б. Некоторые вопросы регулирования адвокатской практики: сравнительно-правовой анализ законодательства стран СНГ (на материалах Армении, Азербайджана, Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана) / Л. Б. Хван // Журнал российского права. – 2001. – № 3. – С. 86–95.

253. Химичева Г. П. Понятие и назначение уголовного судопроизводства (уголовного процесса) / Г. П. Химичева, О. В. Химичева, А. И. Бородулин // Уголовный процесс: общая часть : учеб. пособие. – Вып. 1. – М., 2002. – 482 с.

254. Черноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. М. Черноус. – Київ, 2005. – 17 с.

255. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании пре ступлений : монографія / В. С. Шадрин. – 2-е изд. – Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. – 228 с.

256. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : монографія / О. Г. Шило. – Харків : Право, 2011. – 472 с.

257. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук / О. Г. Шило. – Харків, 2011. – 479 с.

258. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : академ. курс / М. Й. Штефан. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.

259. Щодо застосування конвенцій про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах [Електронний ресурс] : лист Міністерства юстиції України від 21.01.2006 р. № 26-53/7. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v53_7323-06.

260. Элементарные начала общей теории права [Электронный ресурс] : учеб. пособие для вузов / под общей ред. д-ра юрид. наук, проф. В. И. Червонюка. – М. : КолосС, 2003. – 544 с. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/~книги/Элементарные%20начала%20общей%20теории%20права/Процессуальные%20действия/>.

261. Энтин М. Л. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы / М. Л. Энтин – М. : Изд-во МНИМП, 1997. – 296 с.

262. Юрченко В. Е. Обеспечение прав потерпевшего в судебном разбирательстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Е. Юрченко. – Томск, 1972. – 22 с.

263. AH Maleki (represented by his son, Kambiz Maleki) v. Italy, Communication No 699/1996, U.N. Doc. CCPR/C/66/D/699/1996 (27 July 1999).

264. Am. J. Int'l L. – 1935.– No 1-2. – P. 300-301.

265. Bassiouni M. C. International Extradition: United States Law and Practice / M. C. Bassiouni. – 3d rev. ed. – N.Y. : Oceana Publications, 1996. – P. 388.

266. Betti S. New Prospects for Inter-State Cooperation in Criminal Matters: The Palermo Convention // Int'l Crim. L. Rev. 2003. – Vol. 3.– No 2. – P. 162.

267. Green M. International Law. 3-d ed. – L., 1987.

268. Lammasch H. Auslieferungspflicht und Asylrecht. Eine Studie über Theorie und Praxis des Internationalen Strafrechts. Leipzig, 1887. B. 1. S. 56.

269. Oppenheim L. International Law. 8-d ed. – L., 1955. Vol. 1. – P. 701.

270. Proposal for a Council Framework Decision on the European arrest warrant and the surrender procedures between the Member States // Commission of the European Communities. COM (2001) 522 Final / 2. – P. 5.

271. Quinn v. France. Judgment of 22 March 1995. Series A. No 148.

272. Shearer I. Extradition in International Law. P. 37.

273. Supreme Court of Canada, Suresh v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration), 1 S.C.R. 3, 2002 SCC 1, (docket no. 27790), January 11, 2002. – Режим доступа: <http://scc.lexum.umontreal.ca/en/2002/2002scc1/2002scc1.html>, para. 124.

274. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. – Oxford, 2005. P. 81–117.

275. Wilkitzki P. Article 101 – Rule of Speciality // Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer' Notes, Article by Article / O. Triffterer. (ed.). 1 Aufl. – Baden-Baden, 1999. P. 1148.

276. Witold Litwa v. Poland, Judgment of 4 April 2000 // <http://www.echr.coe.int>.

Наукове видання

ЗУЄВ Володимир Вікторович

**КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСОБИ
ПРИ МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ПІД ЧАС
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Монографія

В авторській редакції

Підписано до друку 08.02.2017. Формат 60×84¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,75. Обл.-вид. арк. 11,85. Тираж 300 прим.

ТОВ «Оберіг»

61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про реєстрацію видавничої діяльності
ДК № 3045 від 07.12.2007 р.